

ਮਾਡਿਊਲ IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

23. ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅੱਗੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ
24. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ
25. ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛੜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ
26. ਵਾਤਾਵਰਣੀ ਪਤਨ ਅਤੇ ਆਫਤ ਪ੍ਰਬੰਧ
27. ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਟਿੱਪਣੀ

23

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅੱਗੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਲੋਕਤੰਤਰ ਹੋਣ 'ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਮਾਣ ਹੈ। ਪੈਂਹਨ ਸਾਲ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਚੋਣਾਂ ਦਾ ਸਫਲ ਸੰਚਾਲਨ, ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਣ ਤਬਦੀਲੀ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ, ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਜਾਣ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੇਖ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀ ਅਤੇ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਅਨਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕੁਝ ਵਰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਖੁਦ ਨੂੰ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਤੁਸੀਂ ਇਸਦਾ ਕਾਰਣ ਪੁੱਛ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਤ੍ਰਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ, ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ।' ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਤੰਤਰ ਕੇਵਲ ਚੋਣਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਮਾਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਇਸਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਆਸਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਹਿਲੂਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਉਪਲੱਬਧੀਆਂ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸਦੀ ਬਿਹਤਰ ਸਮਝ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਾਵਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ।

ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ:

- * ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝ ਸਕੋਗੇ,
- * ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਜਾਣ ਸਕੋਗੇ,
- * ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਸਕੋਗੇ,
- * ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਉਪਾਅ ਜਾਣ ਸਕੋਗੇ ਅਤੇ
- * ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਅਤੇ ਸਫਲ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕੋਗੇ।

23.1 ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ

ਆਓ ਅਸੀਂ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਸਫਲ ਕਾਰਜਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰੀਏ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲੇਗੀ।

ਚਿੱਤਰ 23.1 ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੈ?

23.1.1 ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਅਰਥ

ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਅਬਰਾਹਿਮ ਲਿੰਕਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ “ਜਨਤਾ ਦੀ ਸਰਕਾਰ, ਜਨਤਾ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਜਨਤ ਵੱਲੋਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲੋਕਤੰਤਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।” ‘ਡੈਮੋਕਰੇਸੀ’ ਸ਼ਬਦ ਗਰੀਬ ਸ਼ਬਦ ‘ਡੈਮੋਕਰੇਟਿਆ’ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਜਨਤਾ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ’, ਇਹ ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ‘ਡੈਮੋਸ’ ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਜਨਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ‘ਕੋਟੇਸ’ ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ‘ਸ਼ਕਤੀ’ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਜਨਤਾ ਕੋਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਰਥ ਗਰੀਬ ਸ਼ਹਿਰ-ਰਾਜ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਐਥਨਜ਼ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ’ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਇੱਕ ਸਵਰੂਪ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਰਵਉਂਚ ਸ਼ਕਤੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਆਜ਼ਾਦ ਆਵਰਤੀ ਚੋਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਚੁਣਨ ਲਈ ਪ੍ਰਤੱਖ ਜਾਂ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਨਾਲ ਇਸ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖੋਗੇ ਕਿ ਲੋਕਤੰਤਰ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸੰਚਾਲਿਤ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਹ ਕਥਨ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਮਤਲਬ ਸਾਡੀ ਹੋਜਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਦਰਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ?

ਗਤੀਵਿਧੀ 23.1

ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਰਾਇਸ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਅਸਲ ਅਰਥ ਪੂਰੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਾਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਆਪਣੇ ਮਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।”

ਮੈਕਈਵਰ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ “ਲੋਕਤੰਤਰ, ਬਹੁਮਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਲੋਕਤੰਤਰ ਤਾਂ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਸਨ ਕੌਣ ਕਰੇ ਅਤੇ ਕਿਹੜੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਕਰੇ।”

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਸਵਰੂਪ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅੱਗੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਕੇਵਲ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਦਰਭ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਵਰੂਪ ਤੋਂ ਕਿਧਰੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਵਿਆਪਕ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਅਰਥ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (1) ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਵਰੂਪ (2) ਰਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ (3) ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (4) ਆਰਥਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ (5) ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਢੰਗ। ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸਤੋਂ ਸਾਡਾ ਮਤਲਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਕੇਵਲ ਇਸ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹੀ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਹਨ ਬਲਕਿ ਇਸਦਾ ਹਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਭਾਈਚਾਰਾ, ਪਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 23.2

ਇੱਕ ਪੋਸਟ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਨਿਲ ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਨੇ ਉਸਦੀ 13 ਸਾਲ ਭੈਣ ਦਾ ਵਿਆਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਦੁੱਲਾ 18 ਸਾਲ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਬਾਰਵੀਂ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾ ਤਾਂ ਅਨਿਲ ਅਤੇ ਨਾ ਉਸਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਜੋ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹਨ, ਦਾਦਾ ਦੇ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਸਹਿਮਤ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਨੇ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸਲਾਹ ਲਈ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਕਿ ਅਨਿਲ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਹੈ? ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸ ਕਥਨ ਨੂੰ ਢੁੱਕਵਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸ ਕਥਨ ਨੂੰ ਅਢੁੱਕਵਾਂ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਕਿਉਂ?

1. ਉਸਦੀ ਭੈਣ ਦਾ 13 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਇਤਿਰਾਜਯੋਗ, ਗੈਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਤੇ ਅਨੈਤਿਕ ਹੈ।
2. ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੁਖੀ ਵੱਲੋਂ ਬੱਚੀ ਦੀ ਸਲਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਬੱਚੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਯੁੱਗਾਂ ਤੋਂ ਚੱਲੀ ਆ ਰਹੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਲੋਕਤੰਤਰੀ ਹੈ।
3. ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਵਹਾਰ ਅਲੋਕਤੰਤਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

23.12 ਲੋਕਤੰਤਰ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤਾਂ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਤਾਂ ਹੀ ਅਸਲੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਲੋਕਤੰਤਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ। ਆਓ ਆਪਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੀਏ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। (ਉ) ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ਰਤਾਂ ਅਤੇ (ਅ) ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਰਤਾਂ। ਪਹਿਲੀ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਸਮਾਜਿਕ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ਰਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਵਉਚੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਨਤਾ, ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਘੁੰਮਣਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵੱਲੋਂ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਚੁਣਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਬਾਲਗ ਮਤ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਾਜਿਕੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅੱਗੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਨਿਯਮਤ ਵਕਫ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਬਲਕਿ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹੋਰ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਉਪਲੱਬਧ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਜਵਾਬਦੇਹ ਸਰਕਾਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਪਾਲਿਕਾ ਵਿਧਾਨਪਾਲਿਕਾ ਪ੍ਰਤੀ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੋਵੇ। ਵਿਧਾਨਪਾਲਿਕਾ ਜਨਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪਾਲਿਕਾ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਵੇ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦਲਾਂ ਅਤੇ ਹਿੱਤ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਦਬਾਅ ਸਮੂਹਾਂ (ਸੰਗਠਨਾਂ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ) ਨੂੰ ਜਨ ਸਾਧਾਰਣ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ, ਮੰਗਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਗਰਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸੁਤੰਤਰ ਪ੍ਰੈਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਗਰੂਕ ਜਨਮਤ ਰਾਏ ਬਣਾਈ ਕੇ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿਟੇ ਵਜੋਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਤੰਤਰ ਲਈ ਕੁਝ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤਾਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਪਿਛਲੇ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਹੋ?

ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਹੋਵੋਗੇ। ਕਿਸੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਹੈਸੀਅਤ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਭਲਾਈ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਹੈ। ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੌਕੇ ਮਿਲਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਲਾਭ ਸਾਰਿਆਂ ਤੱਕ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੰਚਿਤ ਵਰਗਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਸਮਾਜਿਕ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 23.3

ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ ਅਤੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਦੋ ਅਜਿਹੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਦੋ ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਹੇਠ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਾਰਣੀ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖੋ। ਤੁਹਾਡੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਥਿਤੀ	ਸ਼ੇਣੀ	ਮੌਜੂਦ/ਅਣਹੋਂਦ
ਬਰਾਬਰ ਕੰਮ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਤਨਖਾਹ	ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ	ਅਣਹੋਂਦ

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 23.1

1. ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ?
2. ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ਕਿ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਅਪੂਰਣ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਸਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਆਪਣੇ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਕਾਰਣਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰੋ।
3. ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀਆਂ ਘੱਟੋਂ ਘੱਟ ਦੋ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।

ਟਿੱਪਣੀ

ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਹੀ ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਣ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਪਦ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਦਾਂ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਸਮਾਂਬੱਧ ਚੋਣਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦਲ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦਲਾਂ ਦੇ ਗਠਜੋੜ ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦਲ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਨੇਕ ਬਾਰ ਹੋਈ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਗੁਆਂਢੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਮਿਆਂਮਾਰ ਅਤੇ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇਖੋਗੇ ਜਿਥੇ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਸੈਨਿਕ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਹੋਈ ਹੈ। ਵਿਧਾਨਪਾਲਿਕਾ, ਕਾਰਜਪਾਲਿਕਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪਾਲਿਕਾ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਸੰਸਦ ਅਤੇ ਰਾਜ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾਵਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਾਲ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਕਾਰਜਪਾਲਿਕਾ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੂਰਣ ਨਿਯੰਤਰਣ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ 2005, ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ 2009 ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜਨਤਕ ਰਾਏ ਤਿਆਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਕਾਰੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਆਰਥਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਖੇਤਰੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ, ਵਿਆਪਕ ਗਰੀਬੀ, ਅਨਪੜਤਾ, ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਜਨ ਕਲਿਆਣ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਮੀਦਾਂ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉੱਪਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਜਿਸਨੇ ਬਹੁਤ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਵਰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਸੁਚਾਰੂ ਕਾਰਜਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਣ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਹੋਠਾਂ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

23.2.1 ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ

ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਸਫਲ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਗੰਭੀਰ ਚਿੱਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਹੁਣ ਵੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚੁਣੌਤੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਸਫਲ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪੱਧਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਗੱਰਵ ਲਈ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ ਪਰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਰਸਮੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਾ ਪੱਧਰ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਸੀ। 1951 ਵਿੱਚ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਮਰਦਾਂ ਵਿੱਚ 18.33 ਫੀਸਦੀ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਵਿੱਚ 8.9 ਫੀਸਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਨਾਗਰਿਕ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਰੂਪ ਨਾਲ ਅਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਣਗੇ ਅਤੇ ਮਤ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ ਅਰਥਪੂਰਣ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਣਗੇ ਜੋ ਜਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਡਰ ਨੂੰ ਗਲਤ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਤ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰੋਤੜਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਨਹੀਂ ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਸੱਤਾ ਦਾ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਣ ਤਬਾਦਲਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। 1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅੱਗੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਸੀ। ਪਰ 1977 ਦੀਆਂ ਆਮ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸੱਤਾ ਦੇ ਦੁਰਪ੍ਰਯੋਗ ਕਾਰਣ ਨਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਗੈਰ ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਉਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮਤ ਸਰਕਾਰਾਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਚਿੱਤਰ 23.2

ਸਾਖਰਤਾ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਕੇਵਲ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਤ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਸਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਫਾਇਦੇ ਹਨ। ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਮੁੱਦਿਆਂ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਮੰਗਾਂ ਅਤੇ ਹਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚੁਣੇ ਗਏ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਨਾ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਸਾਖਰਤਾ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਸਫਲ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਨ 2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਫਿਰ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ 74.04 ਫੀਸਦੀ ਡੱਕ ਵਧੀ ਹੈ ਪਰ ਮਹਿਲਾ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਅਜੇ ਵੀ 65.46 ਫੀਸਦੀ ਡੱਕ ਸੀਮਿਤ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਇੱਕ ਚੌਥਾਈ ਜਨਸੰਖਿਆ ਅਜੇ ਡੱਕ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੈ ਜਦੋਂ ਔਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਔਰਤਾਂ ਸਾਖਰ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਰੁਕ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲੇਗੀ।

23.2.2 ਗਰੀਬੀ

ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਭੁੱਖੇ ਇਨਸਾਨ ਲਈ ਵੋਟ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਲਈ ਪਹਿਲੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਭੋਜਨ ਹੈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਗਰੀਬ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਰਾਪ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਣ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਹਤਮੰਤ ਅਤੇ ਭਰਪੂਰ ਜੀਵਨ ਜ਼ਿਉਣ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਸੋਸ਼ਨ ਕਾਰਣ ਗਰੀਬੀ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਅੱਜ ਵੀ ਸਭ ਤੋਂ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅੱਜ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੀਪੀਐਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਆਮਦਨ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪੱਧਰ ਹੈ ਜਿਸਤੋਂ ਹੇਠ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਭੋਜਨ, ਕੱਪੜਿਆਂ ਅਤੇ ਮਕਾਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੂੰ

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅੱਗੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। 1960 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਲੋਂ ਪੋਸ਼ਟਿਕ ਪੱਧਰ ਵਾਲੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੈਲਰੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਾਲੇ ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਮਾਪੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤੀ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੇਂਡੂ ਦੇ ਲਈ ਔਸਤਨ 2400 ਕੈਲਰੀ ਪ੍ਰਤੀਦਿਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਔਸਤਨ 2100 ਕੈਲਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਹੈ।

ਸਨ 1990 ਦੌਰਾਨ ਖਾਦ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਿਵੇਂ ਕੱਪੜਾ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ, ਮਕਾਨ, ਸਿੱਖਿਆ ਆਦਿ ਨੂੰ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਚਿੱਤਰ 23.3 ਅਮੀਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਗਰੀਬੀ

ਅੱਜ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਮਾਬੂਦ-ਉੱਲ-ਹੱਕ ਅਤੇ ਅਮਰਤਿਆ ਸੇਨ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸੁਚਕ ਅੰਕ (ਐਚਡੀਆਈ) ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸੁਚਕ ਅੰਕ ਨਾਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗਤ ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਪਦੰਡਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਯੋਜਨਾ ਆਯੋਗ ਨੇ 2004-05 ਵਿੱਚ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ 28.3 ਫੀਸਦੀ, ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ 25.7 ਫੀਸਦੀ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ 27.5 ਫੀਸਦੀ ਰਿਹਾ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸਟਰ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (ਯੂਐਨਡੀਪੀ) ਦੀ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਰਿਪੋਰਟ 2009 ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ 182 ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਨੂੰ 134ਵਾਂ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਅਵਸਥਿਤ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਅਨੇਕ ਕਾਰਣ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਾਰਣ ਵਿਆਪਕ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤਹਿਤ ਹਨ। ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਨਿਯਮਤ ਅਤੇ ਢੁੱਕਵੇਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਿੱਖਿਅਤ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਜਨਸੰਖਿਆ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਰੋਤ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਜਨਸੰਖਿਆ ਨੂੰ ਵੀ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰਣ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਖਾਈ ਨੂੰ ਭਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਕਾਰਣਾਂ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਲਈ ਗਰੀਬੀ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

23.2.2 ਲਿੰਗ ਭੇਦਭਾਵ

ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰੇਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀਆਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਦਭਾਵ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਮਾਰ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਭੇਦਭਾਵ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋਇਆ ਹੋਏਗਾ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਰਾਜ 'ਤੇ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਮਾਨਤਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਭੇਦਭਾਵ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ, ਮੌਲਿਕ ਕਰਤੱਤ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਦੇ ਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਚਿੱਤਰ 23.4 ਲੜਕੀ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਲੜਕਾ ਸਕੂਲ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ

ਪਰ ਲੜਕੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਦਭਾਵ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇੱਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ। ਇਹ ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ, ਬਾਲ ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ ਅਤੇ ਜੱਚਾ ਮੌਤ ਦਰ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਝਲਕਦਾ ਹੈ। 1901 ਤੋਂ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਨਿਰੰਤਰ ਘੱਟ ਰਹੀ ਹੈ। 1901 ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ ਪ੍ਰਤੀ ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦਾਂ 'ਤੇ 972 ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਸੀ। 991 ਵਿੱਚ ਇਹ ਘਟ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ 940 ਔਰਤਾਂ ਰਹਿ ਗਿਆ। 2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਰਦਾਂ 'ਤੇ 940 ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਜਨਗਣਨਾ ਨੇ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਤਲਬ 1000 ਮਰਦਾਂ 'ਤੇ 877 ਔਰਤਾਂ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਦਮਨ ਦੀਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ 618 ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ 866 ਹੈ। ਬਾਲ ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਸਨ 2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਾਲ ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ (6 ਸਾਲ ਤੱਕ) ਪ੍ਰਤੀ 1000 ਲੜਕਿਆਂ 'ਤੇ ਸਿਰਫ 914 ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਨੁਪਾਤ ਪ੍ਰਤੀ 1000 ਲੜਕਿਆਂ 'ਤੇ 927 ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ 2001 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲੜਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ, ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਲੜਕੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਭੇਦਭਾਵ ਪੂਰਣ ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਅਤੇ ਕੰਨਿਆ ਭਰੁਣ ਹੱਤਿਆ ਇਸਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਦੇ ਪ੍ਰਸੁੱਖ ਕਾਰਣ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕ ਨਾਲ ਲੋਕ ਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਦਾ ਬੱਚੇ ਦਾ ਗਰਭਪਾਤ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਲੜਕਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਬਾਲ ਮੌਤ ਦਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਸਨ 2004-06 ਵਿੱਚ ਸੈਂਪਲ ਰਜਿਸਟਰੇਸ਼ਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜੱਚਾ ਮੌਤ ਦਰ ਪ੍ਰਤੀ ਇੱਕ ਲੱਖ ਜਨਮ 'ਤੇ 254 ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 23.4

ਸੋਨੁ ਖਾਤੁਨ ਅਸਾਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਉਹ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਵਿਆਹ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅੱਗੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਦਾ ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ ਅਸੰਤੁਲਿਤ ਹੈ। ਰੈਡ ਕਰਾਸ ਸੁਸਾਇਟੀ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮਾਦਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਭਰੁਣ ਹੱਤਿਆ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਭਿਆਨ ਚਲਾਉਂਦੀ ਹੈ, 2010 ਦੀ ਆਪਣੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ 21 ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਬਿਵਾਨੀ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ 100 ਦੁਲਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਲਈ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ। ('ਦਿ ਇਕਨੋਮਿਸਟ' ਦੇ 4 ਮਾਰਚ 2010 ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਟ ਐਡੀਸ਼ਨ (ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ) ਮੁਤਾਬਿਕ।)

ਉਪਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਪੈਰੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ ਅਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦਿਓ:

1. ਅਸਾਮ ਦੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਸੋਨੁ ਖਾਤੁਨ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹਰਿਆਣਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ ਸੀ?
2. ਅਜਿਹੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ 3 ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਨਸੰਖਿਆ ਸੂਚਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲਿੰਗ ਭੇਦਭਾਵ ਬਹੁਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੰਨ 2011 ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਾਖਰਦਾ ਦਰ 65.46 ਫੀਸਦੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ 82.14 ਫੀਸਦੀ ਸੀ। ਔਰਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਭੇਦਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ 1993 ਵਿੱਚ ਹੋਏ 73ਵੀਂ ਅਤੇ 74ਵੀਂ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੋਧਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਨਗਰ ਪਾਲਿਕਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਗਰ ਨਿਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਲਈ 33 ਫੀਸਦੀ ਸੀਟਾਂ ਦੇ ਰਾਖਵੇਂਕਰਣ ਨਾਲ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਗੋਣ ਸਥਾਨ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਹਰੇਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਸੀਮਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਹਰੇਕ ਵਰਗ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਏ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ 33 ਫੀਸਦੀ ਰਾਖਵਾਂਕਰਣ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਮਹਿਲਾ ਰਾਖਵਾਂਕਰਣ ਬਿੱਲ ਦਾ ਅਜੇ ਪਾਸ ਹੋਣਾ ਬਾਕੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਸੰਸਦ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਸਦਨਾਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਮਹਿਲਾ ਰਾਖਵਾਂਕਰਣ ਬਿੱਲ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪਾਰਟੀਆਂ ਇਸ ਬਿੱਲ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਨ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ।

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਬਿਹਾਰ ਪੰਚਾਇਤ ਸੋਧ ਬਿੱਲ 2006 ਨੇ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਪੱਧਰੀ ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਰਾਖਵੇਂਕਰਣ ਨੂੰ 50 ਫੀਸਦੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਇਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਈਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ 54 ਫੀਸਦੀ ਸੀਟਾਂ 'ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਮੇਂ 2 ਲੱਖ ਔਰਤਾਂ ਪੰਚਾਇਤ ਦੀਆਂ ਮੈਂਬਰ ਹਨ। ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਉੜੀਸਾ, ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਲਈ 50 ਫੀਸਦੀ ਦਾ ਰਾਖਵਾਂਕਰਣ ਹੈ।

23.2.4 ਜਾਤਵਾਦ, ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਜਾਤੀਵਾਦ, ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ ਵਰਗੀਆਂ ਗੰਭੀਰ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਸਥਿਰਤਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

(ੳ) **ਜਾਤੀਵਾਦ:** ਜਾਤ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਜਨਮ ਸ਼ਾਇਦ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਵੰਡ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜੋ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਜਨਮ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕਠੋਰ-ਸਮੂਹ ਵਰਗੀਕਰਣ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਜਾਤੀਵਾਦ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਜਾਤੀਵਾਦ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਘਟੀਆ ਅਤੇ ਅਮਾਨਵੀ ਪਹਿਲੂ ਛੂਆਛਾਤ ਹੈ ਜਿਸ 'ਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਰੋਕ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਕਥਿਤ ਡੋਟੀ ਜਾਤ ਅਤੇ ਦਲਿਤਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜਿਕ ਲਾਭਾਂ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅੱਗੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਦਲਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਤੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਰੀਰਿਕ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਾਤੀਵਾਦ ਦੀ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਭੂਮਿਕਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜਾਤੀਵਾਦ ਸੰਕੀਰਣ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਲਾਭ ਲਈ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਦਨਾਮ ਹੈ। ਜਾਤੀਵਾਦ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਮੁੱਲ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ। ਸਮਾਨਤਾ, ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਅਤੇ ਸੰਘ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਚੌਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ, ਆਜਾਦ ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਸ ਵਰਗੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਤ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦੁਰਵਰਤਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਾਤੀਵਾਦ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਆਦਿਕਾਲ ਤੋਂ ਗੈਰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਾਜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪਿਛੜੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਲਾਭ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਅਸਮਾਨਤਾ ਹੈ ਜੋ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਲਈ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਚੁਣੌਤੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਜਾਤ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਜਾਤ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤੀਕਰਣ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਜਾਤੀਕਰਣ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਵਰਤਮਾਨ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ। ਉਦਾਰਵਾਦ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜਾਤੀ ਚੇਤਨਾ ਸਮਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਵੇਟ ਬੈਂਕ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਖੂਬ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ਅ) ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ: ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੰਪਰਦਾਇਕਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ ਨੇ ਇੱਕ ਖਤਰਨਾਕ ਅਤੇ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਬਹੁਧਰਮੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਛਾਣ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਥਿਰਤਾ ਲਈ ਖਤਰਾ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰਤ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀਆਂ ਅਮੀਰ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਨੂੰ ਧਰਮ ਜਾਂ ਰੂੜੀਵਾਦ ਦਾ ਸਮਾਨ ਅਰਥੀ ਮੰਨਣ ਦੀ ਗਲਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮੁਦਾਏ ਨਾਲ ਸਨੋਹ ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 23.5 ਮੇਰਾ ਧਰਮ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਹੈ

ਜੇਕਰ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪਿਛੋਪਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮੁਦਾਏ ਨਾਲ ਕੱਟੜਵਾਦੀ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮੁਦਾਏ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਸਮੁਦਾਏ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸਮੁਦਾਏ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਵੀ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ। ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਨਤੀਜਾ ਸਮੁਦਾਇਕ ਦੰਗੇ ਹਨ। ਹਾਲ ਹੀ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅੱਗੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜੀਵਨ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰ ਗੰਭੀਰ ਖਤਰਾ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਹਾਲ ਹੀ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਈਆਂ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ?

(੯) ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ: ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ ਵੀ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇਲਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੱਟੜਵਾਦ ਇੱਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਤਰਾਂ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਰੂੜੀਵਾਦ ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਕੱਟੜਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਪਾਲਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦਾ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਮੁਦਾਏ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਇੱਕ ਨਿੰਜਤਰਣ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣ।

23.2.5 ਖੇਤਰਵਾਦ

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀਵਾਦ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਮੁੱਖ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਅਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਬਹੁਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ, ਭਾਸ਼ਾਈ, ਸਮੁਦਾਇਕ, ਜਾਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮੁਦਾਏ ਕੁਝ ਖਾਸ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਰਤਾਂ ਦਾ ਵਾਧਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ, ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਅਤੇ ਸੇਵਾ, ਜਨਸੰਖਿਆ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀ ਅਸੰਤੁਲਨ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੀ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅਣਦੇਖੀ ਅਤੇ ਪੱਖਪਾਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਖੇਤਰੀਵਾਦ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਨਵੇਂ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ, ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਮੰਗ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਬਹੁਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀਵਾਦ ਜਾਂ ਉਪ ਖੇਤਰੀਵਾਦ ਦਾ ਹੋਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ। ਖੇਤਰੀ ਅਤੇ ਉਪ ਖੇਤਰੀਵਾਦ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਥਨ ਦੇਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੀ ਹਰੇਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਫੁੱਟ, ਵੱਖਵਾਦ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਰੋਧੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਕਹਿਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਮੱਸਿਆ ਉਦੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਿੱਤਾਂ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤੀਕਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਨੂੰ ਗਲਤ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਖੇਤਰੀ ਅਤੇ ਉਪ ਖੇਤਰੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਕੈਂਸਰ ਦੇ ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੈ। ਲਗਾਤਾਰ ਖੇਤਰੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਨੇ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੁਝ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਉਗਰਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੰਮ੍ਹ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਅਸਾਮ ਵਿੱਚ ਉਲਫ਼ਾ (ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਲਿਬਰੇਸ਼ਨ ਫਰੰਟ ਆਫ ਅਸਾਮ) ਦੀਆਂ ਵੱਖਵਾਦੀ ਮੰਗਾਂ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਲਈ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹਨ।

23.2.6 ਭਿ੍ਰਸਟਾਚਾਰ

ਜਨਤਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਭਿ੍ਰਸਟਾਚਾਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। 2011 ਵਿੱਚ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟਸੀ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਦੇ ਭਿ੍ਰਸਟਾਚਾਰ ਸੂਚਕ ਅੰਕ (ਸੀਵੀਆਈ) ਵਿੱਚ ਭਿ੍ਰਸਟਾਚਾਰ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ 183 ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ 95ਵਾਂ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਭਿ੍ਰਸਟਾਚਾਰ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਚਾਹੇ ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਸੰਪਤੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਿਹਤ, ਸਿੱਖਿਆ, ਵਣਜ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗ, ਖੇਤੀ, ਆਵਾਜਾਈ, ਪਲਿਸ, ਸੈਨਾ, ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਬਿਤ ਅਧਿਆਤਮਕ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਭਿ੍ਰਸਟਾਚਾਰ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਿ੍ਰਸਟਾਚਾਰ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਖੇਤਰ ਦੇ ਤਿੰਨੋਂ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਜਨੇਤਾ, ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਪਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਗਠਜੋੜ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜੋ ਭਿ੍ਰਸਟਾਚਾਰ ਅਤੇ ਭਿ੍ਰਸਟ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਅੰਜ਼ਾਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਿ੍ਰਸਟਾਚਾਰ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੰਗਾਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਨਿਆਂਪਾਲਿਕਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅੱਗੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਚੋਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਭਿੱਸ਼ਟਾਚਾਰ ਅਤੇ ਮਤਦਾਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਛਿਨ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਦੇਣਾ ਹੁਣ ਇੱਕ ਆਮ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਚੋਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਿਆ ਹੈ? ਹਾਲ ਹੀ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਕਈ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਘੁਟਾਲੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਹਨ। ਭਿੱਸ਼ਟਾਚਾਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਗਤ ਪਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਉ ਇੱਕ ਨਾਗਰਿਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਭਿੱਸ਼ਟ ਆਚਰਣ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਾਂਗੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਭਿੱਸ਼ਟਾਚਾਰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਵਾਂਗੇ।

ਚਿੱਤਰ 23.6 ਭਿੱਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਮੁਹਿਮ

23.2.7 ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਅਪਰਾਧੀਕਰਣ

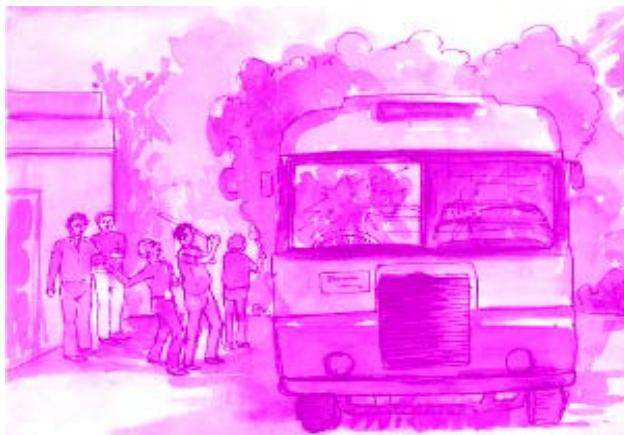
ਹਾਲ ਹੀ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਅਪਰਾਧੀਕਰਣ ਬਹਿਸ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਤੱਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਵਿੱਚ ਲਿਪਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚੋਣਾਂ ਜਿੱਤਣ ਲਈ ਅਢੁੱਕਵੇਂ ਅਤੇ ਅਲੋਕਤੰਤਰੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦੀ ਰੋਕਖਾਮ ਕਰਦੀ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਅਪਰਾਧੀਕਰਣ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੇ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਕੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਅਪਰਾਧੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ 'ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਨੋਟਿਸ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਨਿਆਂਪਾਲਿਕਾ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਤੱਤਾਂ 'ਤੇ ਪੂਰੀ ਰੋਕ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਫੈਸਲਾਕੁਨ੍ਠ ਉਪਾਅ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਕਈ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਕਦਮ ਉਠਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਸਫਲ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸੰਕੇਤ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਜਾਗਰੂਕ ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਮਤਦਾਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਚੋਣਾਂ ਲੜਨ ਤੋਂ ਨਿਰਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਦੀ ਪਿੱਠ੍ਹੂਮੀ ਅਪਰਾਧਿਕ ਰਹੀ ਹੋਵੇ।

23.2.8 ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਿੱਸਾ

ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹਿੱਸਾ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਹਿੱਸਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਖਤਰਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਹਿੱਸਾ ਦੇ ਕਈ ਰੂਪ ਦੇਖੇ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਹਿੱਸਾ ਜਾਤੀਵਾਦੀ ਹਿੱਸਾ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਿੱਸਾ ਨੇ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕਾਰਣਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸਵਾਰਥ ਲਈ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਦੰਗੇ ਕਰਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਾਤੀਵਾਦੀ ਹਿੱਸਾ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ, ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਹਰੀ ਅਤੇ ਚਿੱਟੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਮੰਤਵਾਦੀ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਚ ਅਤੇ ਮੱਧ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹਿੱਤਾਂ ਦਾ ਗੰਭੀਰ ਟਕਰਾਅ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੱਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਰਾਜਕਤਾ ਅਤੇ ਦਰੰਦਰੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਹੈ ਜੋ ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਹਿੱਸਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 23.7 ਵਿਰੋਧ ਹਿੱਸਕ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ

ਦਲਿਤ ਅਤੇ ਹੇਠਲੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪਿਛੜੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਧ ਰਹੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਕਾਰਣ ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਤਿੱਖੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਤੀਵਾਦੀ ਹਿੱਸਾ ਵਧੀ ਹੈ। ਚੋਣਾਂ ਦੌਰਾਨ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮਤਦਾਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣ ਲਈ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਹਿੱਸਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਲੱਗ ਰਾਜ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸੀਮਾ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਲਈ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਯੋਗਿਕ ਹੜਤਾਲਾਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਦਾ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 23.2

1. ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ, ਅਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ?
2. ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਕਿ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਚੈਨਲਾਂ ਜਾਂ ਫਿਲਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਲਿੰਗ ਭੇਦਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਹੈ? ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਕੇ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰੋ।

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅੱਗੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

3. ਜਾਤੀਵਾਦ ਅਤੇ ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਸਾਡੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ? ਦੋ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ।
4. ਜੇਕਰ ਖੇਤਰਵਾਦ ਅਤੇ ਉਪ ਖੇਤਰਵਾਦ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਅਭਿਨ ਅੰਗ ਹਨ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਕਿਉਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ।
5. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਅਪਰਾਧੀਕਰਣ ਦੇ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਕਾਰਣ ਹਨ?
6. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਿੱਸਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਦੇ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਕਾਰਣ ਹਨ?

23.3 ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਮਾਪਦੰਡ

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਗੰਭੀਰ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੇਤਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨਿਰਮਾਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਦੇ ਨਿਵਾਰਣ ਲਈ ਅਨੇ ਕ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਉਪਬੰਧ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਵਿਕਿਨ ਕਦਮ ਉਠਾਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨਾਲ ਢੁੱਕਵਾਂ ਸੁਧਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਬਾਕੀ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਜਾਰੀ ਹਨ। ਸਰਕਾਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦਲਾਂ, ਸਿਵਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਤਾਲਮੇਲ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਕੁਝ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਮਾਪਦੰਡ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

23.3.1 ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਸਾਖਰਤਾ ‘ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ’

ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ 14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮੁਫ਼ਤ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਰਾਜ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਸਰਕਾਰਾਂ ਇਸ ਟੀਚੇ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 1986 ਅਨੁਸਾਰ ਅਨੁਪੱਤ੍ਤਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ 1988 ਵਿੱਚ ਸਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ ਰਾਹੀਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਾਖਰਤਾ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਰ ਅਜੇ ਵੀ ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦੇ ਟੀਚੇ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਾਖਰ ਭਾਰਤ ਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸਦਾ ਟੀਚਾ 15 ਸਾਲ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਮਰ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਬਾਲਗਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਿਖਣਾ ਸਿਖਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਮੁੱਢਲੀ ਸਾਖਰਤਾ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਰਵਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ 6 ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਵਵਿਆਪੀਕਰਣ ਦੇ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਚਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਦ ਨੇ 2009 ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ 6 ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 23.8

23.3.2 ਗਰੀਬੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ 1970 ਤੋਂ ਹੀ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ (1) ਇਸ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉਠਾਉਣ ਲਈ ਸਾਧਨ ਜਾਂ ਹੁਨਰ ਜਾਂ ਦੋਨੋਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂਕਿ ਉਹ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਸਕਣ। (2) ਗਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਭੂਮੀਹੀਣਾਂ ਨੂੰ ਅਸਥਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਰਜ਼ੀ ਨੌਕਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

1999 ਵਿੱਚ ਸਵਰਨ ਜੈਅੰਤੀ ਗ੍ਰਾਮ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਯੋਜਨਾ (ਐੱਸਜੀਐੱਸਵਾਈ) ਨੂੰ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੇਂਡੂ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਸਵੈ ਸਹਾਇਤਾ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗਠਿਤ ਹੋਣ, ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ, ਗਤੀਵਿਧੀ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ, ਸੰਰਚਨਾ ਸਹਿਯੋਗ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਸਾਖ ਅਤੇ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਸੰਪਰਕ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੇ ਅਨੇਕ ਪੇਂਡੂ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਤਮਿਲ ਨਾਡੂ ਦੇ ਧਰਮਪੁਰੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਮਧੂਰ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨ (ਐੱਨਜੀਓ) ਨੇ ਅੱਠ ਸਵੈ ਸਹਾਇਤਾ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀਆਂ 100 ਅੱਤਤਾਂ ਨੂੰ ਫਲ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਈ 2000 ਵਿੱਚ ਸੱਤਿਆਮੂਰਤੀ ਮਹਾਲਿਜਰ ਮੰਡਰਮ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਫਲ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਇਕਾਈ ਐੱਸਜੀਐੱਸਵਾਈ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਰਜਿਸਟਰ ਕਰਾਈ। ਇਹ ਇਕਾਈ ਫਲਾਂ ਦਾ ਸਕਵੈਸ਼, ਜੈਮ, ਤੁਰੰਤ ਪਰੋਸਣ ਵਾਲੇ ਪੇਅ ਪਦਾਰਥ, ਅਚਾਰ ਆਦਿ ਉਤਪਾਦਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਮੂਹ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਕਾਈ ਨੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਾਗਰੂਕ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ, ਕੈਪਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਰੂਪ ਨਾਲ ਜੁਟੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਦੇ ਕੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਵਾਹਰ ਗ੍ਰਾਮ ਸਮਰੱਧੀ ਯੋਜਨਾ ਪੇਂਡੂ ਆਰਥਿਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਗ੍ਰਾਮ ਪੰਜਾਬਿਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੇਠ ਸਾਲ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ 27 ਕਰੋੜ ਕਾਰਜ ਦਿਵਸ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਗਏ ਹਨ। ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਆਸ਼ਵਾਸਨ ਯੋਜਨਾ (ਈਏਐਸ) 1778 ਸੋਕਾਗ੍ਰਸਤ, ਰੇਗਿਸਤਾਨ, ਆਦਿਵਾਸੀ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਮਜ਼ੋਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਿਕ ਮਿਹਨਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੇਂਡੂ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਗਰੰਟੀ ਕਾਨੂੰਨ (ਮਨਰੋਗਾ) ਨੂੰ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਜੀਵਕਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਪੇਂਡੂ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ 100 ਦਿਨ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਸਮੇਤ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਾਲਗ ਮੈਂਬਰ ਅਕੁਸ਼ਲ ਸਰੀਰਿਕ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

23.3.3 ਲਿੰਗ ਭੇਦਭਾਵ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ

ਹੁਣ ਇਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਜਨਤਾ ਦੀ, ਜਨਤਾ ਲਈ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਵਲੋਂ' ਦੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਟੀਚਾ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਏਗਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਮਹਿਲਾ ਜਨਸੰਖਿਆ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ

ਜਾਏਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਅਨੇਕ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸੰਸਥਾਗਤ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ 73ਵੀਂ ਅਤੇ 74ਵੀਂ ਸੋਧ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਲਈ ਮੀਲ ਦਾ ਪੱਥਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੋਧਾਂ ਨਾਲ ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਨਗਰਪਾਲਿਕਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਗਰ ਨਿਗਮਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਕ ਤਿਹਾਈ ਸੀਟਾਂ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਰਾਖਵੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਾਰਜ 2001 ਤੋਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਸੰਬੰਧੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਬਾਕੀ ਹੈ।

?

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਦੀ ਨੀਤੀ 2001 ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਟੀਚਾ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਉੱਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਤੇਜ਼ ਕਰਨਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼: ਇਸ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ:

- (i) ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਸੰਪੂਰਣ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨੀਤੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਅਜਿਹਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਣਾਉਣਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਸਕਣ।
- (ii) ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੇ।
- (iii) ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ, ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ ਤੱਕ ਗੁਣਵੱਤਾ ਭਰਪੂਰ ਸਿੱਖਿਆ, ਕਰੀਅਰ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ, ਬਰਾਬਰ ਤਨਖਾਹ, ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਅਹੁਦਿਆਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ।
- (iv) ਔਰਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੇਦਭਾਵ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣਾ।
- (v) ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਬੱਚੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਭੇਦਭਾਵ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ।

23.3.4 ਖੇਤਰੀ ਅਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਉਦੇਸ਼ ਖੇਤਰੀ ਅਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਖੇਤਰੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅੰਤਰ ਖੇਤਰੀ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਪਿਛੜੇਪਣ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਕੇਂਦਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵੀ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ।

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕਿਸੇ ਕੇਂਦਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹੋ? ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹਨ (1) ਜਨਜਾਤੀ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (2) ਪਹਾੜੀ ਖੇਤਰ

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅੱਗੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (3) ਸੀਮਾ ਖੇਤਰ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (4) ਪੱਛਮੀ ਘਾਟ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (5) ਸੋਕਾ ਸੰਭਾਵਿਤ ਖੇਤਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ (6) ਰੇਗਿਸਤਾਨ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ।

ਹਰੇਕ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਬਜਟ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਖੇਤਰ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੁਝ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਉਪਯੋਗ ਉਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਵਿਕਸਤ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਕਾਰਜ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਪਰ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਅਗਵਾਈ ਦੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸਥਾਨਕ ਅਗਵਾਈ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਸਬੰਧਤ ਖੇਤਰ ਦੀ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਵਧੀਆ ਨਤੀਜੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਆਉਣਗੇ। ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਨਾਲ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਹੀ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮੁੱਦਾ ਹੈ।

23.3.5 ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਅਤੇ ਨਿਆਂਇਕ ਸੁਧਾਰ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂਇਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦ ਅਤੇ ਨਿਆਂਸੰਗਤ ਹੋਣ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਦੋਨੋਂ ਲਈ ਉਚਿਤ ਕਦਮ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਨਤਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸੂਖਮ ਨਿਰੀਖਣ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਆਈ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਭਿੱਸਟਾਚਾਰ, ਅਕੁਸਲਤਾ, ਬਰਬਾਦੀ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਵਰਗੀਆਂ ਆਮ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਗ੍ਰਸਤ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਭਾਰਤੀ ਨਿਆਂਪਾਲਿਕਾ ਆਜ਼ਾਦ ਅਤੇ ਨਿਰਧੱਖ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਫਿਰ ਵੀ ਹਨ: (1) ਹੌਲੀ ਰਫਤਾਰ ਕਾਰਣ ਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛੜਨਾ ਅਤੇ (2) ਫੌਜਦਾਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸਤਗਾਸਾ ਦੀ ਦਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੋਣਾ।

ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੋਂ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਏਜੰਡੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਈ ਆਯੋਗ ਅਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਣ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਨਾ ਕਰਨ ਕਾਰਣ ਕੋਈ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਲਈ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਪ੍ਰਤੀ ਅਛਿੱਛਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਯੋਗਾਂ ਅਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। (1) ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਜਵਾਬਦੇਹ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਦੋਸਤਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। (2) ਗੁਣਵੱਤਾਪੂਰਣ ਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਇਸਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ (3) ਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ, ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਣ ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀ (4) ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਬਣਾਉਣਾ (5) ਲੋਕ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਅਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨੂੰ ਉਨਤ ਕਰਨਾ (6) ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ (7) ਈ-ਗਵਰਨੈਂਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ।

ਨਿਆਂਪਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣਾ ਬਹੁਤ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਈ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਅਨੇਕ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਮੁੱਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ (ਉ) ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਰਲ ਬਣਾਉਣਾ (ਅ) ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ (ਇ) ਜਨਸੰਖਿਆ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਵਧਾਉਣੀ (ਸ) ਨਿਆਂਪਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਖਾਲੀ ਪਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਂਬੱਧ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਭਰਨਾ (ਹ) ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ, ਪਦਉਨੀਤੀ ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਵਿੱਚ ਪਾਰਦਰਸ਼ਤਾ (ਕ) ਨਿਆਂਇਕ ਜਵਾਬਦੇਹੀ (ਖ) ਨਿਆਂਪਾਲਿਕਾ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਪਾਰਦਰਸ਼ਤਾ।

23.3.6 ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ (ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਵਾਤਾਵਰਣ)

ਜੇਕਰ ਭਾਰਤ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚੱਲੇ ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਦਾ ਲੋਕਤੰਤਰ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਢੁੱਕਵਾਂ ਉੱਤਰ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਰੋੜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਅਤੇ ਭਰਿੱਖ ਦੀਆਂ

ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖੋ ਬਿਨਾਂ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਮਾਡਲ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਬਣਾਏ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਾਨਵ ਕੇਂਦਰਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਨਿਰਦੇਸ਼ਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਗਰੀਬੀ, ਅਗਿਆਨਤਾ, ਭੇਦਭਾਵ, ਰੋਗ ਅਤੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਤ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਟਿਕਾਊ ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਨਾ ਕੇਵਲ ਵਰਤਮਾਨ ਬਲਕਿ ਭਵਿੱਖੀ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਰੁੰਟਲੈਂਡ ਆਯੋਗ ਵੱਲੋਂ (1987) ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜੋ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਵਿਕਾਸ ਹੈ ਜੋ ਭਾਵੀ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਮਝੌਤਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਅੱਜ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 23.3

1. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਸਾਖਰਤਾ, ਗਰੀਬੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਭੇਦਭਾਵ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹੜੇ ਕਦਮ ਉਠਾਏ ਗਏ ਹਨ?
2. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀ ਅਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਉਠਾਏ ਗਏ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਦਮਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ?
3. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਅਤੇ ਨਿਆਂਇਕ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਆਪਣੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿਓ।
4. ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਕੀ ਹੈ? ਇਹ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰੇਗਾ?

23.4 ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅਸੀਂ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ? ਇਹ ਭੂਮਿਕਾ ਇੰਨੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕ ਸ਼ਾਸਿਤ ਹੋਣ ਲਈ ਹੀ ਹਨ। ਪਰ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ਕਿ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਰਤ ਵਰਗੀ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਸੁਸਤ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸ਼ਾਸਿਤ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਸਮਲ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਤਾਂ ਹੀ ਸਫਲ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਨਤਾ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ, ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਆਦਰ ਨੂੰ ਖੁਦ ਵਿੱਚ ਸਮਾ ਲੈਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੱਬਤ ਕਰਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਇਛੁੱਕ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੌਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

23.4.1 ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ

ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਤੰਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਲੱਬਧ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਵਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਇੱਕ ਲੰਬੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਈ ਹੈ। 1947 ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਫਾਂਚਾ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ, ਬਹੁ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ, ਬਹੁ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਸੰਖਿਅਕ ਸਮਾਜ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਈ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਆਧੁਨਿਕ ਲੋਕਤੰਤਰ ਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅੱਜ ਵੀ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਸਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਕੰਮ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਦੋਸ਼ੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸਰਕਾਰ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦਾ ਹੋਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਰਾਜ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਤਾਇਨਾਤ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਲਈ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਹੋਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੇ ਹੋਰੇਕ ਮੌਕੇ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਭਾਰਤੀ ਨਾਗਰਿਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਲਈ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੌਕੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ:

(ਉ) ਭਾਗੀਦਾਰੀ

ਜਨਤਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਕਰਨਾ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮਤ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਬੁੱਧੀਮਾਨੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਤ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਵਿਭਿੰਨ ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣੋ ਤੇ ਜਾਣੋ। ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਖੁਦ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਲਏ ਕਿ ਉਸਦਾ ਮਤ ਕਿਸਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ। ਪਰ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਤਦਾਨ ਦੀ ਫੀਸਦੀ ਦਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਚੋਣ ਆਯੋਗ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਫਿਰ ਵੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਸਿਰਫ਼ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਮਤਦਾਨ ਕਰਨ ਜਾਂ ਚੋਣਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦਲਾਂ ਜਾਂ ਸੁੰਤਰ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਵੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਹੈ। ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੂੰ 'ਸਿਵਲ ਸੁਸਾਇਟੀ' ਸੰਗਠਨ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਔਰਤਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਡਾਕਟਰਾਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਵਪਾਰੀਆਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਸ਼ਰਧਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਵਰਕਰਾਂ ਆਦਿ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸੰਗਠਨ ਜਨ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਫੈਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

(ਅ) ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਜਵਾਬਦੇਹ ਬਣਾਉਣਾ

ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਕਰਨਾ ਹੀ ਬਹੁਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਜਵਾਬਦੇਹ ਅਤੇ ਅਨੁਕੂਲ ਵੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਪਾਲਿਕਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਵਿਧਾਨਪਾਲਿਕਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਜਵਾਬਦੇਹ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਦ ਮੈਂਬਰਾਂ, ਰਾਜ ਵਿਧਾਨਪਾਲਿਕਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਨਗਰਪਾਲਿਕਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਗਰ ਨਿਗਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਜਵਾਬਦੇਹ ਬਣਾਏ। 2005 ਵਿੱਚ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਨਾਗਰਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅੱਗੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਨਾਗਰਿਕਾਂ 'ਤੇ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸੁਚਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨੇਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ ਦੀ ਵੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਅਤੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਵਾਅਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਵਿਸੇ 'ਤੇ ਮੀਡੀਆ ਰਾਹੀਂ ਸਵਾਲ ਉਠਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਮੰਗਾਂ ਦੀ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਤਾਂ ਵੀ ਵਾਅਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਨਾਗਰਿਕ ਵਿਰੋਧ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਣ ਸੱਤਿਆਗ੍ਰਹਿ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਨਾਗਰਿਕ ਨਾਮਿਲਵਰਤਣ ਜਾਂ ਅਸਹਿਯੋਗ ਅਭਿਆਨ ਚਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਜਵਾਬਦੇਹ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

(੯) ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ

ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਗਰਿਕਤਾ, ਮਤਦਾਨ ਕਰਨ ਜਾਂ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਜਵਾਬਦੇਹ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਕਿਧਰੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧ ਕੇ ਹੈ। ਕਈ ਲੋਕ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਇਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜੋ ਚਾਹੇ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਕਸਰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਬਿਹਤਰ ਹੋਣ ਦੇ ਬਦਲੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖਰਾਬ ਅਤੇ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਇਹ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰਫ ਵਧਣਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਇਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਕਦੇ ਵੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨਾਲ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਾ ਹੋਣ।

23.5 ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਉਪਾਅ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਭੂਮਿਕਾ

ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਸਫਲ ਸੰਚਾਲਨ ਲਈ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਉਪਾਅ ਤਾਂ ਹੀ ਲਾਗੂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਨਾਗਰਿਕ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ। ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਆਦਰ ਅਤੇ ਹਿੱਸਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਹਿ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਨਵਤਾ 'ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਰੋਧੀ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਇਸ ਲਈ ਅਪਮਾਨਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਲੱਗ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨ ਉਠਾਏ, ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਹਰੇਕ ਸਮੂਹ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਏ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਆਪਣੇ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਕੁਝ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਹੋਵੇ ਪਰ ਹਰੇਕ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਬਹੁਸੰਖਿਅਕ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਰਜ਼ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਹਰੇਕ ਦਾ ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣਿਆ ਜਾਵੇ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਮਨਚਾਹੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀਆਂ ਅਸੰਭਵ ਹਨ। ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਾਹਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸਾ ਕਾਰਣ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਣ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਭਾਗ ਲੈਣ ਦਾ ਇਛੁੱਕ

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅੱਗੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚਲਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਰਾਏ ਦੇ ਸਕੇ।

ਇਹ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ ਕਿ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਬਣਾਉਣੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਰਾਏ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਇਹ ਵੀ ਮਤਲਬ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫੈਸਲਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਗਲਤ ਮੰਨਦੇ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਗਤੀਵਿਧੀ 23.2 ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨਿਲ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 23.5

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝ ਹੀ ਗਏ ਹੋ ਕਿ ਇੱਕ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਨਾਗਰਿ ਦੀ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਾ ਆਏਗਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਖੁਦ ਕਿੰਨੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਹੋ?

ਹੇਠ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਾਰਣੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕਥਨ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਦੱਸੋ ਕਿ ਇਹ ਕਥਨ ਸਹੀ ਹਨ ਜਾਂ ਗਲਤ।

ਲੜੀ ਨੰ.	ਕਥਨ	ਸਹੀ/ਗਲਤ
1	2005 ਵਿੱਚ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮਾਪਿਆਮ ਹੈ ਜੋ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਜਵਾਬਦੇਹ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।	ਸਹੀ
2	ਤੁਹਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਔਰਤ/ਮਰਦ ਹੋਵੇ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਰਥਿਕ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਰਗ ਦਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ।	ਗਲਤ
3	ਤੁਹਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚੀਆਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ।	ਗਲਤ
4	ਤੁਸੀਂ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜੋ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ।	ਗਲਤ
5	ਔਰਤਾਂ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ/ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਘੱਟ ਸੰਖਿਅਕਾਂ ਲਈ ਰਾਖਵਾਂਕਰਣ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਲਈ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।	ਗਲਤ

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 23.4

- ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ?
- ਇੱਕ ਆਮ ਨਾਗਰਿਕ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਜਵਾਬਦੇਹ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮੌਜੂਦ ਵਿੰਡਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਕੀ ਹਨ?
- ਖਾਲੀ ਸਥਾਨ ਭਰੋ:
 - (ਉ) ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਕਾਰਜ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨਾ ਕਰੇ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਾਜਿਕ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿਖਿਆ

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅੱਗੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

- (ਅ) ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- (ਇ) ਹਰੇਕ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਅਪਣਾਏ ਅਤੇ ਖੁਦ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਰੱਖੋ।
- (ਸ) ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਨਾਗਰਿਕ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿਖਿਆ

- * ਲੋਕਤੰਤਰ ਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਵਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਰਵਉੱਚ ਸੱਤਾ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਇਸ ਸੱਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਿਯਮਤ ਵਕਫੇ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੁੰਤਰ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਤੋਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਵਿਆਕਤੀ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- * ਕਿਸੇ ਸ਼ਾਸਨ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪੁਮਾਣਿਤ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਲੋਕਤੰਤਰ ਜਾਂ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਸਰਗਰਮ ਲੋਕਤੰਤਰ ਤਾਂ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਦੋ ਤਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਲੋਕਤੰਤਰ।
- * ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਅਨੇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਅਨੇਕ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੱਲਦੇ ਸਾਡੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ ਹਨ ਜੋ ਭਾਵੀ ਖਤਰੇ ਦੀ ਤਰਫ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਨਪੜਤਾ, ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ, ਖੇਤਰਵਾਦ, ਭਿੱਸਟਾਚਾਰ, ਅਪਰਾਧੀਕਰਣ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਿੱਸਾ ਅਤੇ ਉਗਰਵਾਦ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।
- * ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਉਪਾਅ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਜੋ ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਸਾਖਰਤਾ, ਮਤਲਬ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ, ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਖਾਤਮਾ, ਲੰਗ ਭੇਦਭਾਵ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ, ਖੇਤਰੀ ਅਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਅਤੇ ਨਿਆਂਇਕ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਕਾਸ ਵਰਗੇ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਤ ਹੋਵੇ।
- * ਲੋਕਤੰਤਰ ਤਾਂ ਹੀ ਸਫਲ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਸਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਆਪਣੇ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ, ਸੁੰਤਰਤਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ, ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਆਦਰ ਵਰਗੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਰਤੱਵ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਮੌਕਿਆਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਕਰਨੀ, ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਜਵਾਬਦੇਹ ਬਣਾਉਣਾ, ਆਪਣੇ ਕਰਤੱਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣਾ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਮੌਹਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ। ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ? ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ।
2. ਸਫਲ ਲੋਕਤੰਤਰ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।
3. ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਹੜੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਹਨ? ਇਹ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਮੌਕੇ ਹਨ? ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
4. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ ਹਿੱਸਾ ਦੇ ਰੁਝਾਨ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ। ਕੁਝ ਵਿਰੋਧ ਹਿੱਸਾਤਮਕ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ?
5. ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹੜੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਉਪਾਏ ਲਾਗੂ ਕਰਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ?
6. ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
7. ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਨਾਗਰਿਕ ਹੋਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ ਗੁਣ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ?
8. ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਨਾਗਰਿਕ ਦੇ ਕੁਝ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰੋ।

23.1

1. ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਸਵਰੂਪ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਹ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਰਵਉੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸਦਾ ਜਨਤਾ ਵੱਲੋਂ ਨਿਯਮਤ ਵਕਫੇ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਆਜ਼ਾਦ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੱਖ ਜਾਂ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਤੋਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸਵਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਜਨਤਾ ਵੱਲੋਂ ਚੁਣੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।
2. ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਅਧੂਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਮੌਜੂਦਾ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਸਿਰਫ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਇੱਕ ਸਵਰੂਪ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ (1) ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਸਵਰੂਪ (2) ਰਾਜ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ (3) ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਇੱਕ ਢਾਂਚਾ (4) ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਇੱਕ ਰੂਪ ਰੇਖਾ (5) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ। ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਲੋਕਤੰਤਰ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਕੇਵਲ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਭਾਰਤੀ ਨਾਗਰਿਕ ਵੀ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਭਾਈਚਾਰਾ, ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਲਲਕਦੀਆਂ ਹਨ।
3. ਕਿਸੇ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਲੋਕਤੰਤਰ ਤਾਂ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।
(ਉ) (1) ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨ ਜਿਸਦੀ ਸਰਵਉੱਚ ਸੱਤਾ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਨਤਾ, ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਘੁੰਮਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਸੰਘ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ

ਟਿੱਪਣੀ

ਹੈ। (2) ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਬਾਲਗ ਮਤ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ (3) ਇੱਕ ਜਵਾਬਦੇਹ ਸਰਕਾਰ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਪਾਲਿਕਾ, ਵਿਧਾਨਪਾਲਿਕਾ ਪ੍ਰਤੀ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨਪਾਲਿਕਾ ਜਨਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੋਵੇ।

(ਅ) ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। (1) ਅਜਿਹੀ ਵਿਵਸਥਾ ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਕਲਿਆਣ ਜਿਵੇਂ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ (2) ਵਿਵਸਥਾ ਜੋ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਲਾਭ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੰਚਿਤ ਵਰਗ ਨੂੰ ਮਿਲੇ।

23.2

1. ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ, ਅਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ 'ਤੇ ਬੁਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। (1) ਅਨਪੜ੍ਹ ਨਾਗਰਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਤ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ ਸਾਰਥਿਕ ਉਪਯੋਗ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਜਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਸਾਖਰਤਾ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਮੁੱਦਿਆਂ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਮੰਗਾਂ ਅਤੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਜਾਗਰੂਕ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਚੋਣ ਗਏ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਨ। (2) ਗਰੀਬੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਰਾਪ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਘਾਟਾਂ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਹੈ, ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਵਰੂਪ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਣ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।
2. ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਮਨੋਰੰਜਨ ਚੈਨਲ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਫਿਲਮਾਂ ਲਿੰਗ ਭੇਦਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੀਰੀਅਲ ਪੰਚਪਰਾਗਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਐਂਰੱਡਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤਾ, ਭੈਣ, ਪਤਨੀ, ਪੁੱਤਰੀ, ਸੱਸ ਅਤੇ ਬਹੁ ਦੀ ਪੰਚਪਰਾਗਤ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਸੀਰੀਅਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਚਪਰਾਗਤ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਭੇਦਭਾਵ ਝਲਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।
3. ਜਾਤੀਵਾਦ: ਛੂਤਛਾਤ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਜਾਤੀਵਾਦ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਘਟੀਆ ਅਤੇ ਗੈਰ ਮਨੁੱਖੀ ਪਹਿਲੂ ਹੈ ਜੋ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਰੋਕ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਦਲਿਤ ਅਜੇ ਵੀ ਭੇਦਭਾਵ ਅਤੇ ਰੋਕਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਕਥਿਤ ਹੇਠਲੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜਿਕ ਲਾਭਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਉਦਾਹਰਣ ਜਾਤੀਵਾਦ ਦੇ ਹਾਜਨੀਤੀਕਰਣ ਦਾ ਹੈ। ਜਾਤੀਵਾਦ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਸੰਕੀਰਣ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਲਾਭ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਰਾਹੀਂ ਜਾਤੀਗਤ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਅਨੁਚਿਤ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਾਤੀਵਾਦ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਮੂਲ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ। ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ, ਇਹ ਬਹੁ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਹਿ ਹੋਂਦ ਦੇ ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਰੁਕਾਵਟ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋ ਰਹੇ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਦੰਗੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ ਖਤਰਾ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੱਟੜਪੰਥੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਚੋਣਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਦੁਰਪ੍ਰਯੋਗ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਾਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।
4. ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਖੇਤਰੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਅਸੰਤੁਲਨ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਖੇਤਰੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਜੋ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ,

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅੱਗੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ, ਜਨਸੰਖਿਆ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੀ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤਰ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨਾਲ ਅਣਦੇਖੀ ਅਤੇ ਭੇਦਭਾਵ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

5. ਇੱਕ ਲੰਬੇ ਅਰਸੇ ਤੱਕ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦਲ ਚੋਣਾਂ ਜਿੱਤਣ ਅਤੇ ਚੋਣ ਦਿੱਸ਼ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੱਤਾ ਜਮਾਉਣ ਲਈ ਅਪਰਾਧੀ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਤੱਕ ਅਪਰਾਧੀ ਲੁਕ ਕੇ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚੋਣਾਂ ਜਿੱਤਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ। ਪਰ ਹੁਣ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਬਦਲ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਹੁਣ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ ਹੀ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।
6. ਖੇਤੀ ਸਬੰਧੀ ਵਿਕਾਸ, ਜ਼ਿੰਮੀਂਦਾਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਅਤੇ ਹਰੀ ਕਾਂਤੀ ਅਤੇ ਚਿੱਟੀ ਕਾਂਤੀ ਵਰਗੇ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਉੱਚ ਅਤੇ ਮੱਧ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹਿੱਤਾਂ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਿੱਸਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੋਨੋਂ ਜਾਤ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੱਤਾ ਲਈ ਕਰੋਪੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹੋਣ ਲੱਗੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਅਕਸਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਢੂਜਾ ਕਾਰਣ ਕਥਿਤ ਛੋਟੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪਿੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੋਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਧ ਰਹੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਾ ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਵਾਲਾ ਵਿਰੋਧ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਲੱਗ ਰਾਜ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਪੁਨਰ ਗਠਨ ਅਤੇ ਸੀਮਾ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆਦਿ ਮੰਗਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਿੱਸਾ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਤੇਲਾਂਗਨਾ ਨੂੰ ਰਾਜ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਅੰਦੇਲਨ ਅਤੇ ਬੋਡੇ ਮੁਵਮੈਂਟ ਹਿੱਸਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਦਯੋਗਿਕ ਹੜਤਾਲਾਂ, ਕਿਸਾਨ ਅੰਦੇਲਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅੰਦੇਲਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਅੰਦੇਲਨਾਂ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

23.3

1. ਸਾਖਰ ਭਾਰਤ ਨਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ਵਿਆਪੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਾ ਟੀਚਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ 6-14 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਚਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੰਸਦ ਨੇ 2009 ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ 6-14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗਰੀਬੀ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲਾਗੂ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ-(1) ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਨ ਜਾਂ ਹੁਨਰ ਜਾਂ ਦੋਨੋਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂਕਿ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕਰਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣ, (2) ਗਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਭੂਮੀਹੀਣਾਂ ਨੂੰ ਅਸਥਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਰਜੀ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਭੋਜਨ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਸੰਗਠਿਤ ਪੇਂਡੂ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਰਾਹੀਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਮਦਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਧਨ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਵਾਹਰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਯੋਜਨਾ ਸਾਲ ਵਿੱਚ 700 ਮਿਲੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਟਰਾਈਸੈਮ (ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਵੈ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਲਈ ਸਿਖਲਾਈ) ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਕਨੀਕੀ ਹੁਨਰ ਸਿਖਾਉਣਾ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ ਹੈ।
2. ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਖੇਤਰੀ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯਤਨਾਂ ਤੋਂ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅੱਗੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਕੇਂਦਰ ਸਮਰਪਿਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਪਿਛੜੇਪਣ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੇ ਅਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹਨ (1) ਜਨਜਾਤੀ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (2) ਪਹਾੜੀ ਖੇਤਰ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (3) ਸੀਮਾ ਖੇਤਰ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (4) ਰੇਗਿਸਤਾਨ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ।

- ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ (1) ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਜਵਾਬਦੇਹ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਦੇਸਤਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ, (2) ਗੁਣਵੱਤਾਪੂਰਣ ਸ਼ਾਸਨ ਸੰਚਾਲਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨਾ, (3) ਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸੱਤਾ ਦੇ ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ, (4) ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਬਣਾਉਣਾ, (5) ਲੋਕ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਕੁਸ਼ਲਤਾ ਅਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨੂੰ ਉਨਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ (6) ਈ-ਗਵਰਨੈਂਸ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ।

ਨਿਆਂਪਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਦਮ ਚੁਕਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ (ਉ) ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਰਲ ਬਣਾਉਣਾ, (ਅ) ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ, (ਇ) ਜੱਜਾਂ ਦਾ ਜਨਸੰਖਿਆ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵਾਪਾ ਕਰਨਾ, (ਸ) ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ, ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਤਬਾਦਲੇ ਵਿੱਚ ਪਾਰਦਰਸ਼ਤਾ ਲਿਆਉਣੀ, (ਹ) ਨਿਆਂਇਕ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣੀ ਅਤੇ (ਕ) ਨਿਆਂਪਾਲਿਕਾ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਬਣਾਉਣਾ।

- ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਉਹ ਕੇਵਲ ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਜਦੋਂ ਵਿਕਾਸ ਮਨੁੱਖ ਕੇਂਦਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਗਰੀਬੀ, ਅਗਿਆਨਤਾ, ਭੇਦਭਾਵ, ਰੋਗ ਅਤੇ ਬੇਹੁਜ਼ਗਾਰੀ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਤ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

23.4

- ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਕੇਵਲ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦਲਾਂ ਦੀ ਮੈਂਬਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਇਸਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ, 'ਸਿਵਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਸੰਗਠਨ' ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਆਜ਼ਾਦ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਗਠਨ ਔਰਤਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਡਾਕਟਰਾਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਵਰਕਰਾਂ ਵਰਗੇ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਜਵਾਬਦੇਹ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਦ, ਰਾਜ ਵਿਧਾਨਪਾਲਿਕਾਵਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਅਤੇ ਨਗਰ ਨਿਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੋਣਾ। 2005 ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਸੁਚਨਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਰਾਹੀਂ ਉਪਲੱਬਧ ਕਰਾਏ ਗਏ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਨਾਲ ਨਾਗਰਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨੇਤਾ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।
- ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਭਰੋ: (ਉ) ਜਵਾਬਦੇਹੀ, ਅਧਿਕਾਰ (ਅ) ਕਾਨੂੰਨ, ਹਿੱਸਾ, (ਇ) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ, (ਹ) ਰਾਏ, ਵਿਚਾਰ

ਟਿੱਪਣੀ

24

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਰਕਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ

ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਰਾਸ਼ਟਰਗਾਨ ‘ਜਨ ਗਨ ਮਨ’ ਸਿੱਖਿਆ ਹੋਏਗਾ ਅਤੇ ਗਾਇਆ ਵੀ ਹੋਏਗਾ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿਵਸ ਜਾਂ ਗਣਤੰਤਰ ਦਿਵਸ ਵਰਗੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਹੱਤਵ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਇਸਨੂੰ ਗਾਇਆ ਹੋਏਗਾ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਜਾਨਣ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਹੁੰਦੇ ਹੋਵੇਗੇ ਕਿ ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰਗਾਨ ਕਿਹੜੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ, ਪਰਬਤਾਂ ਅਤੇ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਕਿਉਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ? ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਕਿਉਂ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ? ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਵੇਗੇ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰਗਾਨ ਗਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਇਸਦਾ ਆਦਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ, ਪਰਵਤਾਂ ਅਤੇ ਨਦੀਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਆਦਰ ਪੂਰਣ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ’ਤੇ ਕੇਂਦਰਤ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਖਬਰਾਂ ਜਾਂ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਏਗਾ ਜਾਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਚਰਚਾ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਹੋਏਗਾ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਮਤਲਬ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਪ੍ਰਾਬਿਕਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੌਰਾਨ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤਰਜੀਹ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਸ਼ਰਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਜਾਣੋਗੇ।

ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ:

- * ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕੋਗੇ,
- * ਇਸਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰ ਸਕੋਗੇ ਕਿ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ,
- * ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- * ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਦੀਆਂ ਚਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਸਕੋਗੇ,

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ

- * ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕੋਗੇ ਅਤੇ
- * ਇੱਕ ਵਿਆਕਤੀ ਦੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਇੱਕ ਏਜੰਟ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰ ਸਕੋਗੇ।

24.1 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ

24.1.1 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ: ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਬਿਹਤਰ ਹੋਏ ਗਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਹਨ: ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਏਕੀਕਰਣ। ਰਾਸ਼ਟਰ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ? ਰਾਸ਼ਟਰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਥੋਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਰਚਨਾ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਮਾਜ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਏਕੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠਾ ਬੰਨ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਸਾਧਾਰਣ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮੂਹਿਕ ਪਛਾਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਨਾਗਰਿਕ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮੂਦਾਏ ਦੇ ਹਨ, ਜਾਤਾਂ ਵੱਖ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਲੱਗ ਹੈ, ਉਹ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸੱਚੇ ਮਨ ਤੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਮਾਨਸਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨਿਰਮਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜੋ ਹਰੇਕ ਵਿਆਕਤੀ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨੂੰ ਸਮੂਹ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਦੀ ਸੰਕੀਰਣ ਹਿੱਤਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਰੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਹੈ।

-ਡੋਰੋਥੀ ਸਿੰਪਸਨ

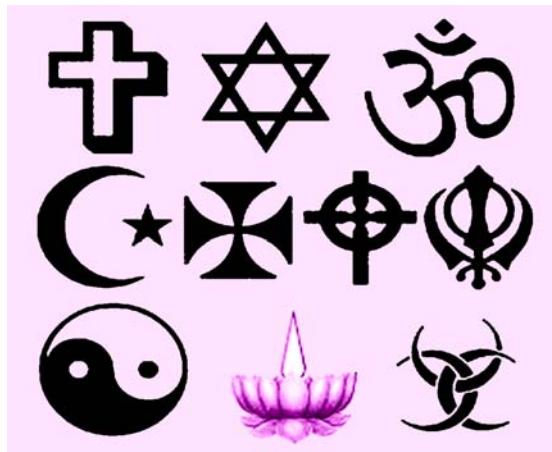
ਅਸੀਂ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਬਹੁਤ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਵਾਲਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਥੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ, ਸਮੁਦਾਏ ਅਤੇ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵਿਭਿੰਨ ਧਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸੈਲੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਆਪਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਨੇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਪਛਾਣ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਇਸਾਈ, ਸਿੱਖ, ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਪਾਰਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਪੰਜਾਬੀ, ਤਮਿਲ, ਮਲਿਆਲੀ, ਬੰਗਾਲੀ ਅਤੇ ਮਣੀਪੁਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਜਾਂ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਭਾਰਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਛਾਣ ਸਰਵਉੱਚ ਹੈ।

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਪੰਡਿਤ ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਏਕੀਕਰਣ ਤਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ ਜਿਸ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹਾਂ ਉਹ ਉਸਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਹਿਰਾ ਹੈ। ਉਹ ਹੈ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਏਕੀਕਰਣ ਤਾਂਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਪ੍ਰਸੰਸਾਰੇਗ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਮਿਲ ਕੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਤੇ ਭੁਗੋਲਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਹੋਣ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਦੂਜੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਹਿੰਦੂ, ਇਸਲਾਮ, ਇਸਾਈ, ਬ੍ਰਾਹਮਿਕ, ਜੈਨ, ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਪਾਰਸੀ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੋਣ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਚਿੱਤਰ ਵਿੱਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਰਾਵੇ, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਭੁਗੋਲਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੀ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਸਥਿਤੀ ਮੌਜੂਦ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭਾਰਤ ਦੀ ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹੋਂਦ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਣ ਸਹਿਰੋਂਦ ਰੱਖਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਾਰਤੀ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਹੀ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਸਾਕਾਰ ਹੋਵੇ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਸਾਡੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 24.1 ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਚਿੰਨ

ਗਤੀਵਿਧੀ 24.1

ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕ੍ਰਿਕਟ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਧਰਮ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕ੍ਰਿਕਟ ਦੀ ਖੇਡ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਗਭਗ ਪੂਰਾ ਦੇਸ਼ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਕ੍ਰਿਕਟ ਲਈ ਖਿਡਾਰੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਇੱਕ ਇਕਾਈ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੇਡਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਖੇਡ ਦੇ ਨਾਲ ਮਨ ਤੋਂ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਕ੍ਰਿਕਟ ਟੀਮ ਦੀ ਹਰੇਕ ਜਿੱਤ ਦਾ ਉਤਸਵ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਾਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਦਾ ਇਸਤੋਂ ਵਧੀਆ ਉਦਾਹਰਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਅਨੁਭਵ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ 5 ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰੋ। ਇਹ ਨੌਜਵਾਨ ਤੁਹਾਡੇ ਸਹਿਪਾਠੀ ਜਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਗੁਆਂਢ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤਾ

- ਭਾਰਤੀ ਅਜਿਹਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਉੱਪਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ?
- ਲੋਕ ਕ੍ਰਿਕਟ ਦੇ ਮਹਾਨ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਦੀ ਲਗਭਗ ਪੂਜਾ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਉਹ ਖਿਡਾਰੀ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਖੇਤਰ ਜਾਂ ਰਾਜ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਧਰਮ ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਜਾਤ ਅਲੱਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?
- ਅਜਿਹੇ ਹੋਰ ਕਿਹੜੇ ਮੌਕੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਬਿਹਾਰੀ ਜਾਂ ਮਰਾਠੀ ਜਾਂ ਤੇਲਗੂ ਜਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਂ ਦਲਿਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰੋ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਮਝੋ।

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 24.1

- ਖਾਲੀ ਸਥਾਨ ਭਰੋ:
 - ਰਾਸ਼ਟਰ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ
 - ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਹੈ।
 - ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਇੱਕ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
 - ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਧਰਮ ਜਿਵੇਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਕਿਉਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ?

24.1.2 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਦੇਲਨ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ

ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ਯਾਦ ਹੋਣੇ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਜਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਸੀ। ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਯੁੱਗ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦੀ ਹੋਂਦ ਸਿਰਫ ਭੂਗੋਲਿਕ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਣਗਿਣਤ ਰਜਵਾਂਝਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਅੱਜ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਜਾਂ ਏਕੀਕਰਣ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਦੌਰਾਨ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਭਾਰਤ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਦਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸੰਗਿਤਿ ਹੋਇਆ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰਿਆਸਤਾਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਸ਼ਾਸਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਇੱਕ ਭੂਗੋਲਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹੋਂਦ ਕਾਇਮ ਹੋਈ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਲਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੀ ਤਾਂ 'ਵੰਡ ਕਰੋ ਅਤੇ ਰਾਜ ਕਰੋ' ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਤੋਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਵੰਡ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੰਡਿਆ।

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੇਲਨ ਦੌਰਾਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਅੰਦੇਲਨ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ, ਧਰਮਾਂ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ, ਸਮੁਦਾਏ, ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪੰਥਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇੱਕਜੁੱਟ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਤੋਂ 1885 ਵਿੱਚ ਗਠਿਤ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਝੰਡੇ ਦੇ ਹੇਠ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਾਗਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਮਿਲਕੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਛੱਡਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ 'ਵੰਡ ਕਰੋ ਅਤੇ ਰਾਜ ਕਰੋ' ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਧਾਰੀ ਸੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਦੇਲਨ ਨੇ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ

ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਦੇਲਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਨੇ ਸਮਾਨਤਾ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਟੀਚਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 24.2

ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰੇਕ ਭਾਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਆਜ਼ਾਦੀ ਘੁਲਾਟੀਏ ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੋਣਗੇ। ਅਜਿਹੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਘੁਲਾਟੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰੋ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਜ ਦੇ ਹੋਣ। ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮੈਂਬਰਾਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹੋ।

24.1.3 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ

ਜਦੋਂ 15 ਅਗਸਤ 1947 ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਅੱਗੇ ਅਨੇਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਸਨ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਤਾਂ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਦੇਸ਼ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਰੇ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਦੰਗਿਆਂ ਦੇ ਦੌਰ ਤੋਂ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਣਾਰਥੀਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਦੂਜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭੱਜਣਾ ਪਿਆ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਉਹ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੋਂ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਤੁਸੀਂ ਕਈ ਫਿਲਮਾਂ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ 'ਤੇ ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਦਿੱਸ ਦੇਖੋ ਹੋਣਗੇ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਰਤੀ ਅਗਵਾਈ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਗੁੰਡਲਦਾਰ ਮੁੱਦੇ ਸਨ। ਕਈ ਹੋਰ ਕਾਰਣ ਵੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਲਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਸੀ।

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਬਿਟਿਸ਼ ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ 562 ਸੁਤੰਤਰ ਰਿਆਸਤਾਂ ਸਨ। ਪਹਿਲਾ ਖੇਤਰ ਬਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਤ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਬਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਅ੍ਰੂਪਤੱਖ ਨਿਯੰਤਰਣ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਕਲਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਭਾਰਤ ਜਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਰਿਆਸਤਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈਆਂ, ਪਰ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਈਆ। ਪਰ ਹੈਦਰਾਬਾਦ, ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਜੂਨਾਗੜ੍ਹ ਰਿਆਸਤਾਂ ਆਜ਼ਾਦ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਨਾਲ ਹੀ ਮਹੀਪੁਰ ਅਤੇ ਝੰਧੂਰਾ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੁਝ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਸਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਪਿਛੋਕੜ ਕਾਰਣ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ ਹਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤਾ

ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੇ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੇਂਦਰ ਵਾਲੀ ਸੰਘੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਅਜਿਹਾ ਦੇਖਿਆ ਹੋਏਗਾ।

?

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਮੌਲਿਕ ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹਨ:

ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰ ਨਾਗਰਿਕ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ-

- * ਸੰਵਿਧਾਨ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ, ਉਸਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਝੰਡੇ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਗਾਨ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨਾ,
- * ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸਾਡੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉੱਚ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ,
- * ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ,
- * ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ,
- * ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸੇ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ,
- * ਜਨਤਕ ਸੰਪਤੀ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਹਿੱਸਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣਾ,
- * ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨਿਰਤਰ ਪ੍ਰਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਪਲੱਬਧੀ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਉਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਛੂਹੇ।

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 24.2

1. ਖਾਲੀ ਸਥਾਨ ਭਰੋ:
 - (ਇ) ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਭੂਗੋਲਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਹੋਇਆ ਪਰ ਇਹ ਇੱਕ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।
 - (ਅ) ਆਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੌਰਾਨ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੋਇਆ।
 - (ਇ) ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮ ਦੌਰਾਨ ਵਿਭਿੰਨ ਦੇ ਲੋਕ ਇੱਕਜੁੱਟ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।
 - (ਸ) ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਗਠਨ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ।
2. ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ? ਕਿਵੇਂ?

24.1.4 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਲਈ ਅਨੇਕ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਸਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਅਨੇਕ ਉਪਾਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਜਾਰੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸੁਖ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ।

ਓ. ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ

ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਭਾਰਤ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਉਦੋਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਧਰਮ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਵਿਰੁਧ ਨਫਰਤ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਲਈ ਖਤਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਠੀਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਖਰਾਬ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਦੰਗਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਬਾਰ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਦੰਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 24.3

ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਏ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਤਿੰਨ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਦੰਗੇ ਦੱਸੋ। ਕਿਤਾਬਾਂ, ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਜਾਂ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੰਗਿਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਤੱਥ ਇਕੱਤਰ ਕਰੋ।

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਦੰਗਿਆਂ 'ਤੇ ਬਣੀ ਕਿਸੇ ਫਿਲਮ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਦੇਖੀ ਹੈ? ਜੇਕਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਜਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਦੇਖੀ ਹੋਏਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਫਿਲਮ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸੂਚਨਾ ਇਕੱਠੀ ਕਰੋ। ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਤੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਨਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਨੋਟ ਤਿਆਰ ਕਰੋ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਦੰਗਿਆਂ ਬਾਰੇ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹੋ?

ਅ. ਖੇਤਰੀਵਾਦ

ਖੇਤਰੀਵਾਦ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਰੁਕਾਵਟ ਹੈ। ਕਈ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾਵਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਵੀ ਖੇਤਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਉਚਿੱਤ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਚ ਉਚਿੱਤ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮੰਗਾਂ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਸੱਚੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਖੇਤਰ ਜਾਂ ਉਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਉਚਿੱਤ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਮੰਗਾਂ ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਅਣਦੇਖੀ 'ਤੇ ਵੀ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਿਛਲੇ ਛੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਮਨਚਾਹੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਾਰਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਛੁੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤਾ

ਵਿਕਾਸ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵੀ ਅਲੱਗ ਰਾਜ ਦੇ ਗਠਨ ਲਈ ਮੰਗਾਂ ਹੋਣ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਖੇਤਰੀ ਉਮੀਦਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਅੰਦੇਲਨਾਂ ਕਾਰਣ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ? ਕਈ ਵਾਰ ਖੇਤਰਵਾਦ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਵਿੱਚੁੱਧ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀਵਾਦ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਨੇਕ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਖੇਤਰੀ ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੋਚ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਸਕ ਖੇਤਰਵਾਦ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਤਰਕਨਾਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵੱਖਵਾਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਅਸਾਮ ਅਤੇ ਜੰਮ੍ਹ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਚਿੱਤਰ 24.2 ਦਾਰਜੀਲਿੰਗ ਅੰਦੇਲਨ

ਗਤੀਵਿਧੀ 24.4

ਖੇਤਰੀ ਅੰਦੇਲਨਾਂ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕਰਕੇ ਨਵੇਂ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਇਆ ਹੈ। 1956 ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਰਾਜ ਪੁਨਰਗਠਨ ਐਕਟ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰਗਠਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਹੁਤ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਡੱਤੀਸਗੜ੍ਹ, ਝਾਰਖੰਡ ਅਤੇ ਉਤਰਖੰਡ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਰਾਜ ਇੱਕ ਇੱਕ ਰਾਜ ਨੂੰ ਵੰਡ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਅਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਵੰਡ ਕੇ ਨਵੇਂ ਰਾਜ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਦੇਲਨ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਾਰਜ ਕਰੋ:

1. ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡ ਕੇ ਡੱਤੀਸਗੜ੍ਹ, ਝਾਰਖੰਡ ਅਤੇ ਉਤਰਖੰਡ ਰਾਜ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ।
2. ਉਸ ਰਾਜ ਦਾ ਨਾਂ ਦੱਸੋ ਜਿਸਨੂੰ ਅਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਕੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

੯. ਭਾਸ਼ਾਵਾਦ

ਆਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਬਹੁਭਾਸ਼ਾਈ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕ ਲਗਭਗ 2000 ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬੋਲੀਆਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਅਨੇਕਤਾ ਦਾ ਕਈ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਉਪਯੋਗ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਰ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਭਾਰਤ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲਭਗਤ ਸਾਰੇ ਗੈਰ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀਆਂ ਨੇ ਇਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਇੱਕ ਸਮਝੌਤੇ ਤਹਿਤ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰ ਭਾਸ਼ਾ ਐਲਾਨ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ 15 ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਜਦੋਂ 1955 ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾ ਆਯੋਗ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਗੈਰ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਵਿਆਪਕ ਵਿਰੋਧ ਹੋਇਆ। ਵੈਸੇ ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ 1963 ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰ ਭਾਸ਼ਾ ਬਿੱਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮਝੌਤੇ ਤਹਿਤ 1963 ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਰਾਹੀਂ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮਕਾਜ਼ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਸੀਮਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਇੱਕ ਤਿੰਨ ਭਾਸ਼ੀ ਫਾਰਮੂਲਾ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਨੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੱਕ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਹੋਈ। ਇਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਬਿਕਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਗੈਰ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਥੋਂ ਦੀ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਏਗੀ। ਇਸ ਫਾਰਮੂਲੇ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਇਸਨੂੰ ਸੰਪੂਰਣ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਤੱਕ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ।

ਫਿਰ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਰਾਜ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ 1956 ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਪੁਨਰਗਠਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੁਝ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਵੀ ਅੰਦੋਲਨ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਵੈਸੇ ਅੰਦੋਲਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਲਈ ਅਨੇਕ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

੧੦. ਉਗਰਵਾਦ

ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਈ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਉਗਰਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਨਕਸਲਵਾਦ ਜਾਂ ਮਾਓਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸੁਣਿਆ ਹੋਏਗਾ। ਇਹ ਅੰਦੋਲਨ ਹਿੰਸਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਨਤਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਡਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਸੰਪਤੀ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਨੌਜਵਾਨ ਭਾਗ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹਥਿਆਰ ਉਠਾਉਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਰਹਿਣ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤਾ

ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸਥਿਤੀ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਪਮਾਨ, ਨਿਆਂ ਦਾ ਨਾ ਮਿਲਣਾ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਉਲੰਘਣ, ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਾਸ਼ਿਏ 'ਤੇ ਬਣੇ ਰਹਿਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਵੀ ਹੋਵੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਉਗਰਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਵਿਵਖਸਥਾ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਣ ਜੀਵਨ ਜ਼ਿਉਣ ਲਈ ਖਤਰਾ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 24.3 ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਨਕਸਲਵਾਦੀ

24.1.5 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ

ਉਪਰੋਕਤ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਅਜੇ ਵੀ ਕਾਇਮ ਹਨ ਪਰ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਾਰਕ ਹਨ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਨੂੰ ਠੋਸ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਹਨ:

ਓ. ਸੰਵਿਧਾਨਕਿ ਪ੍ਰਬੰਧ

ਜਿਵੇਂ ਆਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਮਾਜਵਾਦ, ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤਾ, ਲੋਕਤੰਤਰ, ਸੁਡਤਰਤਾ, ਸਮਾਨਤਾ, ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪੂਰਣ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਭੇਦਭਾਵ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਅ. ਸਰਕਾਰੀ ਪਹਿਲ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪਹਿਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਕਦਮ ਉਠਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਪ੍ਰੀਸਟ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੀ ਯੋਜਨਾ ਆਯੋਗ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਚੋਣ ਆਯੋਗ ਚੋਣਾਂ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਈ. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤਿਉਹਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤਿਉਹਾਰ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਏਕਤਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿਵਸ, ਗਣਤੰਤਰ ਦਿਵਸ, ਗਾਂਧੀ ਜੈਅੰਤੀ ਵਰਗੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤਿਉਹਾਰ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਚਾਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ। ਆਸੀਂ ਹਰੇਕ ਸਾਲ 19 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਦਿਵਸ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਹੁ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਦਿਨ ਨੂੰ 'ਕੌਮੀ ਏਕਤਾ ਦਿਵਸ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਝੰਡਾ, ਰਾਸ਼ਟਰਗਾਨ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵੀ ਇਹ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦੇ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ

ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਇੱਕ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਚਿੱਤ ਆਦਰ ਦਿਖਾਉਣ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਹੈ, “ਮੈਂ ਸੱਚੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਮਰਪਣ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਹੂੰ ਚੁੱਕਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਵਚਨ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੀ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਨਹੀਂ ਲਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਧਰਮ, ਭਾਸ਼ਾ, ਖੇਤਰ ਜਾਂ ਹੋਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਾਰੇ ਮਤਭੇਦ ਅਤੇ ਵਿਵਾਦ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਣ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੁਲਭਾਵਾਂਗਾ।”

ਸ. ਅਖਿਲ ਭਾਰਤੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਾਰਕ

ਅਖਿਲ ਭਾਰਤੀ ਸੇਵਾਵਾਂ (ਆਈਏਐਸ, ਆਈਐਂਡਐਐਸ, ਆਈਪੀਐਸ ਅਤੇ ਹੋਰ), ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਵਿਆਪਕ ਵਿਵਸਥਾ, ਡਾਕ ਅਤੇ ਰੇਡੀਓ, ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਸਮੇਤ ਸੰਚਾਰ ਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਅਖਿਲ ਭਾਰਤੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕੇਂਦਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲੰਬਾ ਤਜਰਬਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਨੀਤੀ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਰੇਡੀਓ ਵੱਲੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਘਟਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ ਹੋਣਗਾ ਜਾਂ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਹੋਣਗਾ। ਕੀ ਇਹ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਾਗਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ?

ਗਤੀਵਿਧੀ 24.5

ਕਲਪਨਾ ਚਾਵਲਾ ਦਾ ਹੋਰ ਪੁਲਾੜ ਯਾਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਪੁਲਾੜ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਜਾਂ ਭਾਰਤੀ ਕ੍ਰਿਕੇਟ ਟੀਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਕੱਪ ਜਿੱਤਣਾ ਵਰਗੀਆਂ ਕੁਝ ਘਟਨਾਵਾਂ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੂਤਰ ਵਿੱਚ ਬੰਨ੍ਹਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਖਿਡਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਾਇਕ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਦਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ 'ਤੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਪੰਜ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰੋ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਸਤ, ਸਹਿਪਾਠੀ, ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰ, ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਂ ਹੋਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ:

1. ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਭਾਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?
2. ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਭਾਰਤੀ ਖਿਡਾਰੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਨੌਜਵਾਨ ਆਪਣਾ ਆਦਰਸ਼ ਮੰਨਦੇ ਹਨ?
3. ਉਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ 'ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਰੇਡੀਓ ਵੱਲੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਸੁਣਦੇ ਹਨ?
4. ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਅਜਿਹੀਆਂ ਭੋਜਨ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਦੱਸੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ?

ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰੋ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਲੇਖ ਲਿਖੋ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਟਿੱਪਣੀ

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 24.3

1. ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ?
2. ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਕਿ ਖੇਤਰੀਵਾਦ ਨਿਆਂਸੰਗਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਆਪਣੇ ਉੱਤਰ ਦਾ ਕਾਰਣ ਦੱਸੋ।
3. ਗੈਰ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਾਜ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ?
4. ਉਗਰਵਾਦ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਲਈ ਇੱਕ ਖਤਰਾ ਕਿਉਂ ਹੈ?

24.2 ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤਾ

ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਗੈਰ ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾਵਾਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਅਨੇਕ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੀਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਦੌਰਾਨ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡਣ ਲਈ ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਇਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮਿਕ ਸਮੁਦਾਇ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਦੀ ਨਕਾਰਤਮਕਤਾ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਐਲਾਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੌਲਿਕ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਨ, ਪਰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਾਰਣ 1976 ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ 42ਵੇਂ ਸੌਧ ਕਾਨੂੰਨ 1976 ਵੱਲੋਂ ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ। ਇਸਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਇੱਕ ਬੰਸੂ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ।

24.2.1 ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤਾ ਦਾ ਅਰਥ

ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤਾ ਦਾ ਅਰਥ ਕੀ ਹੈ? ਤੁਸੀਂ ਕਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣਿਆ ਹੋਏ ਗਾ, “ਮੈਂ ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤ ਹਾਂ।” ਕਈ ਲੋਕ, ਕਈ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਪਖੰਡੀ ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤ (-) ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤਾ ਦਾ ਸਹੀ ਅਰਥ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤਾ ਦਾ ਅਰਥ ਅਧਾਰਿਤਿਕ ਜਾਂ ਧਰਮ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਖੰਡੀ ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤਾ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਉਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਧਰਮਿਕ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਦੋ ਸੰਦਰਭਾਂ-ਰਾਜ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਨਿਰਧਾਰਤਾ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦਾ ਕੋਈ ਰਸਮੀ ਰਾਜ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪੱਖ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਦਭਾਵ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕ ਚਾਹੇ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਧਰਮ ਹੋਵੇ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਧਰਮਿਕ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ

ਸਿੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਪਰ ਜਿਥੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਸੁਚਨਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇੱਕ ਧਰਮ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦਾ ਅਰਥ ਸਰਵ ਧਰਮ ਸਮਭਾਵ ਹੈ। ਮਤਲਬ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਲੋਂ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਆਦਰ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਚਾਣੇ ਗਏ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਆਦਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਦਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਧਰਮ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਫਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 24.4 ਧਰਮ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ

24.2.2 ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ

ਅਸੀਂ ਉੱਪਰ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਰਾਸ਼ਟਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਇਆਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਭੇਦਭਾਵ ਰਹਿਤ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਇੱਕ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਮੁੱਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੇ ਬਹੁਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਮਰਥਨ ਦੇਵੇ। ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮੁਦਾਇਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ।

24.2.3 ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ : ਇਸਦਾ ਮਹੱਤਵ

ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਅਜੇ ਤੱਕ ਸੱਚੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਨਿਯਮਤ ਵਕਫੇ ਵਿੱਚ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਦੰਗਿਆਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੈਰ ਮਹੱਤਵ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ

ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਹਿੰਸਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਸਦਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇਖੋਗੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਪਾਓਗੇ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਸਤ, ਗੁਆਂਢੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਪੜਨਵਾਲੇ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਸਤ ਅਲੱਗ ਧਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦਾ ਆਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਧਰਮ ਦਾ ਆਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਦੋਸਤ ਜਾਂ ਗੁਆਂਢੀ ਵਰਗਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਬਹੁਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਣ ਸਹਿਯੋਂਦ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨ।

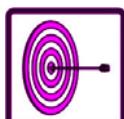
?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਭਾਰਤ ਬਹੁਤ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਸੀਨਿਤ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ ਘੱਟ 18 ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ 400 ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇਸ਼ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ 4 ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਾਲਾ ਦੂਜਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਯੂਰਪ ਵੱਲੋਂ ਇਸਾਈ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭਾਰਤ ਨੇ ਉਸਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਉਤਪੀੜਨ ਤੋਂ ਭੱਜੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਥੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸ਼ਰਣ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਥੇ 4000 ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਾਤੀਆਂ, ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਸੱਚ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਹੁ ਧਰਮੀ, ਬਹੁ ਭਾਸ਼ਾਈ, ਬਹੁ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਬਹੁ ਖੇਤਰੀ ਸੱਭਿਆਤਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਦੂਜਾ ਕੋਈ ਉਦਾਹਰਣ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 24.4

1. ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ?
2. ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹਨ?
3. ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਨਾਗਰਿਕ ਦੀ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ?

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿਖਿਆ

- * ਰਾਸ਼ਟਰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਥੋਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਰਚਨਾ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਮਾਜ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਏਕਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਭਾਵਨਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠਾ ਬੰਨ੍ਹਦੀ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ

- * ਭਾਰਤ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਵਾਲਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਥੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਤੀਆਂ, ਸਮੁਦਾਏ ਅਤੇ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵਿਭਿੰਨ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵਿਭਿੰਨ ਧਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸੈਲੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਆਪਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- * ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮੁਹਿਕ ਪਛਾਣ ਦੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੇਸ਼ਕ ਨਾਗਰਿਕ ਵਿਭਿੰਨ ਸਮੁਦਾਏ ਦੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਭਿੰਨ ਹੋਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਲੱਗ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਦੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸੱਚੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਇਸਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- * ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੌਰਾਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ, ਧਰਮਾਂ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ, ਸਮੁਦਾਏ, ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇੱਕਜੁਟ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਨੇ ਸਮਾਨਤਾ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਟੀਚਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।
- * ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਉੱਚਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣੀ ਹਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ।
- * ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਅਨੇਕ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੁੱਖ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਹਨ: ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ, ਖੇਤਰੀਵਾਦ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਦ ਅਤੇ ਉਗਰਵਾਦ।
- * ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰਕ ਹਨ। ਇਸਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਰਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਕਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਢੁੱਕਵੇਂ ਕਦਮ ਢੁੱਕਣ ਲਈ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਟ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਵੀ ਯੋਜਨਾ ਆਯੋਗ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਚੋਣ ਆਯੋਗ ਚੋਣਾਂ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤਿਉਹਾਰ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਏਕਤਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਝੰਡਾ, ਰਾਸ਼ਟਰਗਾਨ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵੀ ਇਹ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਇੱਕ ਹੈ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ

ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਹਿਣਸ਼ਿਲਤਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਤਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਰਸਮੀ ਸਰਕਾਰੀ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਰੂਪ ਨਾਲ ਮੰਨਣ, ਪਾਲਣ ਕਰਨ ਲਤ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪੱਖ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਦਭਾਵ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਵੱਲੋਂ ‘ਸਰਵ ਧਰਮ ਸਮਭਾਵ’ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

- * ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਇਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਭੇਦਭਾਵ ਰਹਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ’ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਇੱਕ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।
- * ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਕੇਵਲ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਸਦਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣੀ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
2. ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਨੂੰ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ?
3. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਹਨ?
4. ਅਜਿਹੇ ਕਿਹੜੇ ਕਾਰਕ ਹਨ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ?
5. ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਈ ਇਸਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
6. ਹੇਠ ਦੋ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਜ਼ਾਦੀ ਘੁਲਾਟੀਆਂ ਦੇ ਕਥਨ ਇੱਤੇ ਗਏ ਹਨ:

ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਮੈਂ ਇੱਕ ਹਿੰਦੂ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਸਹੁੰ ਖਾਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਲਈ ਮਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਹ ਮੇਰਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਮਾਮਲਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦਾ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਰਾਜ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਕਲਿਆਣ, ਸਿਹਤ, ਸੰਚਾਰ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਬੰਧਾਂ, ਮੁਦਰਾ ਆਦਿ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰੇਗਾ, ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਧਰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਸਰੋਕਾਰ ਹੈ।”

ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਇੱਕ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਹਿਯੋਗੀ ਮੌਲਾਨਾ ਆਜ਼ਾਦ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਮੈਂ ਇੱਕ ਮੁਸਲਿਮਾਨ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤੱਥ ਪ੍ਰਤੀ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਨਾਲ ਚੇਤਨ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਪਿਛਲੇ ਤੇਰਾਂ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਤਰਵਸ਼ਾਲੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ, ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਖੋਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਾਂ...ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵੀ ਓਨਾ ਹੀ ਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਹਾਂ, ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਅਖੰਡ ਏਕਤਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਾਂ, ਇਸਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹਿੱਸਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਵਿਸ਼ਾਲ ਇਮਾਰਤ ਅਧੂਰੀ ਰਹੇਗੀ।”

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ

ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਨੋਂ ਕਥਨਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰੋ।

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ

24.1

1. (i) ਜਿਥੋਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਰਚਨਾ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
(ii) ਸਮੂਹਿਕ ਪਛਾਣ
(iii) ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਾਸ਼ਟਰ
(iv) ਹਿੰਦੂ, ਇਸਲਾਮ, ਇਸਾਈ, ਬੁੱਧ, ਜੈਨ, ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਪਾਰਸੀ।
2. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਥੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭਾਰਤ ਦੀ ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹੋਂਦ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਣ ਸਹਿਯੋਗ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਹੀ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਸਾਕਾਰ ਰਹੇ।

24.2

1. (ੳ) ਸੰਯੁਕਤ ਏਕੀਕਰਣ
(ਅ) ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ
(ਇ) ਖੇਤਰ, ਧਰਮ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ, ਸਮੁਦਾਏ ਅਤੇ ਜਾਤੀਆਂ
(ਸ) 1885
2. ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਰਵਉੱਚ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਹਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੇ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੇਂਦਰ ਵਾਲੀ ਸੰਘੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਹੈ।

24.3

1. ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਉਦੋਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਧਰਮ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਨਫਰਤ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਲਈ ਖਤਰਾ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ

2. ਖੇਤਰੀਵਾਦ ਨਿਆਂ ਉਚਿੱਤ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਮੰਗ ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਅਣਦੇਖੀ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣ। ਉਸ ਖੇਤਰ ਜਾਂ ਉਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਜਾਂ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਉਚਿੱਤ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਹੋਵੇ।
3. ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਹਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਗੈਰ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਾਜ ਹਨ ਜਿਥੇ ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਾਜ ਵੀ ਗੈਰ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਤਮਿਲ, ਤੇਲਗੂ, ਮਲਿਆਲਮ, ਕੰਨੜ, ਉੜੀਆ ਜਾਂ ਬੰਗਾਲੀ ਜਾਂ ਅਸਾਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ।
4. ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅੰਦੋਲਨ ਹਿੱਸਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਨਤਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਡਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਸੰਪਤੀ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਨੌਜਵਾਨ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਾਰਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਰਹਿਣ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸਥਿਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਗਰਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਣ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਲਈ ਖਤਰਾ ਹੈ।

24.4

1. ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਰਸਮੀ ਸਰਕਾਰੀ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪੱਖ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੀ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਦਭਾਵ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਸਰਵ ਧਰਮ ਸਮਭਾਵ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ, ਪਾਲਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ।
2. ਭਾਰਤੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੇ ਨੀਤੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਇਆਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਭੇਦਭਾਵ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਇੱਕ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।
3. ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਆਦਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਦਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਧਰਮ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਕਰਨ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਕੋਈ ਵੀ ਨਾਗਰਿਕ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇਖੇਗਾ ਤਾਂ ਪਾਏਗਾ ਕਿ ਉਸਦਾ ਦੋਸਤ, ਗੁਆਂਢੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਸਤੇ ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਜਾਤੇ ਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਨਾਗਰਿਕ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦਾ ਆਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਜਾਂ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਸੱਚੇ ਦੋਸਤ ਕਿਵੇਂ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਣ ਸਹਿਰੋਂਦ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨ।

ਟਿੱਪਣੀ

25

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛੜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

ਅਸੀਂ ਅਕਸਰ ਅਖਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਵਿਭਿੰਨ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਕਾਰ ਜਿਵੇਂ ਗਰੀਬੀ, ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ, ਸੜਕਾਂ, ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਪੁਲਾਂ ਅਤੇ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੇ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚੋਣਾਂ ਦੌਰਾਨ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨੇਤਾਵਾਂ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦਲਾਂ, ਮਤਦਾਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਵੱਲੋਂ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵੰਚਿਤ ਅਤੇ ਪੱਛੜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਦਾ ਉਲੇਖ ਸੁਭਾਵਿਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨ ਦੌਰਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਂਦਾ ਹੋਏਗਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ? ਅਸੀਂ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵੰਚਿਤ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਅਤੇ ਕਿਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ? ਮੌਜੂਦਾ ਪਾਠ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗਾ।

ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ:

- * ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ, ਖੇਤਰੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- * ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀ ਅਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਵਿਭਿੰਨ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਵੋਗੇ,
- * ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਵਰਗੇ ਵੰਚਿਤ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਅਤੇ ਸਬੰਧਿਤ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਵੋਗੇ,
- * ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨ ਜਾਤੀਆਂ, ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰ ਸਕੋਗੇ।
- * ਸਿੱਖਿਆ, ਸਿਹਤ, ਪੋਸ਼ਣ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਵਿਭਿੰਨ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ

ਟਿੱਪਣੀ

25.1 ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਅਰਥ

ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ? ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਹੋਏਗਾ। ਇੱਕ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਜੋ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਦਰਭਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਬਿਹਤਰ ਸਿੱਖਿਆ, ਆਮਦਨ ਵਾਧਾ, ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸੈਲੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਤੋਂ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 25.1

ਤੁਸੀਂ ਵਿਭਿੰਨ ਅਧਿਐਨ ਸਮੱਗਰੀ ਜਾਂ ਮੀਡੀਆ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਦੌਰਾਨ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸੁਣਿਆ ਹੋਏਗਾ।

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਉਪਰੋਕਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜਿਸ ਵਿੱਚ 'ਵਿਕਾਸ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੋਵੇ? ਅਜਿਹੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਅੱਠ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ।

ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (ਜੀਡੀਪੀ), ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ, ਸਾਖਰਤਾ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਰਗੇ ਸੰਕੇਤਾਂ ਨਾਲ ਮਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਬਿਹਤਰ ਸਮਝ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਕਰਕੇ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਚਿੱਤਰ 25.1 ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ

ਬਦਲਾਅ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਮਾਜ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਗੁਣਾਤਮਕ ਤਬਦੀਲੀ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ, ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨਤ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾਉਣ ਤੋਂ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਨਾਲ ਦਿੱਤੇ ਚਿੱਤਰ ਵਿੱਚ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਵਾਤਵਰਣ, ਜੀਵਨ ਸੈਲੀ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਬੰਧ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਸੰਪਤੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛਮੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। “ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ” ਦਾ ਸਬੰਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਆਮਦਨ, ਕੁੱਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਤੋਂ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਤਰਫ਼ ਲੰਬੀ ਮਿਆਦ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਹੈ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ।

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਕੁੱਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (ਜੀਡੀਪੀ) : ਕੁੱਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਜਾਂ ਕੁੱਲ ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ (ਜੀਡੀਆਈ) ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਦੇ ਕਾਰਕ ਹਨ। ਇਹ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਤ ਕੁੱਲ ਕੀਮਤ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ : ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਸਮੇਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ (ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਲਾਭ, ਵਿਆਜ, ਕਿਰਾਏ ਅਤੇ ਪੈਨਸ਼ਨ ਭੁਗਤਾਨ) ਦੀ ਸਾਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਕੁੱਲ ਕੀਮਤ (ਆਮਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸਾਲ) ਹੈ।

ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ: ਕੁੱਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਕੁੱਲ ਜਨਸੰਖਿਆ ਨਾਲ ਵੰਡ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਆਮਦਨ ਹੈ ਜੋ ਸਾਲਾਨਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਬਰਾਬਰ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਭ ਦੇ ਦਰਸਿਆਨ ਵੰਡ ਕੇ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ, ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੀ ਹੈ? ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੰਕੇਤ ਕੁੱਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (ਜੀਡੀਪੀ) ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਾਅ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਵਿਹਲਾ ਸਮਾਂ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਗੁਣਵੱਤਾ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਜਾਂ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਵਰਗੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੰਕੇਤ ਪੰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਮਦਨ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਕੇਤਕਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਲਾਭ ਬਰਾਬਰ ਰੂਪ ਨਾਲ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੰਚਿਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਧਾਰਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ, ਆਨੰਦ, ਮੌਕੇ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੇ ਲਾਭ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

25.2 ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਕੇਵਲ ਆਮਦਨ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਆਮ ਧਾਰਨਾ ਪੈਸਾ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕ ਸੰਪਤੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨੀ ਸੀ। ਪਰ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪਸੰਦਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਚੁੱਕਣ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੌਤਿਕ, ਜੈਵਿਕ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਹੈ। ਆਮਦਨ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕਈ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਭਾਗ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਅਰਥ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਵਿਕਲਪਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਬਰਾਬਰ ਵੰਡ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਡਾ. ਮਹਿਬੂਬ ਉਲ ਹੱਕ, ਇੱਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਵਿਕਲਪਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜੇਤੂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਮਰਤਿਆ ਸੇਨ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਧਦੀ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸੂਚਕ (ਐਚਡੀਆਈ) 1990 ਵਿੱਚ ਡਾ. ਮਹਿਬੂਬ ਉਲ ਹੱਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਮਰਤਿਆ ਸੇਨ ਸਮੇਤ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਵੱਲੋਂ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਤੋਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (ਯੂਐਨਡੀਪੀ) ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੀ ਸਾਲਾਨਾ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਤੁਸੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਮਾਡਲ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੋਏਗਾ ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ 'ਤੇ ਵੀ ਅਸਰ ਪਾਏਗਾ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸੂਚਕ (ਐਚਡੀਆਈ) ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੀ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਐਚਡੀਆਈ ਦੀ ਅਸਲੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਮਾਪਣਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸੂਚਕ (ਐਚਡੀਆਈ) ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਆਧਾਰ ਸੂਚਕਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਨਾਲ ਸੰਯੁਕਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਰਣੀ 25.1 ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 25.1: ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸੂਚਕ: ਸੰਕੇਤ ਅਤੇ ਦਾਇਰਾ

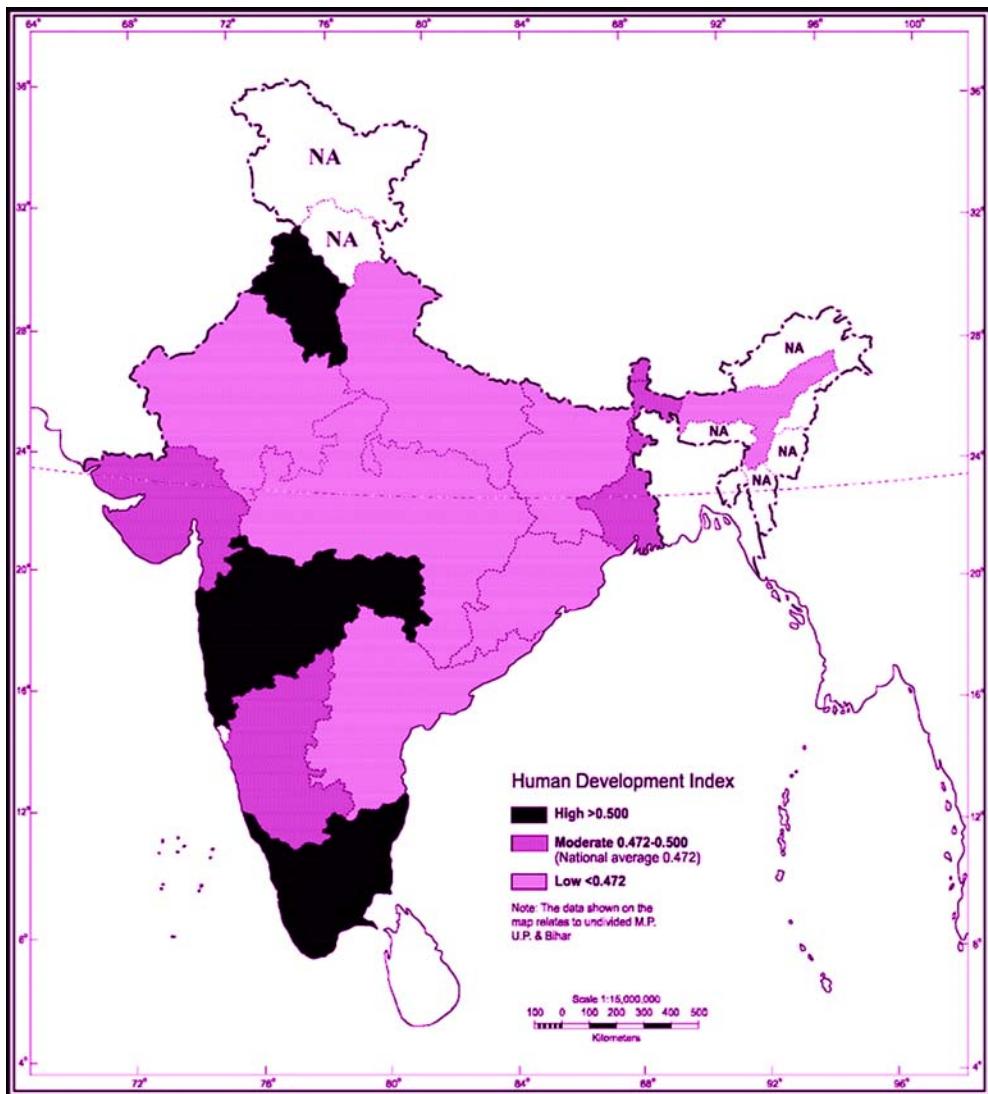
ਲੜੀ ਨੰ.	ਸੂਚਕ	ਦਾਇਰਾ ਨਤੀਜੇ
1.	ਇੱਕ ਲੰਬਾ ਅਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਜੀਵਨ	* ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ, ਜਨ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਲੰਬੀ ਉਮਰ ਦੇ ਇੱਕ ਸੂਚਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ
2.	ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ	* ਬਾਲਗ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ * ਮੁੱਢਲੀ, ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਕੁੱਲ ਨਾਂ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਦਰ
3.	ਜੀਵਨ ਦਾ ਚੁਕਵਾਂ ਪੱਧਰ	* ਕੁੱਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (ਜੀਡੀਪੀ), ਪ੍ਰਤੀ-ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ, ਖਰੀਦ (ਯੂਐਸਸਐਸ) ਦੀ ਖਰੀਦ ਸ਼ਕਤੀ ਬਰਾਬਰੀ (ਪੀਪੀਪੀ) 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (ਯੂਐਨਡੀਪੀ) ਨੇ 1990 ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਰਿਪੋਰਟ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੇਂ ਸੂਚਕ ਅੰਕਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਅੰਕੜੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਉਤੋਂ ਤੋਂ ਇਹ ਰਿਪੋਰਟ ਹਰ ਸਾਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਸਾਲ ਸੂਚਕ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਸੰਕੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੁਧਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛਮੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸੂਚਕ ਦੇ 1990 ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੱਧ ਦਰਜੇ ਦੀ ਕੈਟੇਗਰੀ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੇਠਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ 177 ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਸਾਲ 2007-08 ਵਿੱਚ 128ਵੇਂ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵੀ ਰਾਜ ਵਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸੂਚਕ ਅੰਕ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਚਿੱਤਰ 25.2 ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਕਾਸ ਪੱਧਰ ਦਾ ਅੰਤਰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹੋ।

Based upon Survey of India Outline Map printed in 1990.
The territorial waters of India extend into the sea to a distance of twelve nautical miles measured from the appropriate base line.
The boundary of Meghalaya shown in this map is as interpreted from the North-Eastern Areas (Reorganisation) Act, 1971, but has yet to be verified.
Responsibility for correctness of internal details shown on the map rests with the publisher.
© Government of India copyright, 1996

ਚਿੱਤਰ 25.2 ਭਾਰਤ: ਰਾਜ ਵਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸੂਚਕ 2001

ਗਤੀਵਿਧੀ 25.2

ਭਾਰਤ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸੂਚਕ ਅੰਕ ਦੇ ਨਕਸੇ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਕੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉਤਰ ਦਿਓ:

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛਮੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

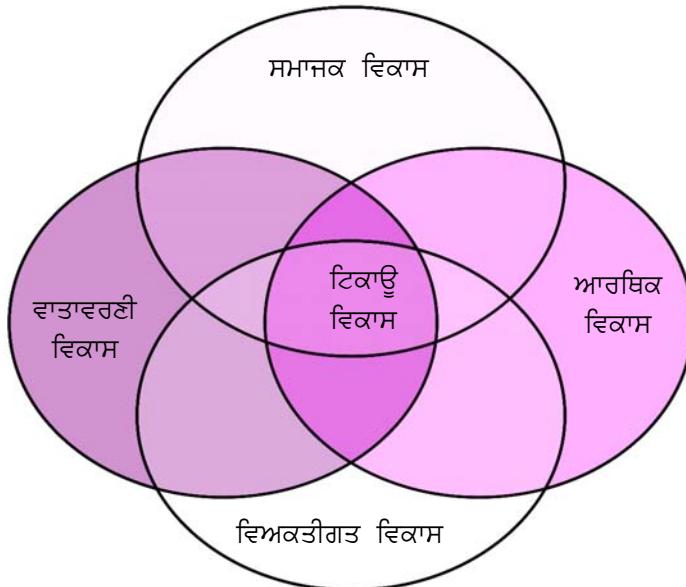
ਟਿੱਪਣੀ

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

- ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸੂਚਕ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਜ ਦੀ ਕੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ? ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਕੋਈ ਦੋ ਕਾਰਣ ਦੱਸੋ।
- ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸੂਚਕ ਅਤੇ ਘੱਟ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸੂਚਕ ਵਾਲੇ ਦੋ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ।
- ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਅਤੇ ਘੱਟ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸੂਚਕ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਕੋਈ ਤਿੰਨ ਕਾਰਕ ਦੱਸੋ।
- ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਐਚਡੀਆਈ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ, ਉਥੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸੂਚਕ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਤਿੰਨ ਸੁਝਾਅ ਦਿਓ।

25.3 ਟਿੱਕਾਊ ਵਿਕਾਸ

ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਲਾਪੂਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਵਰਤਮਾਨ ਗਤੀ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਕਈ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ ਜਿਵੇਂ ਕੋਇਲਾ, ਪੈਟਰੋਲ ਕੁਝ ਦਹਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਉਪਲੱਬਧ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ। ਕੀ ਸਾਡੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ? ਟਿੱਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦਾ ਜਨਮ ਕਿਸੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਇਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, “ਵਿਕਾਸ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।” ਕਈ ਲੋੜ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਟਿੱਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਕੇਵਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹੈ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕੇਵਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚਿੱਤਰ 25.3 ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਕਾਸ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਕਾਸ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੀਰੂਪ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਮਾਡਲ ਜੋ ਵਰਤਮਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਉਪਲੱਬਧ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਰਥਿਕ ਲਾਭ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਭਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ

ਚਿੱਤਰ 25.3: ਟਿੱਕਾਊ ਵਿਕਾਸ

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛਮੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ 'ਤੇ ਵੀ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਲਾਭਾਂ ਦੀ ਤਰਕਸ਼ੰਗਤ ਅਤੇ ਨਿਆਂਸੰਗਤ ਵੰਡ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤ ਦੀਆਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਈ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਰਗਾਂ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਵੰਚਿਤ ਵਰਗਾਂ ਸਮੇਤ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

25.4 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ

ਹੁਣ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਚਾਰ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਿਕਾਸ, ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਆਉ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੇ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀਏ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੋਂ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਹ 1990 ਦਾ ਸਾਲ ਸੀ ਜਿਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਭਾਰਤੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਮੁਦਰਾ ਦਰ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਬਾਰਵੀਂ ਅਤੇ ਕੁੱਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (ਜੀਡੀਪੀ) ਜਿਸਨੂੰ ਖਰੀਦ ਸ਼ਕਤੀ ਸਮਾਨਤਾ (-) ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਚੌਥੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਹੈ।

ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਸੰਭਾਵਨਾ, ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਾਪਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗਰੀਬ ਦੀ ਫੀਸਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਮੀ ਆਈ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ/ਅਧਿਕਾਰਤ ਅੰਕੜਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਲਗਭਗ 27.5 ਫੀਸਦੀ ਭਾਰਤੀ ਅਜੇ ਵੀ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾ ਰਹੇ ਹਨ। 2004-05 ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਕਾਰਜ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ 1 ਅਮਰੀਕੀ ਡਾਲਰ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦਿਨ ਹੋਵੇ। (ਅਮਤੌਰ 'ਤੇ 10 ਰੁਪਏ ਦੇ ਕਰੀਬ)। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਹੈ। ਲਗਭਾਰ ਤੇਜ਼ ਆਰਥਿਕ ਵਾਧੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਲਗਭਗ 80 ਫੀਸਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਅੱਜ ਵੀ ਦੋ ਡਾਲਰ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀਦਿਨ ਤੋਂ ਘੱਟ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਨਿਰਵਾਹ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨਾਲ ਭੁੱਖਮਰੀ ਤੋਂ ਤਾਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੋਇਆ ਏ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਲਈ ਭੋਜਨ ਉਪਲੱਬਧਤਾ ਵਧੀ ਹੈ ਪਰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ 40 ਫੀਸਦੀ ਬੱਚੇ ਕੁਝਸ਼ਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਇੱਕ ਤਿਹਾਈ ਅੱਂਤ ਅਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਉਰਜਾ ਦੀ ਆਂਧ ਤੋਂ ਪੀੜ੍ਹਤ ਹਨ।

? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਖਰੀਦ ਸ਼ਕਤੀ ਸਮਾਨਤਾ (ਪੀਪੀਪੀ) : ਇਹ ਵਿਭਿੰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਖਰੀਦ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਤੁਲਨਾ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੇ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗਲਤ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਇੱਕ ਡਾਲਰ ਨਾਲ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਡਾਲਰ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨਾਲ ਲਗਭਗ 50 ਰੁਪਏ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਜਾਂ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਹੀ ਰਾਸ਼ੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੀ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 25.1

1. ਕੁਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦਾ ਅੰਦਰਾਜ਼ਾ ਸਹੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਸਕਦੀ?
2. ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਪਰੰਪਰਿਕ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਤੋਂ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਲੱਗ ਹੈ?
3. ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ?
4. ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਅਧੀਨ ਦੀ ਸਹਿਯੋਗ ਹੈ? ਮੁੱਖ ਕਾਰਣਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ।

25.5 ਖੇਤਰੀ ਵਿਕਾਸ : ਅਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾ

ਅਸੀਂ ਉੱਪਰ ਚਰਚਾ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਜਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਿਯੋਜਨ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਫਣਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਖੇਤਰੀ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਖੇਤਰੀ ਵਿਕਾਸ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ

ਗਿਆ, ਪਰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਰਥ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਇਹ ਰਹੀ ਹੈ ਇਥੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕਈ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਤੁਸੀਂ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਚਿੱਤਰ (25.4) ਵਿੱਚ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਕੁਝ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਧਰਾਤਲ ਉਪਜਾਊ ਜਲੋੜ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੀਂ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸਿੰਧੂ-ਗੰਗਾ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੁਝ ਭੂਮੀ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਪਰਬਤ, ਪਹਾੜ ਅਤੇ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਹਨ ਅਤੇ ਉਥੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਘੱਟ ਉਪਜਾਊ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਵੱਲੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤਰੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਕੁਝ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ, ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਬਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛਮੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

ਆਦਿ। ਮਨੁੱਖ ਵੱਲੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਅਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚਿੱਤਰ 25.5 ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਲੀਭਾਂਤ ਸਮਝਿਆ ਜਾਏਗਾ। ਇਹ ਅਸਮਾਨਤਾ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਆਉ ਹੁਣ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀਏ:

ਚਿੱਤਰ 25.4 ਵਿਭਿੰਨਤਾ

ਚਿੱਤਰ 25.4 ਵਿਭਿੰਨਤਾ

੬. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ

- ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ:** ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਆਰਬਿਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਖੇਤਰੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਲ 2005-06 ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਔਸਤ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਲਗਭਗ 25, 716 ਰੁਪਏ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਕੇਵਲ ਗਿਆਰਾਂ ਰਾਜ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਔਸਤ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਹਿੱਸਾਬ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜੋ ਰਾਜ ਹਨ ਉਹ ਹਨ, ਬਿਹਾਰ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਉੜੀਸਾ, ਰਾਜਸਥਾਨ, ਝਾਰਖੰਡ ਅਤੇ ਛੱਡੀਸਗੜ੍ਹ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅੱਧੀ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਨਸੰਖਿਆ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛਮੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

- ਗਰੀਬੀ:** ਰਾਜ ਵਾਰ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕਮੀ ਆਈ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਮੀ ਆਈ ਹੈ ਪਰ ਪੇਂਡੂ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਉੜੀਸਾ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ, ਬਿਹਾਰ, ਝਾਰਖੰਡ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਉੜੀਸਾ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 43 ਅਤੇ 40 ਫੀਸਦੀ ਲੋਕ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਖਰਾਬ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਂਡੂ ਹਰਿਆਣਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 5-7 ਫੀਸਦੀ ਅਤੇ 2-4 ਫੀਸਦੀ ਲੋਕ ਹੀ ਗਰੀਬ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵ ਅਤੇ ਕਈ ਮੱਧ ਆਰਥਿਕ ਪੱਧਰ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਹੈ।
- ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਾਧਾ:** ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਉਦਯੋਗੀਕਰਣ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਭਾਰਤੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸੀ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਉਦਯੋਗ ਕੁਝ ਹੀ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸਨ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਬਣੀ ਰਹੀ।
- ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ:** ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਵਧੀਆਂ ਹਨ, ਪੰਜਾਬ, ਹਰਿਆਣਾ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਖਾਦ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਪਹਿਲੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੇਰਲਾ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੈ। ਸਿੰਚਾਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨੇ ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਵਧਾਇਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਵਾਧਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।
- ਸਾਖਰਤਾ:** ਸਾਖਰਤਾ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਸੂਚਕ ਹੈ ਪਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। 2001 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਰਲ ਵਿੱਚ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸ ਦੌਰਾਨ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਔਸਤ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ 65.38 ਫੀਸਦੀ ਸੀ। ਕੇਰਲ ਵਿੱਚ 90.92 ਫੀਸਦੀ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਵਿੱਚ 47.53 ਫੀਸਦੀ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਅੰਤਰ ਹੈ।
- ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ:** ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ। ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਾਧਨ ਹਨ, ਸੜਕ, ਰੇਲਵੇ, ਹਵਾਈ ਅਤੇ ਜਲ ਆਵਾਜਾਈ ਹੈ। ਜੇ ਕਰ ਤੁਸੀਂ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਅੰਕੜੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਫੈਲਾਅ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਅਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਏਗਾ। ਜੇਕਰ ਸੜਕ ਆਵਾਜਾਈ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸੜਕ ਘਣਤਾ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਕੁਝ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੀ 100 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਸੜਕ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਵਿੱਚ ਕੇਰਲ ਪਹਿਲੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਜ਼ਿੰਮ੍ਮੇ-ਕਸਮੀਰ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਅ. ਖੇਤਰੀ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸੋਚ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਜਾਂ ਰਾਜ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੇ ਪਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਾਧਾ, ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਣਾਂ ਦਾ ਅੱਗੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਕੇਵਲ ਪੱਛਮੇ ਪਣ ਜਾਂ ਵਿਕਾਸ ਅਧੀਨ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਇਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵੀ ਹਨ। ਪੱਛਮੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇ ਘਾਟ ਵਿੱਚ, ਅਗਾਂਹਵਪੂਰ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਧੀ, ਇਸਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਅਗਾਂਹਵਪੂਰ ਰਾਜਾਂ

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛੜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨਾ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਖੇਤਰੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਾਰਣਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਚੋਚਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

- ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼:** ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦੌਰਾਨ ਜੋ ਰਾਜ ਅਤੇ ਖੇਤਰ ਵਪਾਰਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਾਭਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਪੱਛੜੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਉਦਯੋਗਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਛੜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਾਂਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ ਮੱਧ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬੀ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਆਦਿਵਾਸੀ ਇਲਾਕੇ।
- ਭੁਗੋਲਿਕ ਕਾਰਕ:** ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਦਾ ਧਰਾਤਲ ਵੀ ਉਸਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਦਾ ਰੇਗਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬੀ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਪਹਾੜੀ ਜਾਂ ਪਰਬਤੀ ਧਰਾਤਲ ਇਸਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ।
- ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ:** ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਏਗੀ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ ਜਿਵੇਂ ਕੋਇਲਾ, ਕੱਚਾ ਲੋਹਾ, ਖਣਿਜ ਤੇਲ, ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ ਆਦਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ। ਪਰ ਕੇਵਲ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ ਹੀ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਦੋਕਿ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਜਿਵੇਂ ਬਿਹਾਰ, ਝਾਰਖੰਡ, ਉੜੀਸਾ ਆਦਿ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹੇ ਹਨ।
- ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਦਰਾਜ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਦੂਰੀ:** ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰਾਂ, ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਵੀ ਉਸਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਘਾਟ:** ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਜਿਵੇਂ ਸੜਕਾਂ, ਬਿਜਲੀ, ਆਵਾਜਾਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਤੇਜ਼ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਉਹ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਰਾਸ਼ੀ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹੇ ਹਨ।
- ਕਮਜ਼ੋਰ ਸ਼ਾਸਨ:** ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਾਰਕ ਹੈ, ਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ। ਤੁਸੀਂ ਦੇਖੋਗੇ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਥੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੋ ਵੀ ਰਾਜ ਪੱਛੜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਣ ਰਿਹਾ ਕਿ ਯੋਜਨਾ ਆਯੋਗ ਵੱਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਉਹ ਉਸਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਹਨ। ਸੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਕਮੀ ਕਾਰਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 25.2

- ਅਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਚੁੱਕਵੀਂ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਕੇ ਅੰਤਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ।
.....
.....
- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਸਮੀਵਾਦੀ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਖੇਤਰੀ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਾਰਕ ਰਿਹਾ ਹੈ।
.....
.....

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛੜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

3. ਹੇਠ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਵਿਕਸਤ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?
- (ਉ) ਬਿਹਾਰ
 - (ਅ) ਉੜੀਸਾ
 - (ਇ) ਅਰੁਣਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
 - (ਸ) ਹਰਿਆਣਾ
4. ਮੱਧ ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਦਿਵਾਸੀ ਖੇਤਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੂਜੇ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਪੱਛੜੇ ਹੋਏ ਕਿਉਂ ਹਨ? ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹੀ ਵਿਕਲਪ ਦੀ ਚੋਣ ਨੂੰ ਛਾਂਟ ਕੇ ਉੱਤਰ ਦਿਓ।
- (ਉ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚੁੱਕਵੇਂ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ ਨਹੀਂ ਹਨ।
 - (ਅ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ।
 - (ਇ) ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੇਠਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਪੱਧਰ।
 - (ਸ) ਉਪਰੋਕਤ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ।

25.6 ਸਮਾਜ ਦੇ ਪੱਛੜੇ ਸਮੂਹ

ਇਸ ਅਧਿਆਏ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਲਗਾਤਾਰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਰਗਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸੁਨਿਭਾਵਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਗਤੀਸੀਲਤਾ ਲਈ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਭਾਰਤ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਤੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦਾ ਲਾਭ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਰਗਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਟੀਚਾ ਅਜੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਬਾਕੀ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਨੇਕ ਅਜਿਹੇ ਵਰਗ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਦਭਾਵ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਰੂਪ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੱਛੜੇ ਸਮੂਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਸਮੂਹ ਹਨ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨ ਜਾਤੀਆਂ, ਹੋਰ ਪੱਛੜੇ ਵਰਗ, ਔਰਤਾਂ, ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਰਗ ਆਦਿ। 2001 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤਾਂ ਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ 16.23 ਫੀਸਦੀ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨ ਜਾਤੀਆਂ 8.2 ਫੀਸਦੀ ਹੈ। ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੱਛੜੇ ਵਰਗ ਦੀ ਵੀ ਕਾਫੀ ਸੰਖਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦਾ ਲਗਭਗ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ, ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ।

25.7 ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਜਨ ਜਾਤੀਆਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਜਨ ਜਾਤੀਆਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸਮੁਦਾਇਕ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਕਈ ਵਚਨਬੱਧਤਾਵਾਂ ਪ੍ਰਗਟਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਵਚਨਬੱਧਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਤਿੰਨ ਤਰਫ਼ੀ ਰਣਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ ਹੈ: (1) ਸਮਾਜਿਕ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ, (2) ਆਰਥਿਕ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਅਤੇ (3) ਅਸਮਾਨਤਾ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਖਾਤਮਾ, ਸੋਸ਼ਣ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਛੜੇ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀ।

(ੳ) ਸਮਾਜਿਕ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

-ਸਿੱਖਿਆ ਪੱਛੜੇ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਯੰਤਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਦਮ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹਨ:

- * ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਜਿਵੇਂ ਫੀਸ ਮੁਆਫ਼ੀ, ਮੁਫ਼ਤ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਭੋਜਨ, ਵਜ਼ੀਫ਼ਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਸਤੂਰਬਾ ਗਾਂਧੀ ਬਾਲਿਕਾ ਵਿਦਿਆਲਿਆ, ਨਵੇਦਿਆ ਵਿਦਿਆਲਿਆ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਖੋਜ ਯੋਜਨਾ ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।
- * ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਵਜ਼ੀਫ਼ਾ, ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਕੁੜਾ ਕਰਕਟ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲੇ ਜਿਵੇਂ ਹੇਠਲੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਰਿਟ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੋਚਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- * ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਕੋਚਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- * ਉੱਚ ਮੁੱਢਲੇ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਰੇ ਲੜਕੇ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਸਟਲ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਹੈ।

(ਅ) ਆਰਥਿਕ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

- * ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਪੱਛੜੇ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਲਈ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਉੱਚ ਵਿੱਤੀ ਸੰਗਠਨ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ:
- * ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਵਿੱਤ ਵਿਕਾਸ ਨਿਗਮ (ਐਨਐਸਐਂਡੀਸੀ), ਵਿਭਿੰਨ ਆਮਦਨ ਸਿਰਜਣ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- * ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਮਚਾਰੀ ਵਿੱਤ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨਿਗਮ (ਐਨਐਸਕੇਐਂਡੀਸੀ) ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਆਮਦਨ ਸਿਰਜਣ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।
- * ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀ ਵਿੱਤ ਵਿਕਾਸ ਨਿਗਮ (ਐਨਐਸਟੀਐਂਡੀਸੀ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ, ਲੋਨ, ਬਾਜ਼ਾਰ ਸਮਰਥਨ ਰਾਹੀਂ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- * ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਵਿਕਾਸ ਨਿਗਮ (ਐਸਸੀਡੀਸੀ) ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਸਬੰਧੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ, ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਸਬੰਧਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਛੋਟੀਆਂ ਸਿੰਚਾਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ, ਛੋਟੇ ਉਦਯੋਗਾਂ, ਆਵਾਜਾਈ, ਵਪਾਰ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- * ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀ ਵਿਕਾਸ ਨਿਗਮ (ਐਸਟੀਡੀਸੀ) ਇੱਕ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਏਜੰਸੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਟਰਾਈਬਲ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਡਿਵਲਪਮੈਂਟ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਲਿਮਿਟਡ (ਟਰਾਈਡੇਡ) ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਏ ਵਣ ਉਤਪਾਦਾਂ ਅਤੇ ਵਾਧੂ ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

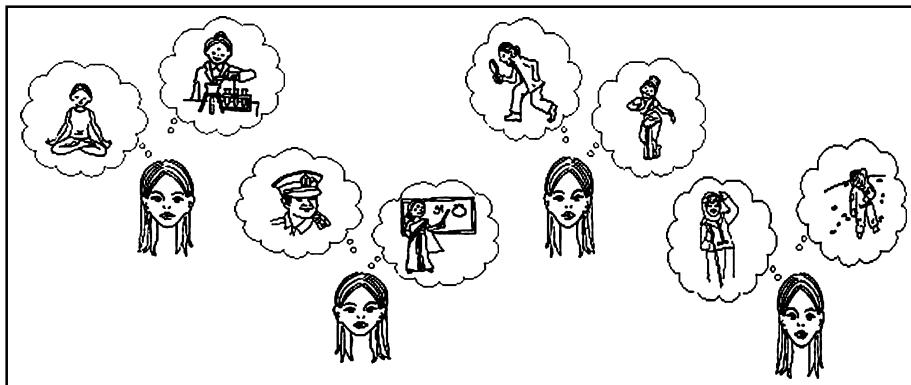

(੯) ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ

ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਨਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸੁਰੱਖਿਆਤਮਕ ਕਾਨੂੰਨ ਨਿਰਮਾਣ ਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਾਨੂੰਨ 1955, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਜਨਜਾਤੀ (ਉਤਪੀੜਨ ਰੋਕਥਾਮ) ਕਾਨੂੰਨ 1989 ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀ ਅਦੇ ਵਣਵਾਸੀ (ਵਣ ਅਧਿਕਾਰ ਮਾਨਤਾ) ਕਾਨੂੰਨ 2006 ਆਦਿ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹਨ।

25.8 ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਸਬੰਧੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ, ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ, ਮੌਲਿਕ ਕਰਤੱਵ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 25.6 ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

ਸੰਵਿਧਾਨ ਨਾ ਕੇਵਲ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਰਾਜ ਨੂੰ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਕਦਮ ਉਠਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਸਸ਼ਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਅਜੇ ਵੀ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤਰਫ਼ ਸਵੀਕਾਰ ਟੀਚਾ ਅਤੇ ਸਬੰਧਿਤ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਤਰਫ਼ ਧਰਾਤਲ 'ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕਾਫ਼ੀ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਕ ਸਰੋਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਅਢੁੱਕਵੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮੁੱਖਧਾਰਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ। ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਚਿੱਤਰ ਸੰਖਿਆ 25.6 ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਲਈ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਦਮ ਉਠਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ:

(੯) ਆਰਥਿਕ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

- * ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਕਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੀ ਹੋਣ।
- * ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਸਬੰਧਿਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ।

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛੜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

- * ਮਜ਼ਦੂਰ ਕਾਨੂੰਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਹਾਇਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕਸ, ਸੁਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਫੁਡ ਪ੍ਰੈਸੈਂਸਿੰਗ, ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਕੱਪੜਾ ਉਦਯੋਗ ਵਿੱਚ ਸਹਿਭਾਗੀ ਬਣ ਸਕਣ।
- * ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਣ ਸਹਿਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮਕਾਜ਼ੀ ਸਥਾਨ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਥੇ ਬਾਲ ਦੇਖਭਾਲ ਦੀ ਸਹੂਲਤ, ਕਰੈਂਚ ਅਤੇ ਬਿਰਧਾਂ ਅਤੇ ਅਪਾਹਜ਼ਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਵਸਥਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

(ਅ) ਸਮਾਜਿਕ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

- * ਔਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ, ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਹੁਨਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਭੇਦਭਾਵ ਦਾ ਖਾਤਮਾ, ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਰਵ-ਵਿਆਪੀਕਰਣ, ਅਨਪੜਤਾ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।
- * ਸਿਹਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਪੂਰਣ ਦਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।
- * ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਕੁਪੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਖਤਰਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੋਸ਼ਣ ਸਬੰਧੀ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- * ਔਰਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਰੀਰਿਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਹਿੱਸਾ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਨੂੰ ਉੱਚ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਘਰੇਲੂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੀਤੀ ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਕਾਰਣ ਉਪਜੀ ਹਿੱਸਾ ਹੋਵੇ।

(ਅ) ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਔਰਤਾਂ ਚੋਣਾਂ ਲੜਨ ਅਤੇ ਮਤਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। 73ਵੀਂ ਅਤੇ 74ਵੀਂ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਸੋਧ (1993) ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਦਮ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਥਾਨਕ ਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ 33 ਫੀਸਦੀ ਰਾਖਵਾਂਕਰਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੱਤਾ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਜਨਤਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਲੋਕ ਸਭਾ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀਟਾਂ ਰਾਖਵੀਆਂ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਪਿਆ ਹੈ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 25.3

ਔਰਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਦਭਾਵ ਭਰਪੂਰ ਸਥਿਤੀ ਹੇਠ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਸਥਿਤੀ ਲਈ ਕਾਰਣ ਦੱਸੋ:

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛੜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

ਲੜੀ ਨੰ.	ਸਥਿਤੀ	ਕਾਰਣ ਦੱਸੋ
1.	ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਲੜਕਿਆਂ ਵਰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਹੂਲਤ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਕਿਉਂ ?	
2	ਆਮਤੌਰ 'ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਮਾਂ, ਭੈਣ, ਭਾਬੀ ਦੀ ਬਿਸਾਰੀ ਨੂੰ ਮਰਦ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਬਿਸਾਰੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂ?	
3	ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਘਰੋਲੂ ਕੰਮ ਕੇਵਲ ਔਰਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਰਦ ਮੈਂਬਰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਵੰਡਾਉਂਦੇ। ਕਿਉਂ?	
4	ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਬੱਚੀ ਦੇ ਜਨਮ 'ਤੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਜਿਵੇਂ ਲੜਕੇ ਦੇ ਜਨਮ 'ਤੇ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂ?	

ਉਪਰੋਕਤ ਕਥਨਾਂ ਦਾ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਰਕੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦਿਓ:

- (i) ਤੁਹਾਡੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਹ ਅਸਮਾਨਤਾ ਕਿਉਂ ਮੌਜੂਦ ਹੈ? ਕੋਈ ਤਿੰਨ ਕਾਰਣ ਦੱਸੋ।
- (ii) ਅਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਤਿੰਨ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਸੁਝਾਅ ਦਿਓ।

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 25.3

1. ਸਮਾਜਿਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਪੱਛੜੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਮੂਹ ਕਿਹੜੇ ਹਨ?
.....
.....
2. ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ਕਿ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀ ਦੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਲਈ ਉਠਾਏ ਗਏ ਕਦਮਾਂ ਕਾਰਣ ਇਹ ਵਰਗ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਏ ਹਨ? ਤਿੰਨ ਕਾਰਣ ਦੱਸੋ।
.....
.....
3. ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਤੱਕ ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਸਫਲ ਕਿਉਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ?
.....
.....

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛੜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

4. ਆਪਣੇ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟੇ 5 ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰੋ ਅਤੇ ਹੇਠ ਦਿਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਅੰਕੜੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰੋ। ਇਹ ਹੋਰ ਬਿਹਤਰ ਹੋਏਗਾ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਰਿਵਾਰਾਂ, ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ 10 ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰੋ।
- (i) ਬਾਲਗ ਇਸਤਰੀ ਅਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ,
 - (ii) ਕੁੱਲ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਬੱਚੀਆਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ,
 - (iii) ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਲੜਕੇ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ,
 - (iv) ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਮਰੇ ਲੜਕੇ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ,
 - (v) 5 ਸਾਲ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਮਰ ਦੇ ਉਹ ਲੜਕੇ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਜੋ ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ ਜਾਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।
 - (vi) ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਦੜਤਰ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਤਾਇਨਾਤ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ।
- ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦਿਓ:
- (ਇ) ਲੜਕੇ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਸੰਖਿਆ ਕੀ ਹੈ? ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੇ ਰਹੇ ਹਨ? ਕੀ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਬਾਲਕ ਅਤੇ ਬੱਚੀਆਂ ਇੱਕ ਹੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੇ ਰਹੇ ਹਨ? ਜੇਕਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੀ ਕਾਰਣ ਹੈ?
 - (ਅ) ਕੀ ਔਰਤਾਂ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ? ਜੇਕਰ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਿਥੇ? ਅਤੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ?
 - (ਇ) ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਭੇਦਭਾਵ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ? ਜੇਕਰ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਿਉਂ? ਜੇਕਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਿਵੇਂ?

25.9 ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

ਹੁਣ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਪੱਛੜੇ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ

ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੋਗੇ ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਸਥਾਰਤ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ, ਬਾਕੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਤੁਸੀਂ ਅੱਗੇ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰੋਗੇ।

25.9.1 ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ

ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਇਸਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਾ ਕੇਵਲ ਭਾਰਤ ਬਲਕਿ ਸੰਪੂਰਣ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਮੁਦਾਏ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਯੂਨੈਸਕੋ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ 1990 ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਕਈ ਦੇਸ਼ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (ਥਾਈਲੈਂਡ) ਵਿੱਚ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਸਾਲ 2000 ਤੱਕ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਟੀਚਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ। 1992 ਵਿੱਚ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਨੌਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਚੀਨ, ਭਾਰਤ, ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਨਾਈਜੀਰੀਆ, ਮੈਕਸੀਕੋ, ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼, ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਅਤੇ ਮਿਸਰ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ, ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ (ਈਫਾ) ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਨੂੰ ਬਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਅਨੇਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਸਰਵਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਟੀਚੇ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਕਦਮ ਵਧਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਨਿਮਨ ਬਿੰਦੂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹਨ:

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

(ੳ) ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਰਵਵਿਆਪੀਕਰਣ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 1960 ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ 14 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏਗੀ। 86ਵੀਂ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੋਧ ਕਾਨੂੰਨ 2002 ਰਾਹੀਂ 6 ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮੁਫਤ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੰਸਦ ਵੱਲੋਂ ਮੁਫਤ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕਾਨੂੰਨ 2009 ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਦੀ 95 ਫੀਸਦੀ ਪੇਂਡੂ ਜਨਸੰਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਮੁੱਢਲੇ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 85 ਫੀਸਦੀ ਲਈ ਤਿੰਨ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸਕੂਲ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਸਵਰੂਪ:

1. ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਤੇ ਅਪਰ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ 6 ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦਾਖਲ ਕਰਾਉਣ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।
2. ਲੜਕੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲੇ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।
3. ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਤੇ ਅਪਰ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ (4-) ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਲੱਬਧ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਦਮ ਉਠਾਏ ਗਏ ਹਨ:

- * ਮਾਪਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਗਰੂਕਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਇਕਜੁੱਟਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ।
 - * ਸਮੁਦਾਇਕ ਅਤੇ ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮੂਲੀਅਤ।
 - * ਆਰਥਿਕ ਹੱਲਾਜ਼ੇਰੀ ਜਿਵੇਂ ਮੁਫਤ ਸਿੱਖਿਆ, ਕਿਤਾਬਾਂ, ਵਰਦੀ ਆਦਿ।
 - * ਸਕੂਲੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ
 - * ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੋਸ਼ਣ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਭੋਜਨ ਯੋਜਨਾ।
- ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਤੋਂ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਵਵਿਆਪੀਕਰਣ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹਨ:

(ੴ) ਸਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ

ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਵਵਿਆਪੀਕਰਣ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਸਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ 2001 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਟੀਚੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ:

- (i) 6 ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ/ਸਿੱਖਿਆ ਗਰੰਟੀ ਯੋਜਨਾ ਤਹਿਤ 2005 ਤੱਕ ਪਾੜਾ ਭਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਰਸ।
- (ii) ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਲਿੰਗ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।
- (iii) ਸਾਲ 2010 ਤੱਕ ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਦੀ ਦਰ ਖਤਮ ਕਰਨੀ।
- (iv) ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀਜਨਕ ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ।

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛੜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

(ਅ) ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤਹਿਤ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੋਸ਼ਣ ਸਮਰਥਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਜਾਂ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਭੋਜਨ ਯੋਜਨਾ

ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਵਵਿਆਪੀਕਰਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਅਜੇ ਤੱਕ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਭੋਜਨ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ:

- ਸਰਕਾਰੀ, ਸਥਾਨਕ, ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਹੋਰ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ ਪੰਜਵੀਂ ਕਲਾਸ ਤੱਕ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪੋਸ਼ਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨਾ।
- ਪੱਛੜੇ ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਗਰੀਬ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਗੁਹਿਣ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕਲਾਸ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ।
- ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੁਟੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਸੋਕਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੋਸ਼ਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ।

25.9.2 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਾਖਰਤਾ ਮਿਸ਼ਨ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਾਖਰਤਾ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ 1988 ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ 15-35 ਸਾਲ ਦੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਚਲਾਉ ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਾਖਰਤਾ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੰਪੂਰਣ ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੀ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਸਾਰੇ ਬਾਲਗ ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀ ਸੀ। ਇਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਖਰਤਾ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਨਵਸਾਖਰਾਂ ਦੇ ਸਾਖਰਤਾ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ, ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਕਮਰਿਆਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਨ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਨਵਸਾਖਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪੱਛੜੇ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਿਖਲਾਈ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਾਖਰਤਾ ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨਤੀਜੇ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸਨ :

- * ਇਹ ਯੋਜਨਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ 597 ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਰਹੀ ਜਿਸਦੇ ਤਹਿਤ 12.4 ਕਰੋੜ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਖਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।
- * ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ 1991 ਵਿੱਚ 52.21 ਫੀਸਦੀ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ 2001 ਵਿੱਚ 65.37 ਫੀਸਦੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਰਵ-ਸ੍ਰੋਠ ਵਾਧਾ ਸੀ।
- * ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਲਬਧੀਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅੱਜ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ 15 ਸਾਲ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਮਰ ਦੇ ਕੁਲ ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ 34 ਫੀਸਦੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਸਾਖਰਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਖੇਤਰੀ, ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਖਰਤਾ ਲਈ ਹੁਣ ਸੰਗਠਿਤ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਈ ਜਾਏਗੀ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਪੂਰਣ ਸਾਖਰਤਾ ਅਭਿਆਨ ਅਤੇ ਪੋਸਟ ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਹੁਣ ਸਾਖਰਤਾ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਚਲਾਏ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸੰਪੂਰਣ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਕਾਰਜਾਤਮਕ ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਣਾਉਣਾ ਨਾ ਕਿ ਕਦੇ ਚੱਲਣ ਅਤੇ ਕਦੇ ਬੰਦ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਗਤੀਵਿਧੀ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਖਰਤਾ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪੱਧਰ ਪਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਤੀਕਰਣ, ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਹੁਨਰ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਰਵੋਤਮ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਘਮਿਕਤਾ ਦੇਣੀ ਹੈ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਟਿੱਪਣੀ

25.9.3 ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਿਹਤ

ਭਾਰਤ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਦੇਸ਼ ਸੀ ਜਿਸਨੇ 1951 ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਪਰਿਵਾਰ ਨਿਯੋਜਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਿਹਤ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੂਰ ਦਰਾਜ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਹਤ ਸੇਵਾਵਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਨ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿਹਤ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਨੈਟਵਰਕ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਭਾਰੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਮੁੱਢਲੇ ਸਿਹਤ ਕੇਂਦਰਾਂ, ਸਮੁਦਾਇਕ ਸਿਹਤ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦਾ ਉਸੀਦ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਢਾਂਚਾ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਹਤ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਭਾਰਤ ਨੇ ਸਿਹਤ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮਤ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਿਹਤ ਦੇ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਜੇ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਬਾਕੀ ਹੈ। ‘ਸਾਲ 2000 ਤੱਕ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਿਹਤ’ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਹਤ ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ ਯੂਨੀਸੈਫ਼ ਵੱਲੋਂ 1978 ਵਿੱਚ ਅਲਮਾ ਉਤਾ ਦੀ ਬੈਠਕ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ’ਤੇ ਹਸਤਾਖਰ ਕੀਤੇ ਹੋਣ ਵਜੋਂ ਭਾਰਤ ਨੇ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿਹਤ ਸਹੂਲਤ, ਟੀਕਾਕਰਣ, ਪਰਿਵਾਰ ਨਿਯੋਜਨ, ਪੋਸ਼ਣ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦੇਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਭਾਰਤ ਸਮੇਤ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਇਸ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਸਾਲ 2000 ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ।

ਸਾਲ 1951 ਤੋਂ 2001 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ, 1951 ਵਿੱਚ 36,10 ਕਰੋੜ ਤੋਂ ਇਹ 2001 ਵਿੱਚ 102.70 ਕਰੋੜ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਸਿਹਤ ਵਿਸਥਾ ਚਰਮਗਾ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੂਰਤੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਅੰਤਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੈਡੀਕਲ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ’ਤੇ ਗੌਰ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਸਮਾਨਤਾ ਹੈ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮੈਡੀਕਲ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਨਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਅਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸਿਹਤ ਯੋਜਨਾ (ਐਨਾਅਰਐਂਚਐਮ) ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸਿਹਤ ਯੋਜਨਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਿਹਤ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਜਨਨੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਯੋਜਨਾ (ਜੇਐਸਵਾਈ), ਬਾਲਿਕਾ ਸਮਰਿਧੀ ਯੋਜਨਾ (ਬੀਐਸਵਾਈ) ਅਤੇ ਕਿਸ਼ੋਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਯੋਜਨਾ (ਕੇਐਸਵਾਈ)। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸਿਹਤ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਕਾਰਣ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਿਹਤ ਯੋਜਨਾ (ਐਨਯੂਐਂਚਐਮ) ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਲਾਗੂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿਹਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਲੜੀ ਨੰ. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਹਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

1. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵੈਕਟੀਰੀਆ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ
2. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫਲੋਰਿਆ ਰੋਕਥਾਮ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ
3. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੋਹੜ ਰੋਗ ਖਾਤਮਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ
4. ਸੋਧਿਆ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਟੀਬੀ ਰੋਕਥਾਮ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ
5. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਇਓਡੀਨ ਘਾਟ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਰੋਕਥਾਮ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

6. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ
7. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਡਜ਼ ਕੰਟਰੋਲ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ
8. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੈਂਸਰ ਰੋਕਖਾਮ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ
9. ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਟੀਕਾਕਰਣ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ
10. ਬੋਲੇਪਣ ਦੀ ਰੋਕਖਾਮ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ
11. ਸੂਗਰ, ਸੀਵੀਡੀ ਅਤੇ ਸਟਰੋਕ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਅਤੇ ਰੋਕਖਾਮ ਲਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ
12. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤੰਬਾਕੂ ਰੋਕਖਾਮ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ
13. ਨੇਤਰਹੀਣਤਾ ਦੀ ਰੋਕਖਾਮ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

ਟਿੱਪਣੀ

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 25.4

1. ਸਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਾਖਰਤਾ ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਟੀਚਾ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ।
(i) ਅਤੇ (ii)
2. ਪਿਛਲੇ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਹਤ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਕਿਸੇ ਦੋ ਉਪਲੱਬਧੀਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।
(i)
(ii)
3. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਾਖਰਤਾ ਮਿਸ਼ਨ ਤਹਿਤ ਅਪਣਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨਵੇਂ ਦਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਕੀ ਹਨ?
.....
.....
.....
4. ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸਿਹਤ ਯੋਜਨਾ ਕਿਉਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਗਈ?
.....
.....
.....

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ

- * ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੇ ਸੁਧਾਰ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਜੈਵਿਕ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਭਾਸ਼ਾ,

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛੜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

ਸਾਹਿਤ ਆਦਿ ਦਾ ਵਿਕਾਸ। ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ, ਆਮਦਨ, ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਾਰਣ ਜੀਵਨ ਸੈਲੀ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਕਾਰਕਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਹੈ।

- * ਕੁਝ ਅੰਤਰ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੁਝ ਭੇਦ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਮਨੁੱਖ ਵੱਲੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਵੱਲੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਅਸਮਾਨਤਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਖੇਤਰ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਉੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਈ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਉਪਲੱਬਧ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤਰੀ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- * ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਵਿਕਲਪਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬਿਹਤਰ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ ਜਾਂ ਪੱਧਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਕਈ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਭਾਗ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸੂਚਕ (ਐਚੰਡੀਆਈ) ਦੇ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਸਿਹਤਮੰਦ ਜੀਵਨ, ਗਿਆਨ, ਰਹਿਣ-ਸਹਿਯ ਦਾ ਉੱਤਮ ਪੱਧਰ।
- * ਸਾਲ 2007-08 ਦੀ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਥਾਨ 177 ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 128ਵੇਂ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਮੱਧ ਪੱਧਰ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- * ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪੱਛੜੇ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਪੱਛੜੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਇਸ ਲਈ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅੱਜ ਵੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਭੇਦਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੇ। ਅਜਿਹੇ ਕੁਝ ਸਮੂਹ ਹਨ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਆਦਿ।
- * ਪੱਛੜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਸਬੰਧੀ ਆਪਣੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਤਿੰਨ ਤਰਫ਼ੀ ਰਣਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ, (1) ਸਮਾਜਿਕ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ (2) ਆਰਥਿਕ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਅਤੇ (3) ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਅਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਣ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ।
- * ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸਮਾਜਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਹਤ। ਇਹ ਦੋ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹਨ ਸਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਿਹਤ ਯੋਜਨਾਵਾਂ।

ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ? ਦੋ ਕਾਰਣ ਦੱਸੋ।

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛੜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

2. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀ ਅੰਸਤੁਲਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਕਿਉਂ ਹਨ? ਇਸ ਨਹੀਂ ਜਵਾਬਦੇਹ ਛੇ ਕਾਰਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰੋ।
3. ਸਮਾਜ ਦੇ ਪੱਛੜੇ ਵਰਗਾਂ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਲਈ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਠਾਏ ਗਏ ਛੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
4. ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦਰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧੀ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਕਦਮਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।
5. ਸਾਖਰਤਾ ਅਭਿਆਨ ਕੀ ਹੈ? ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਅਪਣਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ

25.1

1. ਕੁਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (ਜੀડੀਪੀ) ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰੀਕਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸਦੇ ਤਹਿਤ ਆਰਾਮ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ, ਆਜ਼ਾਦੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ, ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਵਰਗੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਵੰਡ ਦਾ ਸੂਚਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।
2. ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਚਰਚਾਵਾਂ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮਨੁੱਖਾਂ ਲਈ ਵਿਕਲਪਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਮਦਨ ਵਾਧਾ।
3. ਵਿਕਾਸ ਜੋ ਵਰਤਮਾਨ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਮਝੌਤਾ ਨਾ ਕਰੇ, ਉਸਨੂੰ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
4. ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:
 - (i) ਭਾਰਤੀ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਮੁਦਰਾ ਦਰ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ 12ਵੀਂ ਅਤੇ ਕੁਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (ਜੀડੀਪੀ) ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਚੌਥੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਹੈ।
 - (ii) 2007-08 ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਸੂਚਕ ਅੰਕ ਵਿੱਚ 177 ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਥਾਨ 128ਵਾਂ ਹੈ।
 - (iii) 27.5 ਫੀਸਦੀ ਭਾਰਤੀ ਅਜੇ ਵੀ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।
 - (iv) ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 80 ਫੀਸਦੀ ਜਨ ਸੰਖਿਆ ਕਾਰਜ ਸ਼ਕਤੀ ਸਮਰੱਥਾ (ਪੀਪੀਪੀ) ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅੱਜ ਵੀ 2 ਡਾਲਰ ਪ੍ਰਤੀਦਿਨ ਤੱਕ ਦੀ ਆਮਦਨ 'ਤੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਟਿੱਪਣੀ

25.2

1. ਕੁਝ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਕੁਦਰਤ ਵੱਲੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਵੱਲੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਅੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੁਝ ਅੰਤਰ ਮਨੁੱਖ ਵੱਲੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਮਨੁੱਖ ਵੱਲੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਭੇਦ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਅਸਮਾਨਤਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
2. ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਜ਼ਾਰੀ ਹੈ।
3. (ਸ)
4. (ਈ)

25.3

1. ਸਮਾਜਿਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਪੱਛੜੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਮੂਹ ਹਨ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ (ਐੱਸਸੀ), ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀ (ਐੱਸਟੀ), ਹੋਰ ਪੱਛੜੇ ਵਰਗ (ਓਬੀਸੀ), ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ।
2. ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਲਈ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਕਦਮ। ਇਸਦੇ ਕਾਰਣ:
 - (i) ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਭੋਜਨ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਆਦਿ।
 - (ii) ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਕੂਲ ਜਿਵੇਂ ਕਸਤੂਰਬਾ ਗਾਂਧੀ ਬਾਲਿਕਾ ਵਿਦਿਆਲਿਆ ਅਤੇ ਨਵੋਦਿਆ ਵਿਦਿਆਲਿਆ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਖੋਜ ਯੋਜਨਾ, ਵਜ਼ੀਫੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹੂਲਤਾਂ ਜਾਂ ਵਿਵਹਾਰ।
 - (iii) ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਐਨਐੱਸਐਂਡੀਸੀ, ਐਨਐੱਸਕੇਐਂਡੀਸੀ, ਐਨਐੱਸਟੀਐਂਡੀਸੀ, ਐੱਸਸੀਡੀਸੀ, ਐੱਸਟੀਟੀਸੀ ਆਦਿ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।
 - (iv) ਟਰਾਈਫੇਡ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਣ ਉਤਪਾਦਾਂ ਨੂੰ ਵੇਚਣ ਲਈ ਬਾਜ਼ਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
3. ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਸਫਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ
 - (i) ਸਿੱਖਿਆ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੱਕ ਔਰਤਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਅਢੁੱਕਵੀਂ ਹੈ।
 - (ii) ਉਹ ਵੰਚਿਤ, ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਹਨ।

4. ਸਰਵੇਖਣ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੁਦ ਕਰਨ।

ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੁੰਜੀ

ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼	ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਾਧਨ	ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੁੰਜੀ
ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਲਿੰਗ ਪਹਿਲੂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ	ਛੋਟਾ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰਨਾ	<p>ਪੱਧਰ-1 (0 ਤੋਂ 33 ਫੀਸਦੀ ਅੰਕ-ਨਾਕਾਫ਼ੀ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ)</p> <p>ਪੱਧਰ-2 (34-55 ਫੀਸਦੀ ਅੰਕ-ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਲੋੜ) ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਤਿੰਨ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ।</p> <p>ਪੱਧਰ-3 (56 ਤੋਂ 75 ਫੀਸਦੀ ਅੰਕ-ਘੱਟ ਜਾਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀਜਨਕ) ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਤਿੰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ</p> <p>ਪੱਧਰ-4 (76 ਤੋਂ 100 ਫੀਸਦੀ ਅੰਕ-ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ) ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਸਾਰੇ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਲਿੰਗ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ ਸਮੇਤ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ।</p>

25.4

1. (i) ਸਕੂਲੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚੇ ਜੋ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਨਾ ਹੋ ਕਰਾ ਰਹੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਣ।
(ii) ਬਾਲਗ ਅਨਪੜਤਾ
2. (i) ਮੌਤ ਦਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਮੇਂ 27.4 ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੇ 2001 ਵਿੱਚ 8.5 ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।
(ii) ਬਾਲ ਮੌਤ ਦਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਮੇਂ 134 ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੇ 2001 ਵਿੱਚ 71 ਬੱਚੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਹੋ ਗਈ।
(iii) ਜੀਵਨ ਸੰਭਾਵਨਾ 1947 ਵਿੱਚ 32 ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ 2001 ਵਿੱਚ 65 ਸਾਲ ਹੋ ਗਈ।
(iv) ਕੋਹੜ ਰੋਕਥਾਮ, ਪੋਲੀਓ, ਨਵਜਾਤ ਟੈਟਨਸ, ਆਇਓਡੀਨ ਦੀ ਘਾਟ ਸਬੰਧੀ ਰੋਗ ਆਦਿ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਅਤੇ ਖਾਤਮੇ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। (ਕੋਈ ਦੋ)

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੱਛੜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਣ

3. ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਸਾਖਰਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਦਿੱਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਏਗਾ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਸੰਪੂਰਣ ਸਾਖਰਤਾ ਅਭਿਆਨ ਅਤੇ ਪੋਸਟ ਸਾਖਰਤਾ ਅਭਿਆਨ ਹੁਣ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਇੱਕ ਸਾਖਰਤਾ ਯੋਜਨਾ ਤਹਿਤ ਚਲਾਏ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਨੁਪੱਛਤਾ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸੰਪੂਰਣ ਰੂਪ ਤੋਂ ਖਾਤਮਾ ਹੋਏਗਾ।
4. ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਿਹਤ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਸਮਾਨ ਹੈ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਿਹਤ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਨਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸਿਹਤ ਮਿਸ਼ਨ (ਐਨਾਅਰਐਂਚਾਈਮ) ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਯੋਜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਟਿੱਪਣੀ

26

ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਤਨ ਅਤੇ ਆਫ਼ਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਭੂਮੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਫਸਲਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂ ਮਕਾਨਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਲਈ ਦਰੱਖਤਾਂ ਨੂੰ ਉਗਾਉਣ ਲਈ ਕਰਦੇ ਦੇਖਿਆ ਹੋਏਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਛੋਟੇ ਜਲ ਸਰੋਤ ਜੋ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਸੀ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਦੇਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਮੰਜ਼ਿਲੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਦਰੱਖਤਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਿਆ ਹੋਏਗਾ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਅਣਗਿਣਤ ਵਾਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਕਾਰਬਨ ਮੌਨੋਆਕਸਾਈਡ ਅਤੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਗੈਸਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਹਵਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਖਬਾਰਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜਾਂ ਰੇਡੀਓ 'ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਸੁਣਕੇ ਜਾਂ ਦੂਰਦਰਸ਼ਨ 'ਤੇ ਦੇਖ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਭੂਮੀਗਤ ਪਾਣੀ ਵੀ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਲ ਪੱਧਰ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਘੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਾਡੇ ਵਾਤਾਵਰਣ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਤਨ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰਮਤ ਆਫ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਕਟਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਜਿਵੇਂ ਭੁਪਾਲ ਗੈਸ ਤ੍ਰਾਸਦੀ, ਸੁਨਾਮੀ, ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਖਿਸਕਣਾ ਅਤੇ ਲੰਡਨ ਦਾ ਧੂੰਆਂ ਆਦਿ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਜਾਣਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਕਟਾਂ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਸਬੰਧ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ।

ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ,

- * ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਤਨ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- * ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਜੈਵਿਕ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਸਕੋਗੇ,
- * ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਤਨ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਕਾਰਣਾਂ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਜਾਣਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਕਾਰਣਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕ ਸਕੋਗੇ,
- * ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਤਨ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਅਨਮਾਨ ਲਗਾ ਸਕੋਗੇ,

- * ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- * ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਤਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਕਟਾਂ ਅਤੇ ਆਫ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- * ਆਫ਼ਤ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਸੰਕਟਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- * ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰ ਸਕੋਗੇ,
- * ਆਫ਼ਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦੇ ਸਕੋਗੇ ਅਤੇ
- * ਸਥਾਨਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਕਟਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਤਰੀਕੇ ਦੱਸ ਸਕੋਗੇ।

26.1 ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਅਰਥ

ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਤਨ ਦੀ ਚਰਚਾ ਆਓ ਅਸੀਂ ‘ਵਾਤਾਵਰਣ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝਕੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ‘ਵਾਤਾਵਰਣ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਕੀ ਹੈ? ਆਮਤੌਰ 'ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਉਹ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ, ਸਾਹਿਤਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਰਗੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੀਆ ਜਾ ਸੁਣਿਆ ਹੋਏਗਾ। ਪਰ ਉਸ ਵਾਤਾਵਰਣ ਜਿਸਦੀ ਅਸੀਂ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ, ਦਾ ਅਰਥ ਵੱਖ ਹੈ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 26.1

ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਚਾਰੀ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ?

ਵਰਤਮਾਨ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਅਰਥ ਆਪਣੇ ਅੰਤਰ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਭਾਗਾਂ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਤੋਂ ਘੇਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਸਾਰੀਆਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਜੀਵ ਅਤੇ ਨਿਰਜੀਵ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਕੁਲ ਯੋਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਇਸ ਜੀਵ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਆਓ ਇਸ ਠੋਸ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਚਿੱਤਰ 26.1 ਵਿੱਚ ਦਰੱਖਤ, ਛੁੱਲ, ਪੌਦੇ, ਘਾਹ, ਤਿਤਲੀ ਅਤੇ ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹੋ।

ਜੋੜੇ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਦਰੱਖਤ, ਪੌਦੇ, ਛੁੱਲ, ਖੇਡ ਉਪਕਰਣ, ਹਵਾ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਆਦਿ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਤਲਾਬ ਵਿੱਚ ਮੱਛੀ ਤੈਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੱਛੀਆਂ ਲਈ ਵਾਤਾਵਰਣ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੱਛੀਆਂ ਲਈ ਤਲਾਬ ਦਾ ਘੇਰਾ ਹੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜੀਵਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਜਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖ, ਪੌਦਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਜਾਨਵਰ ਲਈ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਅਰਥ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਜੀਵ ਅਤੇ ਨਿਰਜੀਵ ਵਸਤੂਆਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਚਾਰੇ ਤਰਫ ਤੋਂ ਘੇਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜੀਵ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਦੋ ਭਾਗ ਹਨ-ਜੀਵ ਅਤੇ ਨਿਰਜੀਵ।

ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਆਫ਼ਤਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਤਲਾਬ ਵਿੱਚ ਜੀਵ ਅਤੇ ਨਿਰਜੀਵ ਵਸਤੂਆਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੀਵ ਭਾਗ ਨੂੰ ਜੈਵਿਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ, ਪੌਦੇ, ਪਸੂ, ਹੋਰ ਜੀਵ ਉਨਾਂ ਦੇ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਨਿਰਜੀਵ ਨੂੰ ਅਜੈਵਿਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਧੁੱਪ, ਮਿੱਟੀ, ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਭੂਮੀ, ਜਲਵਾਯੂ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਚਿੱਤਰ 26.1 ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਜੋੜਾ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਹੋਇਆ

ਗਤੀਵਿਧੀ 26.2

ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸਮਝ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਇਸ ਵਰਗੀਕਰਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦੋ ਸੂਚੀਆਂ ਬਣਾਓ। ਜੈਵਿਕ ਭਾਗ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੋ ਜੋ ਜੀਵਤ ਹਨ ਅਤੇ ਅਜੈਵਿਕ ਭਾਗ ਦੀ ਦੂਜੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੋ ਜੋ ਜੀਵਨ ਰਹਿਤ ਹਨ।

26.2 ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਿਭਿੰਨ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ, ਸਾਹਿਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਰਗੀਕਰਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਾਹਿਤਿਕ ਅਤੇ ਸਕੂਲ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਵਾਤਾਵਰਣ ਜਿਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਉਤਪਤੀ ਜਾਂ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਦੋ ਮੁੱਖ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਮਾਨਵ ਨਿਰਮਤ ਵਾਤਾਵਰਣ।

ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ: ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਜੀਵ ਅਤੇ ਨਿਰਜੀਵ ਵਸਤੂਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਪ੍ਰਿਥਵੀ 'ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਭੂਮੀ ਜਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਾਂ ਇਹ ਮਿੱਟੀ ਜਾਂ ਪਾਣੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਰਸਾਇਣਿਕ ਭਾਗ ਅਤੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜਗ ਦੇ ਡੋਤਿਕ ਗੁਣਾਂ, ਜਲਵਾਯੂ ਅਤੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਦੋਨੋਂ ਜੈਵਿਕ ਅਤੇ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

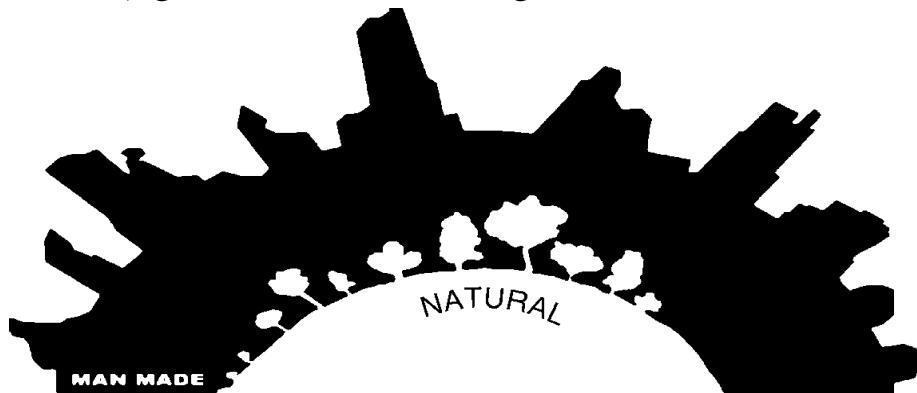

ਟਿੱਪਣੀ

ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਆਫ਼ਤਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

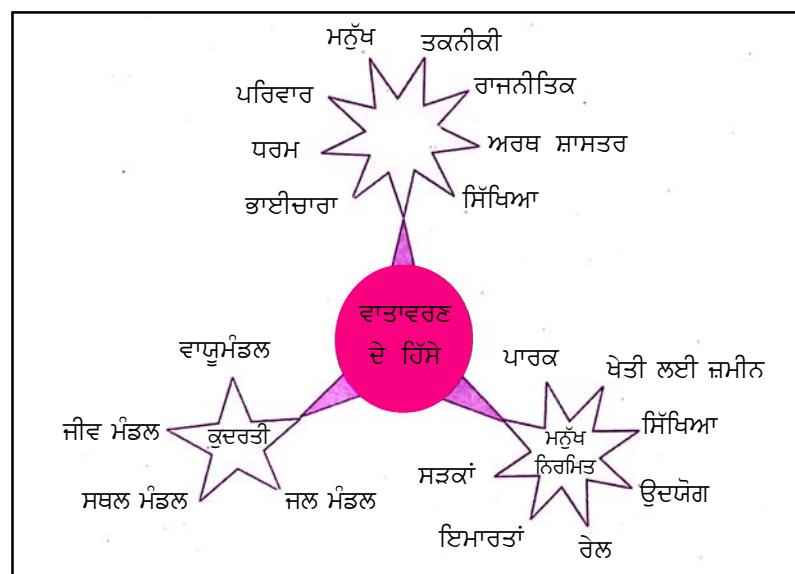
ਅਜੈਵਿਕ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕੁਦਰਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਗਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਦੱਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਜਾਂ ਸਮਰਥਨ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕੁਦਰਤੀ ਰੂਪ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਦੋਨੋਂ ਜੈਵਿਕ ਅਤੇ ਅਜੈਵਿਕ ਕਾਰਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਇਸਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਭੂਮਿਕਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਨਿਰਮਤ ਵਾਤਾਵਰਣ: ਦੂਜੀ ਤਰਫ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰਮਤ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਉਪਯੋਗ ਲਈ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਇਹ ਵਸਤੂਆਂ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਆਕਤੀਗਤ ਮਕਾਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਮਕਾਨ, ਸੜਕਾਂ, ਸਕੂਲ, ਹਸਪਤਾਲ, ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ, ਪੁਲ ਅਤੇ ਪਾਰਕ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰਮਤ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਭਾਗ ਹਨ।

ਚਿੱਤਰ 26.2: ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ

ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਾਤਾਵਰਣ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਮਾਪਦੰਡ ਅਤੇ ਮੁੱਲ, ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਪਰਸਪਰ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਚਿੱਤਰ 26.3: ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਹਿੱਸੇ

ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਆਫ਼ਤਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਸਮਝ ਗਏ ਹਾਂ ਕਿ ਆਮ ਰੂਪ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਕੁਦਰਤੀ ਹਿੱਸੇ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰਮਤ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਸੰਯੋਜਨ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁੱਲ ਯੋਗ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਇੱਕ ਕਸਬੇ ਜਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਅਤੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭੂਮੀ, ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਦਰੱਖਤ, ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਰਗੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਇਮਾਰਤਾਂ, ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਕੂਲ, ਹਸਪਤਾਲ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰਮਤ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਮਨੁੱਖ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰਮਤ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

26.3 ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਵਾਤਾਵਰਣ ਕਦੇ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਇਸਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਗਾਤਾਰ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਹਿੱਸੇ ਜੈਵਿਕ ਅਤੇ ਅਜੈਵਿਕ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਆਉ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ? ਵਾਤਾਵਰਣ ਇੱਕ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅਲੱਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਮਹਾਨ ਭਾਰਤੀ ਮਾਰੂਥਲ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੈ ਅਤੇ ਉਥੇ ਵੀ ਸਾਲਾਂ ਅਤੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਭਿੰਨ ਮੌਸਮਾਂ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਨਤੀਆਂ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਹੀ ਜਗਾ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ 20 ਜਾਂ 30 ਸਾਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਦੇ ਖੋਗੇ ਕਿ ਉਸ ਜਗਾ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕੁਦਰਤੀ ਰੂਪ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂਕਿ ਦੂਜੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰਮਤ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵੀ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਗਗਨ ਚੁੰਬੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਦੇ ਹੋ 20 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ, ਕਸਬੇ, ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਮਹਾਨਗਰ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ। ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ ਉਥੋਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰਮਤ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰੋ, ਸੋਚੋ ਅਤੇ ਸਮਝੋ ਕਿ ਉਥੇ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਉਥੇ ਜੋ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਕੀ ਉਹ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਨ?

ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੈ ਅਤੇ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 26.1

- ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨੂੰ ਜੈਵਿਕ ਅਤੇ ਅਜੈਵਿਕ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਰੱਖੋ:
ਪੰਦੇ, ਜਲ, ਮੁਦਰਾ, ਪਸੂ, ਅੱਗ, ਰੋਗਾਣੂ, ਧਰਾਤਲ, ਜੀਵਾਣੂ।

ਜੈਵਿਕ	ਅਜੈਵਿਕ

ਟਿੱਪਣੀ

2. ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਖਾਲੀ ਸਥਾਨ ਕਰੋ:

- (ਇ) ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਅਤੇ ਵਿੱਚ ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- (ਅ) ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ ਇਸਦੇ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- (ਈ) ਸੜਕਾਂ, ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹਨ।
- (ਸ) ਵਾਤਾਵਰਣ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ

ਗਤੀਵਿਧੀ 26.2

ਆਪਣੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸੂਚੀ ਬਣਾਓ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋ ਸ੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੋ। ਪਹਿਲੀ ਸ੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰੋ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਸ੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਤੁਸੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ।

26.4 ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਮਹੱਤਵ

ਅਸੀਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਾਡੇ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਹੋਂਦ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ? ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਵਾਧੇ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤੋਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਜੀਵਨ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਭੋਜਨ, ਰਿਹਾਇਸ਼, ਜਲ, ਹਵਾ, ਮਿੱਟੀ, ਉਰਜਾ, ਦਵਾਈਆਂ, ਫਾਈਬਰ, ਕੱਚੇ ਪਦਾਰਥ ਆਦਿ ਲਈ ਵਾਤਾਵਰਣ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਾਂ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਾਯੂਮੰਡਲੀ ਸੰਰਚਨਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੂਰਜੀ ਕਿਰਨਾਂ ਦੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ 'ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਲਾਭਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿਗੜਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਪਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਤਰਕਹੀਣ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਖਤਰਨਾਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ।

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਪਤਨ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਖਤਰਾ ਪੈਨਲ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦੇ ਦਸ ਅਧਿਕਾਰਤ ਖਤਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਸਰੋਤ ਸੰਸਥਾ (ਡਬਲਯੂ.ਆਰ.ਆਈ.), ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (ਯੂ.ਐਨ.ਈ.ਪੀ.), ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (ਯੂ.ਐਨ.ਡੀ.ਪੀ.) ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਬੈਂਕ ਨੇ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਣ 'ਤੇ 1 ਮਈ, 1998 ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਰਿਪੋਰਟ ਜਨਤਕ ਕੀਤੀ।

26.5 ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਪਤਨ

ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਪਤਨ ਕੀ ਹੈ? ਆਓ ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਉਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਮਤਲਬ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਭੂਮੀ ਪਲੀਤ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਪਤਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਤਨ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਜੰਗਲ ਵਰਗੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਘਾਟ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਈਕੋ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋਣ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਲੁਪਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਪਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਓ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ ਪਾਣੀ, ਮਿੱਟੀ, ਦਰੱਖਤ, ਕੋਇਲਾ, ਪੈਟਰੋਲ ਵਰਗੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਲਾਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਈਕੋ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਾਣ ਬੁੱਝਕੇ ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਤਨ ਦੇ ਕਈ ਰੂਪ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੁਦਰਤੀ ਆਵਾਸ ਨਸ਼ਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੈਵਿਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨ ਘੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

26.6 ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਕਾਰਣ

ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੀ ਚਰਚਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪਰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਪਤਨ ਬੇਰੋਕ ਟੋਕ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਜਾਂ ਗਿਰਾਵਟ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਦੁਰਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਆਲਮੀ ਤਪਿਸ਼, ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ, ਆ ਰਿਹਾ ਜਲ ਸੰਕਟ, ਖੇਤੀ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਘੱਟ ਰਿਹਾ ਉਪਜਾਊਪਣ ਅਤੇ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਸਿਹਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਭਵ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਕੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਦਮ ਉਠਾਉਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਕਾਰਣਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝੀਏ। ਇਸਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਾਰਣ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ:

ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਕ

ਵਧ ਰਹੀ ਜਨਸੰਖਿਆ: ਵਧ ਰਹੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਰੋਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕਾਰਣ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ, ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਾਧੇ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਨਾਲ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੂੜੇ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਆਵਾਜ਼, ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਯੋਗ ਭੂਮੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ 'ਤੇ ਦਬਾਅ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇਵਾਤਾਵਰਣ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਬਾਅ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਕੁੱਲ ਭੂਮੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੇ 2.4 ਫੀਸਦੀ ਭਾਗ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਕੁੱਲ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦੇ 17 ਫੀਸਦੀ ਭਾਗ ਦਾ ਪਾਲਣ ਪੇਸ਼ਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਆਫ਼ਤਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਗਰੀਬੀ: ਗਰੀਬੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਕਾਰਣ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਤੀਜਾ ਵੀ। ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਗਰੀਬ ਲੋਕ ਅਮੀਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਝੌਪੜੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ, ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਆਪਣੇ ਭੋਜਨ ਲਈ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਲੋਕ ਅਮੀਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਹੋਰ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨੀ ਗਿਰਾਵਣ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਗਰੀਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਰੀਬ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਣ: ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬ ਲੋਕ ਜੀਵਕਾ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਕਸਬਿਆਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਨਗਰਾਂ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਣਨਿਯੋਜਤ ਵਿਸਥਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਹੂਲਤਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਬਾਅ ਪਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਪਾਣੀ, ਰਿਹਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਅਤੇ ਸੀਵਰੇਜ 'ਤੇ ਇਹ ਦਬਾਅ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੋਏਗਾ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਧਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗੰਦੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਪਤਾ ਹੋਏਗਾ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਗੰਦੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਹਨ ਅਤੇ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਗੰਦਗੀ ਨਾਲ ਘਿਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਣ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ, ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਘਟਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਤਰਕਹੀਣ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ।

ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ: ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਬਲਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਪਭੋਗ ਦਾ ਪੱਧਰ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਧ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਆਵਾਜ਼, ਵਾਹਨਾਂ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਹੈ। ਫਰਿੱਜ਼ ਅਤੇ ਏਅਰ ਕੰਡੀਸ਼ਨਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਆਧੁਨਿਕ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧ ਰਹੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਗੈਸਾਂ ਦਾ ਮਿਲਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਆਲਮੀ ਤਪਿਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਖਤਰਨਾਕ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖਤਰਨਾਕ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਕਾਰਬਨ ਮੋਨੋਆਕਸਾਈਡ ਅਤੇ ਕਾਰਬਨ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਵਰਗੀਆਂ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਗੈਸਾਂ ਦਾ ਰਿਸਾਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਮਿਲਕੇ ਆਲਮੀ ਤਪਿਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣਦਾ ਹੈ।

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਕਲੋਰੋਫਿਲ ਕਾਰਬਨ (ਸੀਐਂਡਸੀ): ਇਹ ਇੱਕ ਬੇਜਾਨ ਗੈਸ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਹੋਰ ਗੈਸਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਓਜ਼ਨ ਪਰਤ ਦੇ ਪਤਨ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ।

ਆਰਥਿਕ ਕਾਰਕ

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਕਾਸ: ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਕਾਸ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਵਾਤਾਵਰਣ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਅਸਰ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਖੇਤੀ ਪੱਧਰਿਆਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਖੁਰਨਾ, ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਬੰਜ਼ਰ ਹੋਣਾ, ਖਾਰਾਪਣ ਵਧਣਾ ਅਤੇ ਪੌਸ਼ਕ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨਾਲ ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਜਲ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਹੈ। ਖਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਵਰਤੋਂ, ਜਲ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਅਤੇ ਭੂਮੀ ਪਤਨ ਦਾ ਕਾਰ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਉਦਯੋਗੀਕਰਣ: ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਉਦਯੋਗੀਕਰਣ ਵੀ ਹੈ। ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਇਕੱਤਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਤਕਨੀਕ ਅਪਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਣ 'ਤੇ ਭਾਰੀ ਦਬਾਅ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਦਯੋਗੀਕਰਣ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਗਤੀ ਨਾਲ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜੈਵਿਕ ਈੰਧਣ, ਖਣਿਜ ਅਤੇ ਲੱਕੜ ਘੱਟ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਲ, ਵਾਯੂ ਅਤੇ ਭੂਮੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਈਕੱਤੇ ਤੰਤਰ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁੰਚਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਲਈ ਖਤਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ: ਇਹ ਇੱਕ ਤੱਥ ਹੈ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਰੂਪ ਵੀ ਵਾਤਾਵਰਣੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਗਤੀ ਸਰੋਤਾਂ 'ਤੇ ਭਾਰੀ ਦਬਾਅ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਦੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਹਿੰਦ ਖੂੰਹਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਵਿਵੇਕਹੀਣ ਉਪਯੋਗ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿੰਦ ਖੂੰਹਦ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਲਈ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੈ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 26.3

ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਤਨ ਦੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਾਰਣਾਂ ਦੀ ਉੱਪਰ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਾਰਣ ਵੀ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ, ਖਣਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਮੋਟਰ ਵਾਹਨ ਅਤੇ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਉਦਯੋਗਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ, ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਚਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ, ਖਤਰਨਾਕ ਰੇਡੀਓ ਐਕਟਿਵ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ, ਤੇਲ ਦਾ ਰਿਸਾਅ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਬੰਨਾਂ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਡੈਮਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ।

ਤੁਸੀਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਇਸਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ 'ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਟਿੱਪਣੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ।

26.7 ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਨਤੀਜੇ

ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਪਤਨ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਤੋਂ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਤੇ ਲਾਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੈਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਾਰਣ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਉੱਪਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਗੈਸਾਂ ਦਾ ਉਤਸਰਜਨ, ਉਦਯੋਗਿਕ ਰਹਿੰਦ ਖੂੰਹਦ, ਸ਼ਹਿਰੀ ਕਚਰਾ, ਰੇਡੀਓ ਐਕਟਿਵ ਕਚਰਾ, ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਧੁੰਦ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਕਾਰਣ ਆਧੁਨਿਕ ਸੱਭਿਆਤਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੋਚੋ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰੋ

- * ਭਾਰਤ ਦੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ ਦਾ ਲਗਭਗ 50 ਫੀਸਦੀ ਭਾਗ ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ, ਚਰਾਗਾਹ, ਖੇਤੀ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾੜਾ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਸਥਾਨ ਬਦਲੀ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ, ਭੌਂ ਖੋਰ, ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਪਲੀਤ ਹੋਣਾ, ਸੇਮ, ਖਾਰਾਪਣ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ਾਬੀ ਮੀਂਹ।
- * ਭੌਂ ਖੋਰ ਕਾਰਣ ਅਸੀਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਪਰਤ ਦਾ ਲਗਭਗ 5.3 ਅਰਬ ਟਨ ਭਾਗ ਹਰ ਸਾਲ ਖੋ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਔਸਤ ਭੌਂ ਖੋਰ ਹਰ ਸਾਲ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇ ਅਰ 15 ਟਨ ਤੋਂ ਕੁਝ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਰ ਸਾਲ ਇੱਕ ਮਿਲੀਮੀਟਰ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਦਹਾਕਾ 1 ਮੈਟੀਮੀਟਰ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਇੱਕ ਮੈਟੀਮੀਟਰ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਲਗਭਗ 1000 ਸਾਲ ਲੱਗਦੇ ਹਨ।
- * ਆਲਮੀ ਤਪਿਸ਼ ਕਾਰਣ ਅਨਾਜ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਾਢੀ ਘੱਟ ਜਾਏਗਾ। ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਹਤ 'ਤੇ ਆਲਮੀ ਤਪਿਸ਼ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਲਮੀ ਤਪਿਸ਼ ਜਲਵਾਯੂ ਗੰਭੀਰ ਇਨਫੈਕਸ਼ਨ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ।
- * ਵਧਦੇ ਤਾਪਮਾਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਵਧਣ ਦਾ ਸੀਜ਼ਨ ਲੰਬਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- * ਹਿਮਾਲਿਆਂ ਦੇ ਗਲੇਸੀਅਰ ਪਿਘਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਹਿਮਾਲਿਆ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਸੁੱਕ ਜਾਣਗੀਆਂ।
- * ਪੱਛਮੀ ਪੌਣਾਂ ਦੀ ਸਾਲ 2009 ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਉਸ ਸਾਲ ਵਰਖਾ ਘੱਟ ਹੋਈ ਸੀ।

ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਤਨ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਣਾਂ ਵਿੱਚ ਠੋਸ ਕਚਰੇ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਮੁੱਖ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕ ਹਰ ਸਾਲ ਹਜ਼ਾਰ ਮਿਲੀਅਨ ਟਨ ਠੋਸ ਕਚਰਾ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਕਰ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਕਚਰੇ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ 'ਤੇ ਇੱਕ ਕੋਣ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇੱਕ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਿਰਾਮਿਡ ਬਣ ਜਾਏਗਾ ਜਿਸਦਾ ਸਿਖਰ ਮਾਉੰਟ ਐਵਰੈਸਟ

ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਆਫ਼ਤਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਚਾ ਹੋਏਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਹਰ ਸਾਲ ਕੁੜੇ ਕਚਰੇ ਦਾ ਇੱਕ ਮਾਊਂਟ ਐਵਰੈਸਟ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਰੀਸਾਈਕਲ ਕਰਕੇ, ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਮੁੜ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਪੈਸਾ ਬਚਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਨੂੰ ਵੀ ਬਚਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਵਿਵਰਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਰੀਸਾਈਕਲ	ਮੁੜ ਵਰਤੋਂ	ਵਰਤੋਂ ਘਟਾਉਣੀ			
ਕਿਸਦਾ ਰੀਸਾਈਕਲ ਕਰੀਏ	ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ	ਕਿਸਦੀ ਮੁੜ ਵਰਤੋਂ ਕਰੀਏ	ਕਿਵੇਂ ਕਰੀਏ	ਕਿਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘਟਾਈਏ	ਕਿਵੇਂ ਘਟਾਉਣੀ
ਜੈਵਿਕ ਕਚਰਾ ਜਿਵੇਂ ਕੇਲੇ ਦੇ ਛਿਲਕੇ, ਅੰਡੇ ਦਾ ਛਿਲਕਾ ਅਤੇ ਬਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ	ਇਸ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧੇਗੀ	ਕੇਨ/ਟੀਨ ਦਾ ਡੱਬਾ ਕਾਗਜ਼ ਕੱਪੜਾ	ਪੈਨਸਿਲ ਹੋਲਡਰ ਬਣਾ ਕੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।	ਪਲਾਸਟਿਕ ਖਰੀਦਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਥੈਲੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ ਅਤੇ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੇ ਬੈਲਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਓ।	
ਕਾਗਜ਼	ਦਰੱਖਤਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।		ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਡਾਇਰੀ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।	ਬਿਜਲੀ	ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕਮਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਓ ਤਾਂ ਪੱਖਾ, ਬਿਜਲੀ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਜਾਓ।
ਐਲਜੂਮੀਨੀਅਮ	ਇਸ ਨਾਲ ਬਾਕਸਾਈਟ ਦੀ ਘੱਟ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।		ਇਸਨੂੰ ਗਲੀਚਾ ਬਣਾ ਕੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।	ਪਾਣੀ	ਜਦੋਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਟੂਟੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਓ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਹੀ ਭੰਡਾਰਣ ਕਰੋ ਜਿਨ੍ਹੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਰੀਸਾਈਕਲ	ਮੁੜ ਵਰਤੋਂ	ਖਪਤ ਘਟਾਉਣੀ
ਜੈਵਿਕ ਕਚਰਾ ਜਿਵੇਂ ਕੇਲੇ ਦੇ ਛਿਲਕੇ ਅੰਡੇ ਦਾ ਛਿਲਕਾ ਅਤੇ ਬਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧੇਗੀ	ਬਾਲਟੀ/ਡੱਬੇ/ਟੀਨ ਪੈਨਸਿਲ ਹੋਲਡਰ	ਪਲਾਸਟਿਕ ਖਰੀਦਦਾਰੀ ਲਈ ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਥੈਲੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ।
ਕਾਗਜ਼ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ	ਕਾਗਜ਼ ਬਚੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਰਫ਼ ਪੈਡ ਬਣਾਓ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ।	ਬਿਜਲੀ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕਮਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਓ ਤਾਂ ਪੱਖਾਂ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਉਪਕਰਣ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਓ।

ਚਿੱਤਰ 26.4 ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ?

- * ਤੁਸੀਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪੱਖੀ ਅਤੇ ਜੈਵਿਕ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ।
- * ਤੁਸੀਂ ਰੀਸਾਈਕਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਆਸਾਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਕਚਰੇ ਨੂੰ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ।
- * ਤੁਸੀਂ ਪਲਾਸਟਿਕ ਪੈਕਿੰਗ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਪੈਕਿੰਗ ਸਮੱਗਰੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ।
- * ਤੁਸੀਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪੱਖੀ ਫਰਿੱਜ਼ ਅਤੇ ਏਅਰ ਕੰਡੀਸ਼ਨਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀਐਂਡਸੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

26.8 ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ

ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੰਭੀਰ ਨਤੀਜੇ ਹਨ। ਇਹ ਇੱਕ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਇਹ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਸਸ਼ਕਤ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਮਾਡਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਹੈ। ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਇੱਕ ਵਿਕਲਪ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਨੂੰ ਰੋਕ ਸਕੇਗੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਭਿੰਨ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਰਥ ਹੈ।

ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਾਲ ਸਮੱਝੌਤਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਵਿਵੇਕਹੀਣ ਉਪਯੋਗ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਪਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਟਿਕਾਊ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜਿਸ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਨਿਰਭਰ ਹਾਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕੀਤੇ ਬਣੇ ਰਹਿਣ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਪਯੋਗ ਕਰਕੇ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

26.9 ਆਫ਼ਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਹਨ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਆਫ਼ਤ ਕਾਰਣ ਗੰਭੀਰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਤਨ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਫ਼ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਆਫ਼ਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝ ਕੇ ਆਫ਼ਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਆਫ਼ਤ ਇੱਕ ਡਾਸਟੀ ਹੈ ਜੋ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਫ਼ਤ ਦਾ ਅਛੁਕਵਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜੋਕਿਮ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਉਤਪਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਈ ਆਫ਼ਤ। ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੁਦਰਤੀ ਜੋਕਿਮ (ਜਿਵੇਂ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਵਿਸਫੋਟ ਜਾਂ ਭੂਚਾਲ ਜਾਂ ਹੜ) ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਲਾਪ੍ਰਵਾਹੀ, ਗਲਤੀ ਜਾਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਅਸਲਤਾ ਰਾਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਆਫ਼ਤ

ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਆਫ਼ਤਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਈ ਆਫ਼ਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭੁਪਾਲ ਗੈਸ ਝਾਸਦੀ, ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਖਿਸਕਣ ਨਾਲ ਆਇਆ ਹੜ ਅਜਿਹੀਆਂ ਆਫ਼ਤਾਂ ਦੇ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ। ਆਲਮੀ ਤਪਿਸ਼ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਆਫ਼ਤ ਹੋਣ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਦੱਖਲ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ।

ਬੇਸ਼ਕ ਇੱਕ ਆਫ਼ਤ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਰਣਨੀਤੀ ਅਪਣਾ ਕੇ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰਮਤ ਆਫ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨਾ ਹੀ ਆਫ਼ਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਫ਼ਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਚਾਰ ਪੜਾਅ ਹਨ-ਘਟਾਉਣਾ, ਤਿਆਰੀ, ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਪੁਨਰਨਿਰਮਾਣ।

ਘਟਾਉਣਾ

‘ਸਿਟੀਗੇਸ਼ਨ’ (ਘਟਾਉਣਾ) ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਤਕਨੀਕੀ ਜਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸ਼ਬਦ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਉਸ ਪਤਨ ਨਾਲ ਹੈ ਜੋ ਖਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਫ਼ਤ ਬਣਨ ਤੋਂ ਰੋਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਆਫ਼ਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹੈ। ਇਹ ਪੜਾਅ ਹੋਰਾਂ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜੋਖਿਮ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਪਾਂਨਾਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ, ਜੋਖਿਮ ਦੀ ਪਛਾਣ ਦਾ ਇੱਕ ਪੜਾਅ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਆਫ਼ਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ, ਜੋਖਿਮ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਠੀਕ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਮੌਸਮ ਦੌਰਾਨ ਉਥੇ ਇੱਕ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਹੜ੍ਹ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸੰਭਾਵਿਤ ਹੜ ਕਾਰਣ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਕਦਮ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਤਿਆਰੀ

ਤਿਆਰੀ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਆਫ਼ਤ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਫ਼ਤ ਆਉਣ 'ਤੇ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ (ਉ) ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਯੋਜਨਾ, (ਅ) ਉਚਿਤ ਰੱਖ ਰਖਾਅ ਅਤੇ ਸੰਕਟਕਾਲੀਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ, (ਇ) ਸੰਕਟਕਾਲੀਨ ਸ਼ਰਣ ਅਤੇ ਨਿਕਾਸੀ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, (ਸ) ਆਫ਼ਤ ਲਈ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣੀ ਅਤੇ (ਹ) ਆਮ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਖਲਾਈ ਸਵੈ ਸੇ ਵਕਾਂ ਦੇ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।

ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ

ਜਦੋਂ ਆਫ਼ਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਪੜਾਅ ਤਹਿਤ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਤਹਿਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੰਕਟਕਾਲੀਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜੋ ਆਫ਼ਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੰਕਟਕਾਲੀਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਅੱਗ ਬੁਝਾਊ ਦਸਤੇ, ਪੁਲਿਸ ਅਤੇ ਐਂਬੂਲੈਂਸ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਤਿਆਰੀ ਪੜਾਅ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਨਿਯੋਜਤ ਕਾਰਜ ਨੀਤੀ ਬਚਾਅ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਤਾਲਮੇਲ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪੁਨਰਨਿਰਮਾਣ

ਰਿਕਵਰੀ ਪੜਾਅ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੈ। ਪੁਨਰਨਿਰਮਾਣ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨਸ਼ਟ ਸੰਪਤੀ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਬਣਾਉਣਾ, ਮੁੜ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਜਾਂ ਪੁਨਰਨਿਰਮਾਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਟਿੱਪਣੀ

ਗਤੀਵਿਧੀ 26.4

ਭੂਚਾਲ, ਸੁਨਾਮੀ, ਭੌਂ ਖੋਰ, ਸੋਕਾ, ਹੜ ਅਤੇ ਚੱਕਰਵਾਤ ਛੇ ਮੁੱਖ ਆਫ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਅਪਾਰ ਧਨ-ਜਾਨ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਉਪਰ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਚਾਰ ਪੜਾਵਾਂ ਘਟਾਉਣਾ, ਤਿਆਰੀ, ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਪੁਨਰਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ 'ਤੇ ਆਫ਼ਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹੋ?

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 26.2

- ਛੁਕਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਭਰੋ:
 - ਜਦੋਂ ਆਵਾਸ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਖੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
 - ਆਧੁਨਿਕ ਉਪਕਰਣ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਰਣ ਬਣਦੇ ਹਨ।
 - ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਹੈ।
 - ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਕਾਰਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਹੈ।
- ਆਫ਼ਤ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ? ਆਫ਼ਤ ਦੀ ਕੋਈ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿਓ।
- ਗਤੀਵਿਧੀ: ਕਚਰਾ ਸਰਵੇਖਣ

ਰਹਿੰਦ ਖੂੰਹਦ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਆਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਤਿੰਨ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਨਿਪਟਾਉਣ ਲਈ ਕਚਰੇ ਨੂੰ ਇੱਕਠਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕੀਏ, ਮਤਲਬ ਉਸਨੂੰ ਰੀਸਾਈਕਲ, ਮੁੜ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਘਰ, ਖੇਤਰ, ਕਾਲੋਨੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦ ਖੂੰਹਦ ਦਾ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਪਤਾਹਿਕ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰੋ ਅਤੇ ਲਿਖੋ ਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਨੂੰ ਰੀਸਾਈਕਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਸ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਦਿਨ

ਰੀਸਾਈਕਲ

ਮੁੜ ਵਰਤੋਂ

ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ

ਸੋਮਵਾਰ

ਮੰਗਲਵਾਰ

ਬੁੱਧਵਾਰ

ਵੀਰਵਾਰ

ਸੁੱਕਰਵਾਰ

ਸ਼ਨਿਵਾਰਵਾਰ

ਐਤਵਾਰ

ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਆਫ਼ਤਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰਣੀ ਵਿੱਚ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਹਰੇਕ ਦਿਨ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕਚਰੇ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖੋ। ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਦੇਖੋ ਕਿ ਕਿਹੜਾ ਕਚਰਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮੁੜ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਨੂੰ ਘਟਾਓ। ਇਹੀ ਅਭਿਆਸ ਦੂਜੇ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਰੋ ਅਤੇ ਦੋਨੋਂ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਤਹਿਤ ਕਚਰਾ ਕਾਢੀ ਘੱਟ ਹੋਇਆ ਹੈ।

4. ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਓ ਜਿਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਪਤਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:

1.	ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟਣਾ।
2.	ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਪੌਦਿਆਂ ਜਾਂ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿਖਿਆ

- * ਵਾਤਾਵਰਣ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਉਹ ਸਾਰੇ ਤੱਤ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਜੋ ਆਪਣੇ ਅੰਤਰ ਸਬੰਧਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਕੁੱਲ ਯੋਗ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜੀਵ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਹਨ—ਜੈਵਿਕ ਅਤੇ ਅਜੈਵਿਕ। ਇਹ ਵਰਗ ਨਿਰਮਾਣ ਜਾਂ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਮਤਲਬ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰਮਤ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੋਨੋਂ ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨਿਰਮਤ ਵਾਤਾਵਰਣ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਗਤੀਸੀਲ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਮਨੁੱਖੀ ਨਿਰਮਤ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਿਆ ਹੋਣੇਗਾ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਭੋਜਨ, ਆਵਾਸ, ਪਾਣੀ, ਹਵਾ, ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਉਰਜਾ, ਦਵਾਈਆਂ, ਕੱਚਾ ਮਾਲ ਆਦਿ ਲਈ ਵਾਤਾਵਰਣ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਾਂ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਮਹੱਤਵ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਸੀਂ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਇਸਦਾ ਪਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਜਨਸੰਖਿਆ, ਗਰੀਬੀ, ਨਗਰੀਕਰਣ, ਤਬਦੀਲ ਹੁੰਦੀ ਜੀਵਨ ਸੈਲੀ, ਖੇਤੀ ਵਿਕਾਸ, ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਉਦਯੋਗਿਕਰਣ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕਾਰਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਤਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਕੁਝ ਸਰਲ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- * ਹੜ ਅਤੇ ਸੋਕੇ ਵਰਗੀਆਂ ਆਫ਼ਤਾਵਾਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਤਨ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਾਰਣ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਫ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਸ੍ਰੋਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਅਤੇ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਆਫ਼ਤਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਮਨੁੱਖ ਨਿਰਮਤ। ਆਫ਼ਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਚਾਰ ਪੜਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਹੈ। ਇਹ ਹਨ ਘਟਾਉਣਾ, ਤਿਆਰੀ, ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਪੁਨਰਨਿਰਮਾਣ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਘੱਟ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

- ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ? ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ।
- ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ ਕਰੋ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਓ।
- ਵਾਤਾਵਰਣ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੈ ਅਤੇ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਕਥਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰੋ।
- ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
- ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
- ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਪਤਨ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਤਿੰਨ ਉਪਾਅ ਦੱਸੋ।
- ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਦਸ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਓ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਪਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- ਉਤਪਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਫ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ ਕਰੋ।
- ਆਫ਼ਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ? ਅਸੀਂ ਆਫ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕੁਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਘੱਟ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ

26.1

- ਜੈਵਿਕ-ਪੌਦੇ, ਜਾਨਵਰ, ਰੋਗਾਣੂ, ਬੈਕਟੀਰੀਆ
ਅਜੈਵਿਕ-ਪਾਣੀ, ਮਿੱਟੀ, ਅੱਗ, ਧਰਾਤਲ
- (ੴ) ਕੁਦਰਤੀ, ਮਨੁੱਖ ਨਿਰਮਤ
(ਅ) ਨਿਰਮਾਣ ਜਾਂ ਇਸਦਾ ਵਿਕਾਸ
(ਇ) ਮਨੁੱਖ ਨਿਰਮਤ
(ਸ) ਉਹ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਮੁਤਾਬਕ ਬਦਲਦਾ ਹੈ।
- ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ/ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਜੈਵਿਕ ਅਤੇ ਅਜੈਵਿਕ ਭਾਗਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਖੁਦ ਲਿਖਣਗੇ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਪਾਣੀ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਜਿਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਖੁਦ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨਗੇ।

26.2

1. (ਉ) ਜੈਵ ਵਿਭਿੰਨਤਾ
 - (ਅ) ਖਤਰਨਾਕ ਗੈਸਾਂ, ਆਲਮੀ ਤਪਿਸ਼
 - (ਥ) ਜਲ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦੁਸ਼ਣ, ਭੌਂ ਖੋਰ
 - (ਸ) ਠੋਸ ਰਹਿੰਦ ਖੂੰਹਦ
2. ਆਫ਼ਤ ਇੱਕ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਹੈ ਜੋ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਚੋਂ ਭੁਧਾਲ ਗੈਸ ਤ੍ਰਾਸਦੀ, ਸੁਨਾਮੀ, ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਖਿਸਕਣਾ, ਲੰਡਨ ਦਾ ਜ਼ਹਿਰੀਆ ਕੋਹਰਾ, ਹੜ੍ਹ, ਭੂਚਾਲ (ਕੋਈ ਇੱਕ)
3. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਸਰਵੇਖਣ ਖੁਦ ਕਰਨਾ ਹੈ।
4. ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਖੁਦ ਲਿਖਣੀਆਂ ਹਨ।

ਗਤੀਵਿਧੀ ਲਈ ਸੰਕੇਤ

26.1

ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼	ਮੁਲਾਂਕਣ ਉਪਕਰਣ	ਗਣਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੁੰਜੀ
ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣਾ	ਪ੍ਰਯੋਗਾਤਮਕ ਗਿਆਨ	<p>ਪੱਧਰ-1 (ਅੰਕ 0-33 ਫੀਸਦੀ ਅੰਕ-ਅਢੁੱਕਵਾਂ ਉੱਤਰ) ਬੱਚਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਦਾ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਉੱਤਰ ਦੇ ਸਕੇਗਾ।</p> <p>ਪੱਧਰ-2 (ਅੰਕ 34-55 ਫੀਸਦੀ-ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਲੋੜ) ਬੱਚਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਦੋ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਦੱਸ ਸਕੇਗਾ।</p> <p>ਪੱਧਰ-3 (ਅੰਕ 56-75 ਫੀਸਦੀ-ਲਗਭਗ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀਜਨਕ) ਬੱਚਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਦੇ ਤਿੰਨ ਤਰੀਕੇ ਦੱਸ ਸਕੇਗਾ।</p> <p>ਪੱਧਰ-4 (ਅੰਕ 76-100 ਫੀਸਦੀ- ਸਰਵੋਤਮ) ਬੱਚਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਚਾਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸ ਸਕੇਗਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।</p>

ਟਿੱਪਣੀ

ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ‘ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ’ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸੁਣਿਆ ਹੈ? ਜਦੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹਿੰਸਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਖਤਰਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੁਝ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਖਤਰਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪੁਲਿਸ ਬਲ ਜਾਂ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਤੋਂ ਤਾਇਨਾਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਣਾਏ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੋ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਯੁਧ ਛਿੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅਤਿਵਾਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਖਤਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਰਗ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਗਠਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਪੜਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਲੜਕੀਆਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ’ਤੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਾਨੂੰ ਭਰਮ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ, ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਂਗੇ।

ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਸਮਰੱਥ ਹੋਵੋਗੇ:

- * ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਵਿੱਚ,
- * ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਸਮਝ ਦੀ ਸਲਾਘਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ,
- * ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਰੇਖਾਂਖਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ,
- * ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਖਤਰਿਆਂ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਭਾਰਤ ਵੱਲੋਂ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਉਪਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਸਲਾਘਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ,

ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ

- * ਅਤਿਵਾਦੀ ਗੁੱਟਾਂ ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਠਾਏ ਗਏ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਤੇ
- * ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਾ ਅੰਦਰਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣ ਵਿੱਚ।

27.1 ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ

27.1.1 ਅਰਥ

ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਦਿਲਚਸਪ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ।

1. ਸ਼ਾਂਤੀ

ਇੱਕ ਵਾਰ ਇੱਕ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਰੰਗੀਨ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣ 'ਤੇ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਕਈ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਸਾਰੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਦੋ ਚਿੱਤਰ ਚੁਣੇ ਤਾਂ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਚਿੱਤਰ ਚੁਣਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇੱਕ ਚਿੱਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸ਼ਾਂਤ ਝੀਲ ਨੂੰ ਚਾਰੋਂ ਤਰੱਫ ਤੋਂ ਪਹਾੜ ਦੇ ਇੱਕ ਸਹੀ ਦਰਪਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉੱਪਰ ਨੀਲੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਫੇਦ ਬੱਦਲ ਨੂੰ ਖੁਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਝੀਲ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸਹੀ ਚਿੱਤਰ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਚਿੱਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਹਾੜ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਉੱਚੇ ਅਤੇ ਨੰਗੇ ਸਨ। ਉੱਪਰ ਆਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਤੁਢਾਨੀ ਬਾਰਸ਼ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਹੇਠ ਪਹਾੜ ਦੇ ਨਾਲ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਨਾਲ ਵਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਝਰਨੇ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਝੱਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਝਰਨੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਇੱਕ ਝਾੜੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੰਛੀ ਦਾ ਆਲਣਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਪੰਛੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਖੁਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਤੁਹਾਡੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਹੜੇ ਚਿੱਤਰ ਨੂੰ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਿਆ ਹੋਏਗਾ? ਰਾਜੇ ਨੇ ਦੂਜੇ ਚਿੱਤਰ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿਉਂ? ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਾਰਣ ਦੱਸਿਆ। ਸ਼ੋਰ, ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ, ਜਾਂ ਗੜਬੜੀ ਦੀ ਗੈਰ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦਾ ਅਰਥ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰਹਿ ਕੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣੀ।

ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜੇ ਵੱਲੋਂ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਚਿੱਤਰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ? ਦਰਅਸਲ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਉਹ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਥੇ ਅਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਝਗੜੇ ਦੀ ਨਿਰੀ ਗੈਰ ਮੌਜੂਦਗੀ ਹੋਵੇ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਗੜਬੜੀ ਜਾਂ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਸੰਪੂਰਣ ਗੈਰ ਮੌਜੂਦਗੀ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਨਾ ਕਿ ਉਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਜਿਥੇ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਸੀਂ, ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ: ਸ਼ਾਂਤੀ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸੁਨਿਲਿਚਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਲਮੇਲ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਵਧੀਆ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ। ਇਹ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਸਬੰਧ ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਤੋਂ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸਬੰਧ ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਤੋਂ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸੱਚੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

2. ਸੁਰੱਖਿਆ

ਸ਼ਬਦ 'ਸੁਰੱਖਿਆ' ਸਾਡੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ, ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਅਧਿਕਾਰਕ ਚਰਚਾ ਵਿੱਖ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਗੱਲ ਵਿਅਕਤੀਗਤ, ਸੰਸਥਾਗਤ, ਖੇ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਤਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਵਿਭਿੰਨ ਉਪਾਂਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿਥੇ ਅਸੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮੰਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤੀ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜਾਂ ਧਮਕੀ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਮਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਵਸਥਾ ਜਾਂ ਭੈਆ ਮੁਕਤ ਭਾਵਨਾ। ਵਿਅਕਤੀ, ਸੰਸਥਾ, ਖੇਤਰ, ਰਾਸ਼ਟਰ, ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਵੀ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਟ ਮੈਲਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਬੇਹੱਦ ਖਤਰਨਾਕ ਸੰਕਟਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ। ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਵਰਗੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮੁੱਲਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਖਤਰਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ।

3. ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਦੋਨੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਅਰਥ ਜਾਣ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਤੈਆ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਟੁੱਟ ਹਨ। ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਹ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਵਿਅਕਤੀ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਖੇਤਰ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਖਤਰੇ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਆਮਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਘਰਸ਼ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸੰਕਟ ਅਤੇ ਭੈਆ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 27.1

ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਦੋ ਪ੍ਰਸ਼ਿੰਡਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ ਅਤੇ ਇਹ ਪਛਾਣ ਕਰੋ ਕਿ ਦੋਨੋਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਸਥਿਤੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਸਹੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ? ਆਪਣੇ ਉੱਤਰ ਦਾ ਕਾਰਣ ਦੱਸੋ।

1. ਇੱਕ ਸੈਨਿਕ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਾਸਤ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਝ ਵਿਵਸਥਿਤ ਹੈ। ਉਥੇ ਹਰ ਥਾਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ। ਲੋਕ ਗਰੀਬ ਹਨ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੰਚਿਤ ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਚੁਪਚਾਪ ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਗੁੱਟ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਉਥੇ ਨਾ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਹੈ। ਬਾਹਰੀ ਖਤਰੇ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹੈ।
2. ਇੱਕ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੱਥਰ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਸਾਰੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਸਮਾਨਤਾ, ਨਿਆਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਜ਼ਾਦ ਰੂਪ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਸਰਕਾਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਉਥੇ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਣ ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਰਕਾਰ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਰਵੱਦੀਆ ਅਪਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾੱਜਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

27.1.2 ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਸਮਝ

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅਕਸਰ ਇਸਨੂੰ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਧਾਰਨਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਯੁੱਗਾਂ ਤੋਂ ਸੈਨਿਕ ਜਾਂ ਸਸਤਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਜਾਂ ਧਮਕੀ ਦੇ ਖਤਰਿਆਂ

ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ

'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਰਹੀ ਹੈ। ਖਤਰੇ ਦਾ ਸਰੋਤ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਵੱਲੋਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਰੁੱਧ ਸੈਨਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਧਮਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਭੁਸੱਤਾ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡਤਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਵੀ ਖਤਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੈਨਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਖਤਰੇ ਕਾਰਣ ਸਬੰਧਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੁਵੱਲੇ ਸਮਝੌਤੇ ਜਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੈਨਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤੀ ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਧਾ ਕੇ, ਸੀਮਾ 'ਤੇ ਸਪ਼ਸ਼ਟਰ ਬਲਾਂ ਦੀ ਤਾਇਨਾਤੀ ਕਰਕੇ ਰੋਕਥਾਮ ਦੇ ਕਦਮ ਵੀ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਦੇਸ਼ ਦੂਸਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਸੰਧੀ ਕਰਕੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸੈਨਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਹੋਣ 'ਤੇ ਉਹ ਸੰਯੁਕਤ ਕਦਮ ਚੱਕਣਗੇ, ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਉਪਾਅ ਵੀ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਜਾਂ ਸਪ਼ਸ਼ਟਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਧਮਕੀ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਰਗੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਨਵੀਂ ਅਤੇ ਗੈਰ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾ ਬਹੁਤ ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰਫ ਸੈਨਿਕ ਧਮਕੀਆਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਣ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਆਪਕ ਖਤਰੇ ਅਤੇ ਡਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਧਾਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਮਾਨਸਤਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਨਾ ਮੁੱਢਲੇ ਰੂਪ ਤੋਂ ਵਿਅਕਤੀ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਸਭ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਨਵੀਂ ਧਾਰਨਾ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਭੁਖਮਰੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ, ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਮਹਾਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਾਉਣ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਰੋਕ ਲਗਾਉਣ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਅਣ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਵਹਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੱਠੂਮੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸੈਨਿਕ ਹਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੀ ਅਨੇਕ ਡਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਅਤਿਵਾਦ, ਵਿਦਰੋਹ, ਨਰਸੰਹਾਰ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਰੱਖਣ, ਸਿਹਤ ਸਬੰਧੀ ਮਹਾਮਾਰੀਆਂ, ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਵਿਵੇਕਹੀਣ ਉਪਯੋਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਡਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 27.1

- ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਭਰੋ:

 - ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਉਹ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਦੀ ਨਿਰੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੋਵੇ।
 - ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਦੀ ਹੋਂਦ।
 - ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਇਸਦਾ ਇਹ ਵੀ ਅਰਥ ਹੈ।
 - ਮੌਲਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ।

- ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੰਨਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਿਉਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?
- ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਜਾਂ ਗੈਰ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਅੰਤਰ ਕੀ ਹਨ?

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

27.2 ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਸਬੰਧ ਹਨ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਚੋਣਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਲਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਾਗਰਿਕ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਗੜਬੜੀ, ਹਿੰਸਾ ਜਾਂ ਯੁੱਧ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਦੂਜੀ ਤਰੱਫ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਮੌਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਤੰਤਰ ਯੁੱਧ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਲੋਕਤੰਤਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਖੇਤਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਨ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਬਿਹਤਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਦਾ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਹੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਗਤੀ ਸੁਨਿਭਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਨਿਭਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਅਣਹੋਂਦ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ ਹਿੰਸਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਤਰੱਫ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਵਿਕਾਸ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਦੇਸ਼ ਇਹ ਸੁਨਿਭਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਂਤੀ ਭੰਗ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਅਸਰ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਪਏਗਾ। ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪਹਿਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਥਿਰਤਾ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

8 ਸੰਤੰਤਰ 2000 ਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੇ 189 ਮੈਂਬਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਹਿਸਤਾਵਦੀ (ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ) ਵਿਕਾਸ ਟੀਚੇ (Millennium Development Goals) ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਫਲ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਮੁੱਖ ਸ਼ਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ।

2005 ਸਹਿਸਤਾਵਦੀ ਵਿਕਾਸ ਟੀਚਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਖਰ ਸੰਮੇਲਨ ਨੇ ਸਰਵਿਆਪੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੰਨਿਆ ਕਿ 'ਵਿਕਾਸ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ' ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।'

27.3 ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ : ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾਈ ਪਹੁੰਚ

ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜਦੇ ਹੋਵੋਗੇ ਜਾਂ ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਤੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹੋਣੋਗੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖਤਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਉਦੇ ਇਸਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਖਤਰਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਚੀਨ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਰਗੇ ਗੁਆਂਢੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੜਨਾ ਪਿਆ, ਬਲਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤਿਵਾਦ ਨਾਲ ਵੀ ਜੂਝਣਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਹੀ ਭਾਰਤ ਵਿਦਰੋਹੀ ਅਤੇ

ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਵੱਖਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖਤਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਹੀ ਭਾਰਤ ਨੇ ਨਕਸਲੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਜਿਸਨੇ ਹੁਣ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਪਣਾਈ ਪਹੁੰਚ ਕਾਫ਼ੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬਲਕਿ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਅਤੇ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਇਸ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

27.3.1 ਆਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

ਆਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ। ਅਗਵਾਈ ਨੇ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਗਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਡੀ ਚੋਟੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਲਗਾ ਦਏਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਅਤੇ ਨਸਲਵਾਦ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਸਾਰੇ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦਾ ਖੁੱਲਕੇ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ। ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਉਣ 'ਤੇ ਹੋਈ ਆਮ ਸਹਿਮਤੀ ਦਾ ਟੀਚਾ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸੀ ਜੋ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖਤਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਈਏ।

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ:

“ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਨੇ ਜੋ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ ਹੈ, ਉਹ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਨੀਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਨੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸਾਡੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਗਤੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਲਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾ ਸਿਰਫ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਵਿਸ਼ਵ ਲਈ ਵੀ ਸਰਵੋਤਮ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਹੈ।”

ਕੋਲੰਬੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (1949) ਵਿੱਚ ਪੰਡਿਤ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦਾ ਅੰਸ਼।

27.3.2 ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਸੰਵਿਧਾਨ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੈ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਦੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਤੱਤ ਅਧਿਆਏ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸੰਘੀ ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਦਿਹਾਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨੇ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਹੋਰ ਕੇਂਦਰੀਕਰਣ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਕੇਂਦਰੀਕਰਣ ਖੇਤਰੀ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਖਤਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਘੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਫੈਸਲੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਰਾਜ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਜਨ ਸਮੂਲੀਅਤ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਅਤੇ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 51 ਅਨੁਸਾਰ:

‘ਰਾਜ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗਾ: (ਉ) ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ, (ਅ) ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਆਂ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨਪੂਰਣ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਦਾ, (ਇ) ਸੰਗਠਤ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਵਿਵਹਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਸੰਘੀ ਫਰਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਆਦਰ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਅਤੇ (ਸ) ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਵਾਦਾਂ ਨੂੰ ਸਾਲਸੀ ਰਾਹੀਂ ਨਿਪਟਾਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਦਾ।

ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਰਤ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਬਹੁਪੱਖੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਵਿਧੀ ਅਪਣਾਈ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਸਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ ਹੈ। ਸ਼ਾਂਤੀ, ਬਰਾਬਰ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਅਤਿਵਾਦ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਹ ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ, ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ, ਬਰਾਬਰ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਵਚਨਬੱਧ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਭਾਗ ਲੈਣ ਦਾ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਇਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਮਾਜ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਵਰਗ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਨਾ ਕਰੇ ਕਿ ਉਸ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਭੇਦਭਾਵ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹੀ ਭੇਦਭਾਵ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਰੋਹ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਿੰਸਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖਤਰਾ ਹੈ।

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 27.2

1. ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਹੁੰਚ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਕਿਉਂ ਪਈ?
2. ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਦੇਲਨ ਦਾ ਕੀ ਯੋਗਦਾਨ ਰਿਹਾ?
3. ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਉਲੇਖ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਕੀ ਹੈ?
4. ਤੁਹਾਡੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵਿਧੀ ਕੀ ਹੈ?

27.4 ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖਤਰੇ

ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਜਾਨ-ਮਾਲ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਕੋਈ ਤਿੱਖਾ ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਜਾਂ ਹਿੰਸਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਖਤਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਸਥਾਨਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸੁਲਝਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਵਿਰੋਧ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ, ਹੜਤਾਲ, ਬੰਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅੰਦੇਲਨ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਬੰਧਿਤ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੰਗਾਂ ਅਤੇ ਚਿੱਤਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੇਸ਼ਕ ਭਾਰਤ ਅਤਿਵਾਦ ਜਾਂ ਵਿਦਰੋਹ ਜਾਂ ਨਕਸਲੀ ਅੰਦੇਲਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹਿੰਸਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੰਭੀਰ ਖਤਰੇ ਹਨ।

27.4.1 ਅਤਿਵਾਦ

ਅਤਿਵਾਦ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਖਤਰਾ ਹੈ। 26 ਨਵੰਬਰ, 2008 ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ 26/11 ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦਾ ਮੁੰਬਈ 'ਤੇ ਅਤਿਵਾਦੀ ਹਮਲਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਿੱਠੇ ਘਟਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਅਤਿਵਾਦੀ ਜੋ ਹਿੱਸਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਜਾਂ ਤਿਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਲੋਕ ਹਨ ਜਾਂ ਅਜਿਹੇ ਭਾਰਤੀ ਨੌਜਵਾਨ ਗੁਆਂਢੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸਿਖਲਾਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਮਰਥਿਤ ਅਤੇ ਭੜਕਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਅਸੀਂ ਅਤਿਵਾਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਲੜ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਅਤਿਵਾਦ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕੋਈ ਆਮ ਸਹਿਮਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਮੇਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤਿਵਾਦ ਲੋੜੀਂਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਡਰ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਆਮ ਨਾਗਰਿਕਾਂ 'ਤੇ ਘਾਤਕ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤਿਵਾਦ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧੀ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਜ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ਬਿਤੀ ਵਿੱਚ ਅਨਿਆ ਪੂਰਣ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਇਸਨੂੰ ਉਚਿਤ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਵਿਚਾਰਕ, ਨਸਲੀ, ਪ੍ਰਜਾਤੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਤਰਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

ਚਿੱਤਰ 27.2 ਮੁੰਬਈ ਵਿੱਚ ਅਤਿਵਾਦੀ ਹਮਲਾ

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੰਘ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਟ ਨੇ 2004 ਵਿੱਚ ਮਤਾ ਨੰਬਰ 1566 ਰਾਹੀਂ ਅਤਿਵਾਦ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ:

“ਆਮ ਜਨਤਾ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸਮੂਹ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦਹਿਸ਼ਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨ, ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਗਠਨ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਣੀ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਸਰੀਰਿਕ ਸੱਟ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੰਧਕ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਪਰਾਧਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਅਤਿਵਾਦ 'ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਮੱਝੌਤੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਟੋਕਾਲ ਰਾਹੀਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਵਿਚਾਰਕ, ਨਸਲੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰਕ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ਬਿਤੀ ਵਿੱਚ ਨਿਆਂਪੂਰਣ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਜਾਂ 'ਤੇ ਰੋਕ ਲਗਾਉਣ ਅਤੇ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸਕੇ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸਜ਼ਾ ਦਿਓ।

ਟਿੱਪਣੀ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਤਿਵਾਦੀ ਸੈਂਕੜੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨ ਤੋਂ ਮਾਰਨ ਅਤੇ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਭੀੜ ਵਾਲੇ ਜਨਤਕ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਬੰਬ ਧਮਾਕਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਧੁੰਦ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਅਤੇ ਜੇਲ ਵਿੱਚ ਸੜ ਰਹੇ ਅਤਿਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਡਡਾਉਣ ਵਰਗੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਵਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦਾ ਅਧਹਰਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨਾਲ ਜਨਤਕ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਸੰਪਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦਹਿਜ਼ਤ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਲਈ ਘਿੰਨੌਂ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 27.2

1992 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤਿਵਾਦੀ ਹਮਲਿਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰੋ ਅਤੇ ਨਿਮਨ ਸਾਰਣੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰੋ:

ਲੜੀ ਨੰ.	ਅਤਿਵਾਦੀ ਹਮਲੇ ਦੀ ਮਿਤੀ	ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਮ	ਹਮਲੇ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ (ਬੰਬ ਧਮਾਕਾ ਜਾਂ ਗੋਲੀਬਾਰੀ ਜਾਂ ਦੋਨੋਂ)	ਸ਼੍ਰਿਤਕਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਖਮੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ

27.4.2 ਵਿਦਰੋਹ

ਵਿਦਰੋਹ, ਸਰਕਾਰ ਵਰਗੀ ਗਠਿਤ ਸੰਸਥਾ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਵਿਦਰੋਹ ਹੈ। ਆਜਾਦੀ ਤੋਂ ਹੀ ਭਾਰਤ ਨੇ ਵਿਦਰੋਹੀ ਅੰਦੋਲਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹਿੱਸਾ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ: ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਚਲਾਏ ਗਏ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਚਲਾਏ ਅੰਦੋਲਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅਤਿਵਾਦੀ ਗੁੱਟ ਹਨ: ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਅਸਾਮ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਿੱਸਕ ਚਰਮਪੰਥੀ ਵੱਖਵਾਦੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬੀ ਰਾਜਾਂ, ਅਰੁਣਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਮਹੀਨੂਰ, ਮਿਜ਼ੋਰਮ, ਨਾਗਾਲੈਂਡ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਪੁਰਾ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਆਤਿਵਾਦੀ ਗੁੱਟ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁੱਟਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਭਾਰਤੀ ਹਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜਾਂ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਤਿਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਗੁੱਟ ਆਪਣੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਅੰਤਿਮਤ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਗੁੱਟ ਹਨ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਅਸਾਮ ਵਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਏਜੰਡਾ ਹੈ। ਉਹ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁੱਟਾਂ ਨੂੰ ਗੁਆਂਢੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤਿਵਾਦੀ ਗੁੱਟਾਂ ਦਾ ਸਰਗਰਮ ਸਹਿਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

27.4.3 ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ

ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਗੁੰਝਲਾ ਕਾਰਣ ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਹੋਈ, ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬਾਰਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੇ 125 ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਅਕਸਰ ਜਨਤਕ ਸੰਪਤੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ, ਪੁਲਿਸ ਅਤੇ ਅਰਥ ਸੈਨਿਕ ਬਲਾਂ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਜੰਗਲੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਤਹਿਤ ਕਿਸੇ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਜ ਦੇ ਵੀ ਖਿਲਾਫ਼ ਹਨ। ਸਰਕਾਰ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੱਕੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵਿਕਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਖੋ ਬੈਠਣਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁੰਮਰਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਖਣਿਜ ਸੰਪਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੰਗਲ ਖੋਹਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਜਨਮ ਅਤੇ ਪਸਾਰ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਾਰਣ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕੁਝ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਹੈ। ਉਹ ਨੌਜਵਾਨ ਜੋ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀਆਂ ਹਿੱਸਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਯੁੱਗਾਂ ਤੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਭੇਦਭਾਵ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕਮੀ ਦਾ ਖਮਿਆਜ਼ਾ ਭੁਗਤ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਨਜਾਤੀ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਦਲਿਤ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਏਗਾ ਜਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਭੇਦਭਾਵਪੂਰਣ ਵਿਵਹਾਰ ਸਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਲਾਭ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਾਰਣ ਜੋ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਵਿਕਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਪੂਰਾ ਕਰ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 27.2 ਨਕਸਲਵਾਦੀ

?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਨਕਸਲੀ ਵਿਦਰੋਹ ਮਾਰਚ, 1967 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਚਾਰੂ ਮਜ਼ਹਬਦਾਰ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨਿਆਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਗੁੱਟ ਨੇ ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨ ਵਿਦਰੋਹ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਅਜਿਹਾ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਨਿਆਂਇਕ ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇੱਕ ਆਦਿਵਾਸੀ ਨੌਜਵਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਾਹੁਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਜ਼ਿੰਮੀਂਦਾਰ ਦੇ ਗੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਉਸ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਜਵਾਬੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਭੂਮੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਉਪਜ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਹਿੱਸਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਭੇਡਾਰ ਤੋਂ ਸਾਰਾ ਅਨਾਜ ਚੁੱਕ ਲਿਆ। ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਅੱਗ ਭੜਕੀ ਜੋ ਪੂਰੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਈ। ਬਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਰਾਹੀਂ ਕੁਝ ਭੂਮੀ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ। ਇਹ

ਟਿੱਪਣੀ

ਟਿੱਪਣੀ

ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪੜਾਅ ਨੌਂ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਿਆ-ਬਿਹਾਰ, ਝਾਰਖੰਡ, ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ, ਉੜੀਸਾ, ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਆਂਧਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼। ਅਦਿਵਾਸੀ ਬਹੁਤਾਤ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਕੰਗਾਰੂ ਅਦਾਲਤਾਂ (ਸਵੈ ਭੂਮੀ ਅਦਾਲਤ) ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਠੇਕੇਦਾਰ, ਖਾਣ ਮਾਲਕ, ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਜੁਰਮਾਨਾ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅੰਦੋਲਨ ਨੇ ਲੱਖਾਂ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੀਲਾ ਯੁੱਧ ਰਣਨੀਤੀ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਦਿਵਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

27.4.4 ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ

ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਅਤਿਵਾਦ, ਵਿਦਰੋਹ ਅਤੇ ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਤਿਵਾਦ ਨਾਲ ਲੜਨ ਲਈ ਸਾਰੇ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਅਤਿਵਾਦੀ ਹਮਲੇ ਹੋਣ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਮੰਗਦੀ ਹੈ। ਕੁਟਨੀਤਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਭਾਰਤ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਆਂਢੀ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦਬਾਅ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਅਤਿਵਾਦੀ ਗੁੱਟਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਮਰਥਨ ਨਾ ਦਿਓ। ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਦਰੋਹੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਸੁਆਲ ਹੈ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਨਾਲ ਕੁਟਨੀਤੀ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਦਰੋਹੀ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਸਮਰਥਨ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਚੋ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਰਤ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਤੇ ਵੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦਬਾਅ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਮੰਨਿਆ। ਪਰ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੰਭੀਰ ਮੁੱਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਗਹਿਰੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਸਿੱਟੇ ਹੋਣਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਗਤੀ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 27.3

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਗਏ ਕਥਨ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਲਈ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਪਲੱਬਧ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ, ਸਹਿਆਠੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰੋ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਪੰਜ ਹੋਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਥਨ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਜਾਂ ਅਸਹਿਮਤ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਦੱਸਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

1. ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਕੁਚਲ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਨਕਸਲੀਆਂ ਨੂੰ ਬੰਦੀ ਬਣਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜਾਨ ਤੋਂ ਮਾਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ।
2. ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰੋਕਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਕਸਲੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੀਤੀ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਨਕਸਲੀਆਂ ਨੂੰ ਹਿੱਸਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਮੁੱਖਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਸਾਰਣੀ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ ਦੇ ਕਾਰਣਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤਰਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਲੇਖ ਲਿਖੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਟਿੱਪਣੀ

ਕਥਨ ਨੰ.	ਕਾਰਣ
ਕਥਨ 1	1. 2. 3. 4. 5.
ਕਥਨ 2	1. 2. 3. 4. 5.

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 27.3

- ਖਾਲੀ ਸਥਾਨ ਭਰੋ:
 - (ਉ) ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਸਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਗਿਆ:
 -
 -
 -
 - (ਅ) ਅਤਿਵਾਦ ਇੱਕ ਅਪਰਾਧਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ (i) ਅਤੇ ਆਮ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਨਾਗਰਿਕਾਂ 'ਤੇ (ii) ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
 - (ਇ) ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਦਰੋਹ ਦੋ ਤਰਾਂ ਦੇ ਹਨ: (i) ਚਲਾਏ ਗਏ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ (ii) ਅੰਦੋਲਨ।
- ਵਿਦਰੋਹ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਮੁੱਖ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਅਪਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ?
- ਤੁਹਾਡੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕੀ ਕਦਮ ਉਠਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ?

27.5 ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਭਾਰਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਬਰਾਬਰ ਰੂਪ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸਦੀ ਗਤੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਵੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਨੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਗੁਆਂਢ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਮੁੱਖ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਆਜਾਦੀ ਤੋਂ ਹੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼

ਨੀਤੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ (ਓ) ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ, (ਅ) ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣਾ, (ਇ) ਦੂਜੇ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਗੁਆਂਢੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤਾਨਾ ਸਬੰਧ, (ਸ) ਸ਼ਸਤਰੀਕਰਣ, ਬਸਤੀਵਾਦ, ਸਮਰਾਜਵਾਦ ਅਤੇ ਜਾਤ ਭੇਦ ਦਾ ਵਿਰੋਧ, (ਹ) ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਲਈ ਜਿਸ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਭਾਰਤ ਨੇ ਨਿਰੰਤਰ ਪਾਲਣ ਕੀਤਾ, ਉਸਨੂੰ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੀ ਨੀਤੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

27.5.1 ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੀ ਨੀਤੀ

ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਨੇ ਉਸ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਦੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਆਪਸੀ ਵਿਰੋਧੀ ਗੁੱਟਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ: ਪਹਿਲਾ ਗੁੱਟ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਗੁੱਟ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨੋਂ ਗੁੱਟਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਟਕਰਾਅ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਦੇ ਮੱਧ ਅਫ਼ਰੀਕਾ, ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਲਤੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁੱਟ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਹੋੜ ਸੀ। ਇਹ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ 45 ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਚੱਲਿਆ। ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਦੇਸ਼ ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਧਰੂਵ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਘੁੰਮਣ ਲੱਗੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਦੋ ਧਰੂਵੀ ਬਣ ਗਿਆ।

ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਵੱਲੋਂ ਗਠਿਤ ਦੋ ਸੈਨਾ ਗਠਜੋੜਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸੀ। ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨਾ ਤਾਂ ਨਿਰਪੱਖ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵੱਖਵਾਦੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸਰਗਰਮ ਧਾਰਨਾ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਸੀ ਕਿਸੇ ਸੈਨਾ ਗੁੱਟ ਪ੍ਰਤੀ ਵਚਨਬੱਧ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਹਰ ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਗੁਣ ਦੋਸ਼ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੁਤੰਤਰ ਰਾਇ ਰੱਖਣਾ। ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਕਈ ਸਮਰਥਕ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ, ਨਾਲ ਹੀ ਇਸਨੇ ਤਣਾਅ ਮੁਕਤ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਨਾਲ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਨਿਰਮਾਤਾ ਅਤੇ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਮੋਹਰੀ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਨੇ ਇਸਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਲਸੀ ਫੈਸਲਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

(?) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਨਹਿੰਨੇ ਨੇ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਯੁਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਮਾਰਸ਼ਲ ਟੀਟੋ ਅਤੇ ਮਿਸਰ ਦੇ ਕਰਨਲ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨਾਸਿਰ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਸੰਸਥਾਪਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖ ਅੰਦੋਲਨ ਨਵੇਂ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਬਕਾ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਕੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਜ਼ਾਦ ਫੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ। ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖ ਅੰਦੋਲਨ ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿੱਚ ਸਮਾਰਾਜਵਾਦ ਵਿਰੋਧੀ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 27.3 ਨਹਿਰੂ, ਨਿਕਰੂਮਾ, ਕਰਨਲ ਨਾਸਿਰ, ਮਾਰਸ਼ਲ ਟੀਟੀ (ਖੱਬੇ ਤੋਂ ਸੱਜੇ) ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਨੇਤਾ

ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖ ਅੰਦੋਲਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਅਤੇ ਦੋ ਧਰੂਵੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸੀ, ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ 'ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਲੱਗੇ। ਬੇਸ਼ਕ ਵਰਤਮਾਨ ਦਿੱਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖ ਅੰਦੋਲਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ, ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਧਰੂਵੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਖਤਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖ ਅੰਦੋਲਨ ਅਮਰੀਕਾ ਦਬਦਬੇ 'ਤੇ ਰੁਕਾਵਟ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਵਿਕਸਤ (ਉੱਤਰੀ) ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ (ਦੱਖਣੀ) ਵਿਸ਼ਵ ਕਈ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਅਰਥਪੂਰਣ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਮੰਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖ ਅੰਦੋਲਨ ਦੱਖਣ-ਦੱਖਣ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸੰਗਠਨ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖ ਅੰਦੋਲਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅਤੇ ਸਾਰਥਿਕ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਉਸ ਨੂੰ ਢਾਲਣ ਲਈ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਇਕਜੁੱਟ ਹੋ ਕੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ।

27.5.2 ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਸਮਰਥਨ

ਭਾਰਤ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਣ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਵਾਹਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ 51 ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾਗਤ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਣ ਦੀਆਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਖੁੱਲਕੇ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਇਹ ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਾਰਤਾ ਰਾਹੀਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮਤਭੇਦ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਰਤ ਨੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਕਾਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਵੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਇਕਜੁੱਟਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੀ ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਦਮ 'ਤੇ ਮਹਾਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕ ਕੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਣ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਅੰਗ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਟ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸਦੇ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪਹਿਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਟ ਦੇ ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਦਾਅਵੇਦਾਰੀ ਹੈ।

ਟਿੱਪਣੀ

ਚਿੱਤਰ 27.4 ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਭਵਨ, ਨਿਊਯਾਰਕ

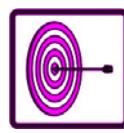
ਗਤੀਵਿਧੀ 27.4

ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦੀ ਕੁੱਲ ਮੈਂਬਰ ਸੰਖਿਆ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰੋ ਅਤੇ ਪਤਾ ਕਰੋ ਕਿ ਇਸਦੇ ਕਿੰਨੇ ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ ਹਨ। ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ 'ਤੇ ਪੁਸਤਕ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜਾਂ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਸ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਿਮਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਨੋਟ ਲਿਖੋ: (ਉ) ਸਿਰਫ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦਾ ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ ਕਿਉਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ? (ਅ) ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਇਸਦਾ ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ ਕਿਉਂ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 27.4

1. ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਕੀ ਹਨ?
2. ਭਾਰਤ ਨੇ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੀ ਨੀਤੀ ਕਿਉਂ ਅਪਣਾਈ?
3. ਖਾਲੀ ਸਥਾਨ ਭਰੋ:
 1. ਭਾਰਤ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਸੀ।
 2. ਭਾਰਤ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ (ਯੂਐਨ) ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਹਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ।
 3. ਭਾਰਤ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਖੁੱਲਕੇ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
 4. ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦਾ ਬਣਨ ਦੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮੁੱਖ ਦਾਅਵੇਦਾਰੀ ਹੈ।

ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਿਖਿਆ

- * ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ, ਸਮਾਜ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ, ਸੰਸਥਾ, ਖੇਤਰ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਖਤਰੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ

- * ਸ਼ਾਂਤੀ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਜ਼ਬੂਤ ਅੰਤਰ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਅੰਤਰ ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਅੰਤਰ ਖੇਤਰੀ ਜਾਂ ਅੰਤਰ ਰਾਜ ਜਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ, ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ, ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸੱਚੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਰਗਰਮ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਵਸਥਾ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕੇਵਲ ਯੁੱਧ ਜਾਂ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਮਝ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਦੀ ਵੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਹੈ। ਸੱਚੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- * ਸਧਾਰਨ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਭੈਅ ਮੁਕਤ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਵਸਥਾ ਜਾਂ ਭਾਵਨਾ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ, ਸੰਸਥਾ, ਖੇਤਰ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਮੌਲਿਕ ਅਰਥ ਹੈ ਜਿਆਦਾ ਬਿਆਨਕ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਬਚਾਅ। ਇਸਦਾ ਸੰਬੰਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਕਟਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਵਰਗੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਖਤਰਾ ਹੈ।
- * ਪਰੰਪਰਿਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਯੁੱਗਾਂ ਤੋਂ ਸੈਨਿਕ, ਸਸ਼ਤਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਜਾਂ ਧਮਕੀ ਦੇ ਖਤਰਿਆਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਵੀਂ ਸਮਝ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਜਾਂ ਆਲਮੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਮੂਲ ਸਵਰੂਪ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਾਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ।
- * ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪਰਸਪਰ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।
- * ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਤਰੀਕੇ ਕਾਫੀ ਪਹਿਲਾਂ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਵਿਕਸਤ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਝਲਕਦੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।
- * ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਖਤਰੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਅਤਿਵਾਦ, ਵਿਦਰੋਹ ਜਾਂ ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹਿੰਸਾਤਮਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਅਤਿਵਾਦ, ਵਿਦਰੋਹ ਅਤੇ ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਹਨ।
- * ਭਾਰਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਵੀ ਚਿੰਤਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
- * ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਜਦੋਂ ਦੋ ਗੁੱਟਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਨੇ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਅਗਵਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ
ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ

- * ਭਾਰਤ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਹਾਲੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਤਰੀਕਰਣ ਵਰਗੀਆਂ ਹੋਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਸਮਰਥਨ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਰਤ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਕਾਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੂਜੀ ਸਭ ਤੋਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧਣ ਵਾਲੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਸਾਰੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਵਾਦਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਹਾਲੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦਾ ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਦਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਦਾਅਵਾ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1. ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ? ਇਸਦੀ ਪਰੰਪਰਿਕ ਧਾਰਨਾ ਨਵੀਂ ਧਾਰਨਾ ਤੋਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਿੰਨ ਹੈ?
2. ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਕਿ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਪਰਸਪਰ ਸਬੰਧ ਹਨ? ਆਪਣੇ ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ।
3. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮ ਦਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਖਤਰੇ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀ ਅਤੇ ਵਿਧੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਕੀ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ?
4. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਕਿਹੜੇ ਗੰਭੀਰ ਖਤਰੇ ਹਨ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਭਾਰਤ ਕਿਹੜੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ?
5. ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰੋ।
6. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੀ ਨੀਤੀ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੈ?
7. ਭਾਰਤ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਰਥਨ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦਾ ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ ਕਿਉਂ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?

ਪਾਠ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ

27.1

1. (ਇ) ਗੜਬੜ ਅਤੇ ਟਕਰਾਅ
(ਅ) ਮਜ਼ਬੂਤ ਅੰਤਰ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਅੰਤਰ ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਅੰਤਰ ਖੇਤਰੀ ਜਾਂ ਅੰਤਰ ਰਾਜ ਜਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ, ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਜਿਹੜੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸੱਚੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰੇ।
(ਇ) ਖਤਰੇ ਜਾਂ ਡਰ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜਾਂ ਸੰਸਥਾਗਤ, ਧਾਰਮਿਕ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਵ।
(ਸ) ਬੇਹੱਦ ਖਤਰਕਨਾਕ ਸੰਕਟਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ।
2. ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਵਿਅਕਤੀ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਖੇਤਰ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰ ਜਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਰੂਪ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਿਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਸਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਆਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਘਰਸ਼ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਖਤਰੇ

ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਅਤੇ ਭੈਅ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ।

3. (i) ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਨਵੀਂ ਅਤੇ ਗੈਰ ਪਰੰਪਰਿਕ ਧਾਰਨਾ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਅਤੇ ਸੈਨਾ ਧਮਕੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਖਤਰਿਆਂ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। (ii) ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਾ ਸਿਰਫ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਸਮੁਦਾਏ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵੀ ਇਸਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। (iii) ਨਵੀਂ ਸਮਝ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਾਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (iv) ਨਵੀਂ ਧਾਰਨਾ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਭੁੱਖ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ, ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ, ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਮਹਾਮਾਰੀਆਂ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਪਤਨ, ਸੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਵਿਵਹਾਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

27.2

1. ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪਰਸਪਰ ਸਬੰਧ ਹਨ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਦੋਂ ਹੀ ਨਾਗਰਿਕ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਬੇਹੱਦ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਥਾਪਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਜਨ ਰੋਹ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕਤੰਤਰ ਬਿਹਤਰ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਕਾਸ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਹੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਗਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
2. ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਬੰਧੀ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਗਵਾਈ ਨੇ ਭਲੀਭਾਂਤ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਤਾਂ ਹੀ ਕਾਰਗਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਹਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੌਰਾਨ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਆਮ ਸਹਿਮਤੀ ਦਾ ਟੀਚਾ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਸੀ ਜੋ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖਤਰੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਕੇ।
3. ਸੰਵਿਧਾਨ ਰਾਜ ਦੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੰਘੀ ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦਾ ਟੀਚਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਦੇ ਟੀਚੇ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ। ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਜਾਂ ਖੇਤਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਿਆਂਪੂਰਣ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਅਤਿਵਾਦ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਸਮਰਥਨ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ।
4. ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਸ਼ਕਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਸਬੰਧੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮੂਲੀਅਤ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਹੋਏਗਾ। ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਾਰੀਆਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮਾਡਿਊਲ (ਇਕਾਈ) IV

ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ : ਮੁੱਦੇ ਅਤੇ ਟੀਚੇ

ਟਿੱਪਣੀ

27.3

1. (ਇ) (i) ਅਤਿਵਾਦ (ii) ਵਿਦਰੋਹ (iii) ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ
(ਆ) (i) ਘਾਤਕ ਹਮਲਾ, ਡਰ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ
(ਈ) (i) ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ (ii) ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਨਿਆਂ ਲਈ
2. ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਅਤਿਵਾਦ ਨਾਲ ਲੜਨ ਲਈ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਅਤਿਵਾਦੀ ਹਮਲੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਲੈਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਵਿਦਰੋਹੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਕੂਟਨੀਤਿਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਸਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਨੇ ਮਿਆਂਮਾਰ ਅਤੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਪੰਨ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵਿਦਰੋਹੀ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਸਮਰਥਨ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਤੇ ਵੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦਬਾਅ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਕਸਲਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗਹਿਰੀ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਵੰਡ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਇਹ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਮਾਮਲਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਗਤੀ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।
3. ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਸਰਵਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਉਪਲੱਬਧ ਹੋਣ। ਸ਼ਸਤਰੀਅਤ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕੇ ਉਪਲੱਬਧ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਮਰਥਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਅਤਿਵਾਦ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਹੋਏਗੀ।

27. 4

1. (i) ਨੀਤੀ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ (ii) ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ (iii) ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਸਬੰਧ (iv) ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਸਮਰਥਨ (v) ਸ਼ਸਤਰੀਕਰਣ, ਬਸਤੀਵਾਦ, ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਅਤੇ ਜਾਤੀਭੇਦ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ (vi) ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਹਿਯੋਗ।
2. ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਏ ਦੋਨੋਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੈਨਾ ਸਬੰਧੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਬਗੈਰ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸੁੰਤਰਤਾ ਬਣਾਕੇ ਰੱਖਣਾ ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦਾ ਟੀਚਾ ਹੈ। ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨਾ ਤਾਂ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵੱਖਵਾਦ। ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਤਣਾਪੂਰਣ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸੁੰਤਰਤਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁੱਟ ਨਿਰਪੱਖ ਅੰਦੋਲਨ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਫੈਸਲਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
3. (ਇ) ਮੁੱਖ ਨਿਰਮਾਤਾ
(ਆ) ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਣ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ
(ਈ) ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਹਾਲੀ ਕਾਰਵਾਈ, ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਣ
(ਸ) ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ

